

KLÁŠTOR V BZOVÍKU – POSÚDENIE HODNÔT A PLÁN MANAŽMENTU

Ivan Murin - Ivan Souček
Editori

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Publikácia bola skontrolovaná a schválená: LINKS Foundation - Leading Innovation and Knowledge for Society

Recenzent: Francesca Bruno, LINKS Foundation, Turín, Taliansko
Richard Hampl, sanačná geológia, hydrogeológia a geochemia oprávnenie č. 1890/2004
a inžinierska geológia oprávnenie č. 2156/2011, Praha, Česká republika

Editori: Ivan Murin, Ivan Souček
Technický editori: Zuzana Ceglédová, Roman Hofreiter

Autori: Peter Andráš (5), Dana Benčíková (7), Kamila Borseková (9, 10), Hana Chorvátová (1),
Jana Jaďud'ová (8), Zuzana Klasová (4), Iveta Marková (6), Martin Miňo (2, 3), Pavol Midula
(5), Ivan Murin (7), Ivan Souček (7), Ján Spišiak (5), Ingrid Turisová (5), Anna Vaňová (9, 10)

Táto publikácia ako súčasť výskumného projektu **RUINS CE092: Sustainable re-use, preservation and modern management of historical ruins in Central Europe**, financovaného Európskym fondom regionálneho rozvoja v rámci programu **Interreg CENTRAL EUROPE**.

ISBN 978-80-557-1719-7

Obsah

Úvod.....	6
-----------	---

ČASŤ 1 - OPIS.....	11
---------------------------	-----------

1 Formálny opis ruín Bzovík 12

1.1 Historická poloha a geografia Bzovíka	12
1.1.1 Geomorfológia okolia Bzovíka	12
1.1.2 Bzovík a patronátne právo	14
1.1.3 Bzovík ako protiturecká pevnosť.....	17
1.1.4 Dedičstvo pohraničia s Osmanskou ríšou	18
1.1.5 Bzovík – a osobnosť Juraja Szelepcény-Pohroneckého (Georgius Pohroniz Szelepcheny) (1595 – 1685)	19
1.1.6 Osudy Bzovíka v 20. storočí	21
1.2 Muzealizácia histórie Bzovíka	21
Odporúčanie	22

2 Analýza atribútov objektu 23

2.1 Analýza kľúčových prvkov pre základ porovnávacej štúdie.....	23
2.1.1 Presná lokalizácia a plochy blízkeho okolia	23
2.2 Pôdorysná kompozícia kláštora	25
2.2.1 Charakteristika exteriérovej formy budov.....	27
2.2.2 Historická forma interiérov objektu	31
2.2.3 Výzdoba	34
2.2.4 Materiály, technológia a štruktúry	37
2.2.5 Vybavenie kláštornej ruiny – zachované originálne prvky zariadenia.....	40
2.2.6 Funkcia objektu	41
2.3 Definícia druhu objektu a výber porovnávacej skupiny	42
2.4 Kritériá pre hodnotenie a vyhodnotenie hodnôt objektu na základe porovnávacej skupiny	44
Odporúčanie	51

3 Popis objektu..... 52

3.1 Zachovanie prvkov historického významu.....	52
3.1.1 Stavebno-technický stav	52
Odporúčanie	53

ČASŤ 2 - POPIS OCHRANY A OBJEKTU A SYSTÉMU MANAŽMENTU NEHNUTEĽNOSTI 55

4 Regulatívy a štatút nehnuteľnosti 56

4.1 Riziká pamiatkovej ochrany ruín	57
4.2 Podmienky ochrany a legislatíva	57
4.3 Odkazy na zbierky národných zákonov a regionálnych usmernení, ktoré sa týkajú ochrany, konzervácie a procedúr obnovy a využitia objektov kultúrneho dedičstva a ich stručný popis.	58
4.3.1 Platné právne predpisy	58
4.4 Podporné finančné zdroje štátnej správa a granty	62
Odporúčanie	62

5 Integrovaný prístup prírodných vied k ochrane zručaniny: riziká a hrozby ovplyvňujúce majetok 63

5.1 Úvod	63
5.2 Fyzikálne faktory	63
5.3 Chemické faktory	64
5.4 Biologické faktory	66
Odporúčanie	68

6 Ochrana a bezpečnosť ruín..... 70

6.1.1 Metodika astratégie protipožiarnej ochrany kultúrnych pamiatok.....	70
6.1.2 Výsledky „Posúdenia rizika požiaru“	71
6.1.3 Požiarový scenár	74
6.1.4 Návrh opatrení pre zabezpečenie prostriedkov na prvotný zásah v prípade vzniku požiaru a evakuáciu osôb v objekte hradu Bzovík	76
6.1.5 Vyhodnotenie a návrh opatrení na základe pilotného testovania.....	78
Odporúčanie	80

ČASŤ 3 – POPIS VYUŽITIA OBJEKTU 83

7 Lokálne spoločenstvo s historické ruiny 84

7.1 Vnímanie ruín ako kultúrnej pamiatky	84
7.2 Kohabitácia človeka s kultúrnou pamiatkou	85
7.2.1 Metóda prieskumu reflektívnosti ruín	86
7.2.2 Ukladanie a archivácia dát	87
7.3 Charakter sídelnej štruktúry regiónu Hont	87
7.3.1 Vybrané demografické ukazovatele štruktúry.....	88
7.3.2 Aktuálna socio-kultúrna charakteristika vzťahujúca sa k rozvoju kultúrneho dedičstva.	88

7.3.3	Schopnosť zabezpečovať verejné služby samosprávou.....	89
7.3.4	Prieskum hodnoty kultúrneho dedičstva pre lokálne spoločenstvo.....	90
	Odporúčanie	92

8 Aktivizmus a obnova ruín pomocou nezamestnaných 93

8.1	„Stakeholder manažment“ kultúrnych pamiatok.....	94
8.1.1	Charakteristika stakeholderov a metódy ich identifikácie a klasifikácie	97
8.1.2	Kľúčoví stakeholderi kultúrnej pamiatky.....	99
8.1.3	Zapojenie stakeholderov kultúrnej pamiatky.....	100
	Zavery a odporúčania.....	101

9 Stratégia zachovania a zhodnotenia ruín pevnosti Bzovík 103

9.1	Súčasný stav.....	103
9.1.1	Produkt obce.....	103
9.1.2	Dostupnosť obce.....	104
9.1.3	Marketingová komunikácia.....	104
9.1.4	Partnerstvo	104
9.1.5	Ľudia a manažment obce.....	104
9.1.6	Okolie.....	104
9.2	Východisková situácia	104
9.3	Východiská pre tvorbu stratégie.....	106
9.3.1	Vymedzenie stakeholderov a zákazníkov	107
i.	Charakter cestovného ruchu v obci.....	107
9.3.2	Strategické opatrenia na úrovni nástrojov marketingového mixu	108
9.4	Návrh stratégie zachovania a zhodnotenia ruín pevnosti Bzovík v kontexte rozvoja cestovného ruchu	108
9.4.1	Stratégia rozvoja produktu.....	108
9.4.2	Stratégia marketingovej komunikácie	111
9.4.3	Stratégia dostupnosti	112
9.4.4	Stratégia zameraná na spoluprácu, partnerstvo a využitie ľudského potenciálu	113
9.4.5	Stratégia zameraná na cenu.....	113

10 Akčný plán 115

10.1	Opis činností, príležitostí a potrieb súvisiacich s rozvojom cestovného ruchu na základe návštev objektu.....	118
	Záver a odporúčania	119
	Zoznam obrázkov.....	121
	Prehľadová bibliografia	124
	Vecný register	137

Úvod

V roku 2016 sa pri prezentácii úspešných projektov Spoločného projektovania v oblasti kultúrneho dedičstva (JPICH PARADE) v Bruseli stretli diskutujúci z Technickej univerzity v Lubline a Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Diskutovali o výnimčnosti roku 2018, ktorý bol vyhlásený Európskym rokom kultúrneho dedičstva. Jedna z tém sa týkala možnosti vytvoriť nové stredoeurópske konzorcium riešiteľov a aplikujúcich subjektov, ktorý by systémovo riešili revitalizáciu a udržateľnosť kultúrneho dedičstva. Kritériom spájania bola širšia medzidisciplinárna spolupráca a priamy vzťah ku konkrétnym objektom kultúrneho dedičstva v Strednej Európe. Svoje zistenia chceli pilotne overovať a odborné dozorovať národnými a medzinárodnými inštitúciami zodpovednými za stav kultúrneho dedičstva vo svojich krajinách.

K 7. decembru 2017, kedy bol na Európskom kultúrnom fóre v Miláne vyhlásený oficiálny začiatok Európskeho roku kultúrneho dedičstva, bolo už konzorcium riešiteľov zostavené tvorili ho Lublinská technologická univerzita (Poľsko), Univerzita Mateja Bela (Slovensko), Ústav teoretickej a aplikovanej mechaniky CAS, v. I (Česká republika), ICOMOS - Poľská národná komisia Medzinárodnej rady pre pamiatky a múzeá (Poľsko), Mesto Zadar (Chorvátsko), Vyšší inštitút pre inováciu územných systémov (Taliansko), Talianske združenie pre radu obcí a regiónov Európy (Taliansko), Klaster Benátskeho kultúrneho dedičstva (Taliansko), Obec Velenje (Slovinsko) a Zadarská rozvojová agentúra ZADRA NOVA (Chorvátsko). Mali už sa sebou

zahajujúci míting projektu *RUINS Sustainable re-use, preservation and modern management of historical ruins in Central Europe - elaboration of integrated model and guidelines based on the synthesis of the best European experiences*. Projekt podporila Európska únia v podpornom programe Interreg Central Europe. Objektami výskumu boli stredoveké zrúcaniny a prostredníctvom nich ambícia vypracovať plán moderného manažovania a plán revitalizácie prostredníctvom nových sociálne užitočných funkcií. Podmienkou ochrany bolo uchovanie historických hodnôt a zapojenie sa lokálneho spoločenstva do udržiavania ruín.

Konzorcium riešiteľov vychádzalo zo svojich zistení že kultúrne dedičstvo predstavuje veľký potenciál pre hospodársky rast, dokáže generovať nové hodnoty pre lokálne spoločenstvá. problémom sa javí najsť lepšiu rovnováhu medzi zachovaním kultúrneho dedičstva a udržateľným sociálno-ekonomickým rozvojom regiónov. Pociťovalo potrebu rozvíjať moderné, atraktívne formy opätovného použitia, riadenia a ochrany ruín tak ako sú dochované v súčasnej podobe pri zachovaní ich historickej výpovednej hodnoty. Zámerom projektu RUINS bolo poskytnúť „druhý život“ stredovekým ruínám prostredníctvom moderného manažmentu a priradiť im súčasné, spoločensky užitočné funkcie. Dôležitým nástrojom k dosiahnutiu sa stal rozvoj a šírenie nadnárodných smerníc a integrovaného modelu využitia, moderného manažmentu a ochrany stredovekých zrúcanín v strednej Európe. Práca na projekte umožnila vypracovanie komplexných plánov manažmentu pre

zničené historické lokality Janowiec (Poľsko), Bzovík (Slovensko), St. Stosija (Chorvátsko), Montagnana a Villa Beatrice d'Este (Talian-
sko), Salek (Slovinsko). Vypracované komplexné plány riadenia pomôžu majiteľom a manažérom historických ruín, miestnym, regionálnym a verejným orgánom využívať ekonomický potenciál ruín v ekonomickom rozvoji regiónov a zachovať ich hodnotu kultúrneho dedičstva.

Význam projektu vychádza zo skutočnosti, že historické ruiny v mnohých krajinách Európy sú ohrozené z dvoch dôvodov. Po prvé, všetky historické ruiny sú v stave kontinuálneho ničenia, čo pramení z ich dochovanej formy a nedostatočnej ochrany. Technická ochrana predpokladá minimálnu interferenciu historickej formy. Ide o nepretržité činnosti, ktoré je predovšetkým v malých lokalitách ťažké organizovať čo pre mnohé ruiny znamená nezvratný proces zničenia. Po druhé, majitelia, návštevníci, verejná mienka, novinári, miestne spoločenstvá čoraz viac požadujú prestavbu zrúcaniny. Dochovalá forma ruiny - zničeného objektu sa často nepovažuje za opodstatnenú formu existencie historického objektu. Zrúcaniny sa potom prestavujú a menia sa na hotely, reštaurácie, múzeá, kancelárie atď. Takáto rekonštrukcia nevratne ničí autentickosť historických ruín. Počet takýchto zásahov sa stále zvyšuje.

Doterajší prístup k manažovaniu ruín sa zamerával predovšetkým na jednu oblasť - ako zachovať historické ruiny z technického hľadiska. Inováciou projektu RUINS je prekročiť úzko technické zameranie a vytvoriť integrovaný model, ktorý spája tri prvky: súčasné využitie, moderné riadenie a udržateľné zachovanie zrúcanín. Výskumy, analýzy a štúdijné návštevy v rámci projektu sa zamerali na hodnotenie technického stavu zrúcanín, dokumentáciu úloh týkajúcich sa formy ochrany objektu a krajiny. Významne boli zastúpené výskumné aktivity zamerané na súčasné využitie a moderné riadenie historických ruín.

Spolupráca šiestich krajín s rôznymi tradíciami a skúsenosťami na projekte RUINS viedla k vypracovaniu 3 univerzálnych modelov technického, sociálneho a ekonomického manažmentu. Riešitelia z Univerzity Mateja Bela a prizvaní experti sa rozhodli navyše vypracovať hodnotové posúdenie a manažérsky plán pre skúmanú zrúcaninu Bzovík, ktorú si zvolili pre svoje pilotné overovanie. Je prianim všetkých autorov podieľajúcich sa na tejto publikácii aby sa uplatnila pri riadení, využívaní a ochrane zrúcaniny Bzovík, bola inšpiratívna pre iné stredoveké zrúcaniny a mohla priniesť ďalšiu pridanú hodnotu.

Ivan Murin

Slovensko vďaka svojej polohe bolo územím, cez ktoré viedli i križovali sa mnohé obchodné cesty, čo výrazne ovplyvňovalo i život vtedajších obyvateľov a ich stavby. V súčasnosti sa môžeme pýšiť veľkou rozmanitosťou existujúceho architektonického dedičstva a archeologických nálezov už od najstarších dôb. Príkladom tohoto tvrdenia je Bzovík.

Kláštor premonštrátov (hrad Bzovík), je národnou kultúrnou pamiatkou, evidovanou v Ústrednom zozname pamiatkového fondu pod č.: 1084/1. Je jeden z najstarších kláštorov na Slovensku (Jasov, Kláštor pod Znievom, Bíňa, Šahy), situovaný pri hlavnej komunikačnej osi cez Hontiansku župu; spájajúca centrálne časti Uhorska s banskými mestami (a cez Liptov a Oravu s Poľskom).

Počas stáročí sa funkcie a tiež parametre mnohých stavieb menili, čo ovplyvňovalo ich architektonické riešenie a vzhľad. Bzovík bol od 13. storočia až do 16. storočia permanentne atakovaný, devastovaný vpádom Tatárov, niekoľkokrát vyhorel a opätovne bol rekonštruovaný. V r. 1530 keď premonštráti definitívne opustili Bzovík, pevnosť pozostávala zo štyroch bašt s dvomi poschodiami a bola opevnená priekopou. Pri pevnosti stál majer s pivovarom a pálenicou, mlyn a tiež mýto s výčapom. Okolo pevnosti sa rozprestierala záhrada s prázdnyim rybníkom, ako aj polia s ďalším prázdnyim rybníkom.

Nielen stredovek ale aj začiatok 20. storočia znamenal deštrukciu kláštora, kedy sa veľmi často menili vlastníci tohto panstva. Jedným z najvýraznejších období bolo i obdobie po II. sv. vojne, kedy na Slovensku došlo k zmene režimu a prerušeniu kontinuity

vlastníckych vzťahov. Hlavne objekty šľachtických sídiel a rezidií sa znarodňovali a neraz využívali na veľmi podradné účely, čo výrazne prispelo k zhoršeniu ich stavebno-technickej kondície a degradácii ich existujúcich pamiatkových hodnôt.

V povojnovom období Slovensko (vtedajšie Československo) zaznamenalo intenzívny rozvoj novej disciplíny, zameranej na ochranu pamiatok. Realizovali sa prvé ciele mapovania in situ, inventarizácia historických objektov a ich systémová evidencia, t.j. vyhlasovanie za NKP. Príznačné pre toto obdobie bolo, že použité technológie obnovy podliehali módnym trendom a i bez analógie aj s inšpiráciou zo zahraničia. Veľakrát nerešpektovali pôvodne použité materiály, klimatické a prírodné prostredie a boli zásahmi, ktoré negatívne ovplyvnili autenticitu a originalitu objektu a spôsobili nenávratnú stratu pamiatkových hodnôt. Tieto zásahy neobišli ani Bzovík. Ich výsledkom sú použitie betonu, torkretáže, cementu na škárovanie murív, neprimerané zmeny vnútorných dispozícií bašt, odstránenie ich pôvodných konštrukcií, a realizáciu zásahov do architektonických, či výtvarných detailov.

V 60. rokoch minulého storočia bola pevnosť čiastočne zrekonštruovaná, pričom najväčšie stavebné zásahy boli vykonané najmä na jej nárožných baštách a strechách. Robilo sa to však neprimeraným spôsobom, ignorujúc historickú hodnotu stavby. Paradoxne len vďaka týmto zásahom sa v areáli tejto NKP zachoval rozsah architektúr, ktoré ju dnes prezentujú. Predmetom obnovy boli i obranné múry, ktoré následkom ich neprekrytia a použitia cementovej malty a

lomového piesku, za cca polstoročie znovu vykazovali havarijný stav. Pred desiatimi rokmi pevnosť od štátu za symbolickú sumu odkúpila obec Bzovík a odvtedy intenzívne hľadá najvhodnejšie funkčné využitie a prezentáciu individuálnych kultúrno-historických hodnôt tejto stredovekej zrúcaniny.

Obnova areálu kláštora v Bzovíku má veľmi individuálny charakter, ktorý je podmienený stavebno-technickým stavom – kondíciou objektu, záujmami a predstavami vlastníka a jeho požiadavkám na využitie, ako aj jeho finančnými možnosťami.

Metodické usmernenie obnovy kladie dôraz na maximálnu znalosť jeho existujúcich individuálnych hodnôt, získaných prostredníctvom archívnych dokumentov a pamiatkových výskumov, resp. reštaurátorským, ktorý je osobitným typom výskumu zameraným na výtvarné súčasti, dotvárajúci finálny estetický dojem.

Zuzana Klasová

ČASŤ 1 - OPIS

1 Formálny opis ruín Bzovík

1.1. Historická poloha a geografia Bzovíka

Pre lepšie pochopenie historických udalostí ktoré sa v Bzovíku-kláštore-pevnosti odohrali, je potrebné predstaviť si polohu Bzovíka v Uhorskom kráľovstve a neskôr v Habsburskej monarchii. Jeho geografická poloha v predhorí Štiavnických vrchov, zohrával zásadný význam k prístupu k banským mestám. Bzovík ležal na hlavnej spojnici medzi hlavným mestom Uhorského kráľovstva Stoličným Belehradom a komitátnym hradom vo Zvolene.

1.1.1 Geomorfológia okolia Bzovíka

Dejiny sú podľa mnohých bádateľov determinované nielen geografickou polohou, ale aj geomorfológiou najbližšieho prostredia. Bzovík je súčasťou geomorfologického celku Krupinská planina. Bzovík sa nachádza v jej západnej časti a je súčasťou Bzovickej pahorkatiny. Na severe ju ohraničujú Štiavnické vrchy, na západe klesá do Podunajskej pahorkatiny. Na juhu susedí s Juhoslovenskou kotlinou, Na východe pokračuje Krupinská planina svojimi podcelkami Modrokamenským úbočím, Dačomomskou planinou a Závozskou vrchovinou.

Obrázok 1 Lokalizcia Bzovíka v rámci Slovenskej republiky.
Autor : Pavol Midula

Obrázok 2 Krupinská planina, zdroj: wikipédia

Krupinská planina je sopečného pôvodu a má ráz plošiny. Najvyšší vrch je 775 m n. m. vysoký Kopaný závoz neďaleko obce Senohrad. Najčastejšie sú však kopce s výškom 500 m n. m. Smerom na juh sa objavujú hlboké údolia a planina sa postupne znižuje. Krajina nie je bohatá na vodné toky, k najvýznamnejším patria rieka Krtíš, Tisovník, Stará rieka, Krupinica a Litava, ktoré patria do povodia Iplá. Planina patrí do teplej a mierne teplej klimatickej oblasti, čo umožňuje rast teplomilnej flóry. Územie je charakteristic-

ké laznicke osídlenie, čomu zodpovedá aj obhospodarovanie územia. Úrodné pôdy sú len na južnom okraji, planiny sú hojne využívané na pestovanie ovocia a pastiersky chov dobytka a oviec. Lesy sú predovšetkým hrabové a dubové.

Historicky patril Bzovík do hontianskeho komitátu, ktorý sa v 11. storočí vyčlenil z novohradského komitátu. Neskôr sa komitát zmenil na šľachtickú stolicu v 13. storočí a v roku 1848 na župu.

Obrázok 3 Hontiansky komitát, neskôr stolica v rámci Uhorského kráľovstva, zdroj: Wikipédia

1.1.2 Bzovík a patronátne právo

Bzovík začínal pôvodne ako benediktínsky kláštor. Aj keď komunita benediktínov obývala Bzovík pomerne krátky čas, pre lepšie porozumenie súvislostí so samotným založením kláštora predstavíme v krátkosti niekoľko kultúrno-historický kontext, vďaka ktorým sa kláštor Bzovík stal súčasťou nášho kultúrneho dedičstva.

a) Bzovík kláštor

Patronátne právo patrilo rodu Hunt-Poznannovcov od založenia kláštora až do obdobia niekedy 14. storočia, kedy sa ho vzdali a patronátne práve prináležalo panovníckemu rodu (za Ľudovíta Veľkého).

b) Bzovík pevnosť

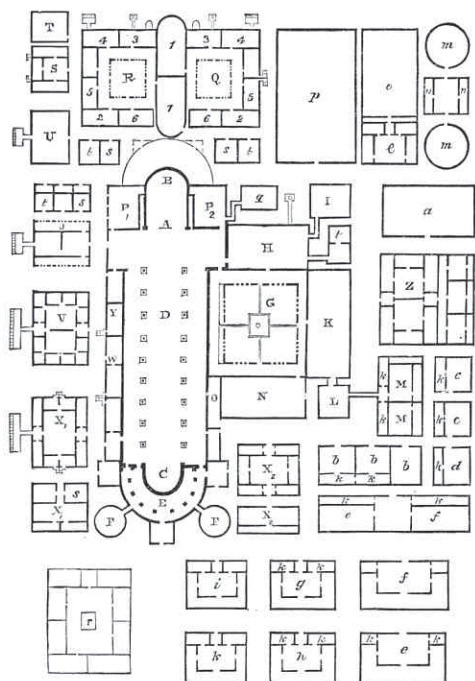
V roku 1540 daroval Ferdinand I. patronátne právo Žigmundovi Ballassovi, ktorý daroval neskôr Bzovík svojej manželke Barbore Fanchy. V rode Fanchy zotrval niekoľko desaťročí. Manželka Pavla Fanchy Sidónia Ballassová odkázala polovicu majetku kolégiu Spoločnosti Ježišovej v Trnave. Druhú časť získal Juraj Szelepcczeny (Georgius Pohroniz Szelepcheny), v tom čase titulárny prepošť v kláštore v Šahách a neskorší ostrihomský arcibiskup. Do výlučného vlastníctva Ostrihomskej kapituly Bzovík patrilo od roku 1685, kedy zomiera posledný mužský potomok Gašpar Fanchy, ktorý bol ostrihomským kanonikom.

1.1.2.1. Kláštory v Západnej Európe a Uhorskom kráľovstve

Najskôr sa musíme vrátiť do čias sv. Benedikta na prelom 5. a 6. storočia, kedy došlo k spisaniu prvej regule spoločenstva mníchov. Benediktínsky rád vznikol ako reakcia na tzv. mníchov pustovníkov, ktorí žili v úplnom odlúčení od ľudskej spoločnosti a oddaní modlitbám. Svätému Benediktovi sa úplná osamotenosť pustovníkov a ich

asketizmus, ako ich poznal, nepozdávala. Svojou izolovanosťou neprinášali kresťanskej komunite úžitok či dobrodenie. Vzťah ku asketizmu bol v stredovekej kresťanskej spoločnosti ambivalentný. Na jednej strane tu bol obdiv úplnej oddanosti modlitbám a Bohu, na druhej strane si viacerí cirkevní učenci uvedomovali aj jeho deštruktívny vplyv na spoločnosť. V priebehu vekov európske kresťanstvo niekoľkokrát riešilo otázku asketizmu a sv. Benedikt bol jedným z prvých. Sv. Benedikt síce stále považoval za dôležitú modlitbu, ale zároveň si prijal aj, aby mníši pracovali a tvorili, pretože: „*Zahálka je nepriateľ duše. Preto majú byť bratia v určité hodiny zamestnaní telesnou prácou a v iné hodiny zase svätým čítaním*“ (48. článok Každodenná telesná práca). Podľa svojich skúseností a s mimoriadnym pochopením pre potreby spoločného života spísal pravidlá - rehole (z latinského regula – pravidlo) pre mníchov žijúcich v kláštore. Mottom sa stalo „*Ora et labora*“ – slovensky „*Modli sa a pracuj*“. Ďalším dôležitým momentom v histórii benediktínského rádu bolo jeho rozšírenie za vlády Karola Veľkého a jeho syna Ľudovíta Pobožného, ktorí v rámci mníšskej reformy benediktovu rehoľu presadili na synode v Cáchach (817) ako záväzný text pre všetky kláštory na území Franskej ríše. Tým sa benediktínsky rád najmä od konca 10. storočia zapojil do christianizácie nových území ako boli Čechy, Morava, dnešné Slovensko a územie Maďarska a Poľska.

Najväčšia zmena, ktorá vyplynula z mníšskej reformy, bolo opustenie výlučnej izolovanosti. V princípe ostávala stále rehoľa uzavretá v kláštore – najmä mníši boli stále chránení pred vonkajším svetom, ale prostredníctvom predstaveného kláštora – opäť sa dostávali do kontaktu s okolitým svetom. Dôkazom je zobrazenie ideálneho kláštora, ako sa nám dochoval na pláne uchovávaného v knižnici opátstva v Sankt Gallene. Na pláne môžeme

Obrázok 4 Pôdorys kláštora St. Gallen z 9. storočia, zdroj: wikipédia

vidieť usporiadanie budov kláštora. Hlavnou stavbou je kláštorň kostol a k nemu nadväzujúca krížová chodba, ktorá spájala kostol s najdôležitejšími priestormi klauzúry, teda miestnosťami určených výlučne mníchom. Otvorenosť k svetu nám dokladá pôdorys školy aj pre laikov, miestnosti pre pútnikov a chudobných, dom strážcu brány – fortýra, ktorý vítal a ohlasoval návštevy. Súčasťou kláštora boli hospodárske budovy a dielne najrôznejšieho druhu – kováčske, klenotnícke, iluminátorské a neskôr v kláštoroch vznikali skriptória, v ktorých sa prepisovaním uchovalo mnoho diel z neskorej antiky. Neodmysliteľnou súčasťou každého kláštora bola knižnica. Benediktíni chápali knihy a vzdelanie ako rozhodujúcu duchovnú výzbroj, bez ktorej by bola komunita úplne bezbranná. Knihy – nielen liturgické, teologické ale i historické a prírodovedné sprevádzali mníchov v každodennom živote. Stolovalo sa za predčítavania z vybraných textov.

Všetky uvedené aspekty premenili benediktínske kláštory na dôležité centrá kultúry, vzdelania a hospodárskeho progresu. Najmä v období raného stredoveku sa benediktínske kláštory stali nositeľmi nových technológií. Obyvateľstvo od nich preberalo mnohé podnety pre zlepšenie techník v roľníctve, či kováčstve. Významnou mierou prispeli k upevneniu christianizácie vo formujúcich sa stredoeurópskych štátoch – v Českom, Poľskom i Uhorskom a k ich začleneniu do západokresťanského civilizačného a kultúrneho okruhu. Napriek tomu, že súčasné slovenské i maďarské územie sa pomerne skoro dostalo do kontaktu s kresťanstvom. Najmä v 4. storočí preživšiemu románskemu obyvateľstvu neboli myšlienky kresťanstva neznáme. V 9. storočí južná Morava a juhozápadné Slovensko patrili k miestam, kde sa pomerne úspešne zakoreňovalo kresťanstvo. Ale územie Hontu a Novohradu nepatrilo k oblastiam, kde by sa nová viera systematicky udržiavala. Uhorské kráľovstvo bolo nútené kresťanstvo presadzovať takmer úplne od počiatku. Bzovík sa nachádza v oblasti, kde neexistovala vôbec žiadna staršia tradícia kresťanstva. Je to oblasť, ktorá bola dovtedy kresťanstvom takmer nedotknutá. Benediktíni svojou činnosťou prispievali k upevňovaniu novej viery.

Najskôr benediktínske kláštory zakladala vládnuca dynastia Arpádovcov. Ešte pred vznikom inštitúcie kráľovstva, založil Gejza v roku 996 prvý benediktínsky kláštor v Pannonhalme, ktorý sa neskôr za kráľa Štefana stal dôležitým cirkevným centrom. Benediktíni do Pannonhalmi prišli z českého kniežatstva z benediktínskeho kláštora z Břevnova. V priebehu 11. a 12. storočia vzniklo v Uhorskom kráľovstve niekoľko benediktínskych kláštorov. Najskôr vznikali kláštory z iniciatívy panovníckeho rodu ako napr. Pécsvarad (1000), Tihany (1055) alebo Hronský Beňadik (1075), Diakovce (1090). V ďalšej vlně sa začali objavovať i šľachtické

zakladania kláštorov, napr. Bzovík, neskôr Ludanica a v priebehu 11. a 13. storočia vzniklo na súčasnom území Slovenska viacero benediktínskych kláštorov, napr. Hronovce-Čajakovo, Kližské Hradište, Krásna nad Hornádom, Nitra – Zobor, Prievidza, Rimavské Janovce, Skalka nad Váhom a Štôla.

V období včasného stredoveku významné šľachtické rody radi zakladali svoje vlastné kostoly alebo kláštory. Viedla ich k tomu nielen spoločenská prestíž a láska k Bohu, ale aj snaha zachovávať spomienku o nich. Jedna z rolí rodinných kláštora spočívala i v uchovávaní spomienky na ich zakladateľov.

Na budovaní kláštorov mal záujem predovšetkým panovník. Kláštory v stredoveku neboli len strediskami duchovnej kultúry, ale zároveň sa stali nesmierne dôležitými hospodárskymi centrami v jednotlivých oblastiach. Kláštory sa budovali neraz v oblastiach, ktoré boli ešte neobývané alebo spustnuté. Mnisi vďaka svojim kontaktom s materskými kláštorami disponovali modernými technológiami obhospodarovania pôdy, mali vynikajúce znalosti v oblasti ovocinárstva, vinohradníctva, chovu dobytky či rybolovu. Ich prítomnosť vždy prispela ku ekonomickému vzostupu regiónu, ako napr. Gemera vďaka kláštoru v Rimavských Janovciach. V 12. storočí rád benediktínov zažil svoju krízu, výsledkom ktorej bol vznik nových rádo, ako sú premonštráti a cisterciiti. Mnohé benediktínske kláštory v Uhorsku prevzali premonštráti, ale aj založili niekoľko nových. Bzovík patrí medzi tie benediktínske kláštory, ktoré prešli do rúk premonštrátom. Premonštráti v podstate pokračovali v podobných činnostiach ako benediktíni. Naďalej sa snažili upevňovať kresťanstvo i kultúrne a hospodársky zveľaďovať krajinu. Na území dnešného Slovenska vzniklo niekoľko premonštrátskych kláštorov v Bíni, Šahách, Kláštore pod Znievom, v Lelesi, Nižnej Myšli a Jasove. Premonštrátske kláštory sa okrem

hospodárskej a pastoračnej činnosti venovali i vzdelávaniu. V ich kláštoroch vznikali knižnice, školy a zaoberali sa skriptórkou činnosťou. V hospodárskej činnosti vynikali v baníctve. Vo formujúcom sa Uhorskom kráľovstve získali mnohé premonštrátske kláštory (Šahy, Jasov) rolu verejno-právnej inštitúcie, tzv. hodnoverných miest, ktoré mohli overovať a vystavovať právne záväzné dokumenty. Uvedená činnosť zohrávala významnú rolu v stredovekom období, ak si uvedomíme, že písanie nebolo bežne rozšírené ako dnes a najmä overené listiny prinášali oveľa silnejšiu výpoveď.

Benediktínov do Bzovíka pozval Lampert z roku Huntovcov spolu so svojou manželkou Žofiou a synom Mikulášom. Udialo sa tak niekedy medzi rokmi 1127-1131 za vlády Bélu II. (1131-1141). Žiaľ, veľmi skoro po založení kláštora bol jeho zakladateľ i syn zabití v bojoch o uhorský trón. Náhla smrť fundátorov vyvolala potrebu u rehoľníkov potvrdiť si písomne darované majetky kláštora. Opát Bzovíka tak v roku 1135 získal zakladaciu listinu kláštora sv. Štefana. Majetky, ktoré Lampert daroval kláštoru, sa nachádzali väčšinou v bezprostrednom okolí kláštora, ale niektoré boli vzdialené i niekoľko desiatok kilometrov. Vďaka zakladacej listine sa dozvedáme o osídlení v prvej polovici 12. stor. v danom regióne a tiež majetkových pomeroch Huntovcov.

Benediktíni v Bzovíku dlho nezostali. Pravdepodobne z dôvodu krízy v reholi, ktorá vyvrcholila vznikom nových rádo, ktorá boli premonštráti (1126) a cisterciiti (1098). Do Bzovíka prišli niekedy v roku 1180 alebo 1181 premonštráti z Klášterního Hradiska pri Olomouci na Morave. Premonštráti pokračovali v začatom diele benediktínov. Neskôr sa kláštor v Bzovíku dostal v 14. storočí pod patronátne právo kráľovskej dynastie. Zachovalo sa niekoľko záznamov o návštevách Bzovníka Ľudovítom I. Veľkým (1326-1382) počas jeho ciest do Zvolena. Premonštráti

tu zotrvali až do roku 1530, keď ich násilne vyhnal protestantský magnát Žigmund Balaša, ktorý kláštor prebudoval na pevnosť. Rehoľníci sa do Bzovíka už nevrátili.

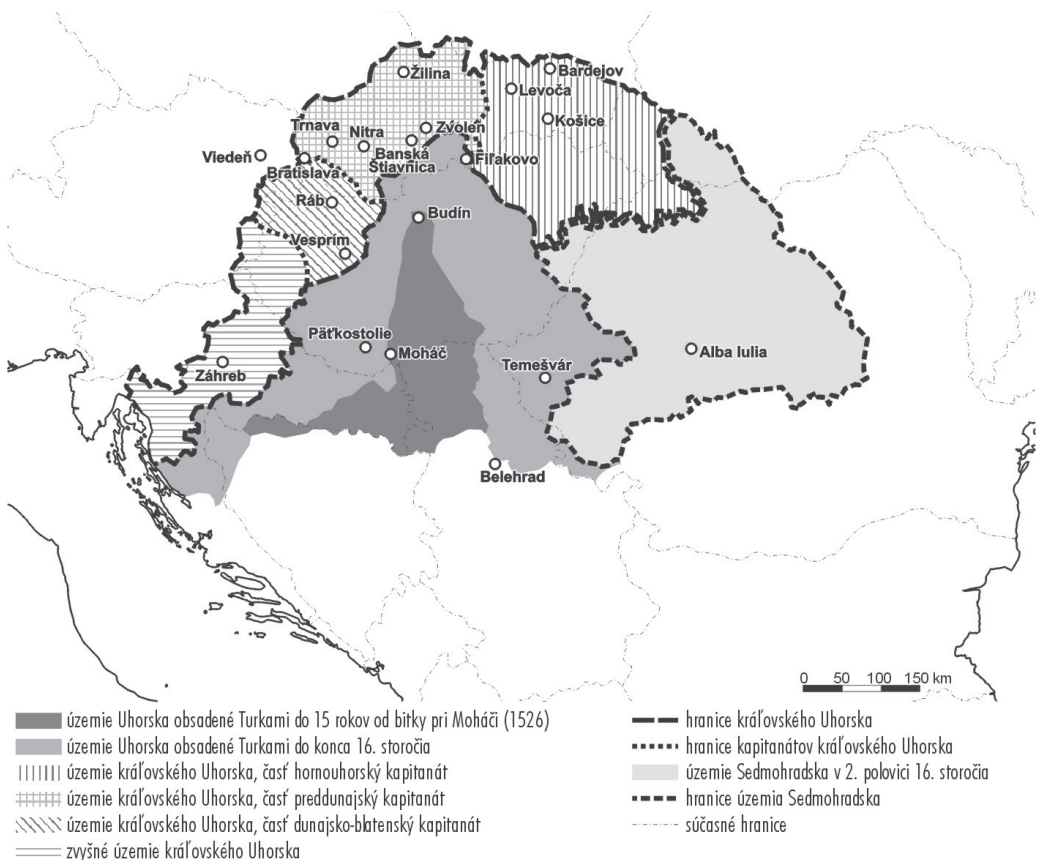
1.1.2.2 Opis ideálneho Kláštora

Kláštor tvorí sústava budov, ktorá býva označovaná ako konvent. Najdôležitejšou stavbou je kostol so sakristiou, kapitulná sieť pre stretávanie sa, knižnica, pracovňa, spáľňa – dormitár, kuchyňa s priestormi na uloženie potravín a jedáleň – refektár. Ku konventu môžu patriť i ďalšie stavby s rôznou funkciou ako napr. nemocnica, vrátnica alebo hospodárske budovy. Termín konvent a kláštor sú považované aj za synonymá. Termín kláštor je odvodené z latinského *claustrum* – uzav-

reté miesto. Kostol spolu s ďalšími budovami väčšinou vytvárali štvorcový pôdorys. Budovy boli spojené krížovou chodbou. Priestor vo vnútri bol upravený ako záhrada – nazývané aj ako rajský dvor. Usporiadanie budov okolo štvorcového dvora s arkádami prevzali v stredoveku i univerzity.

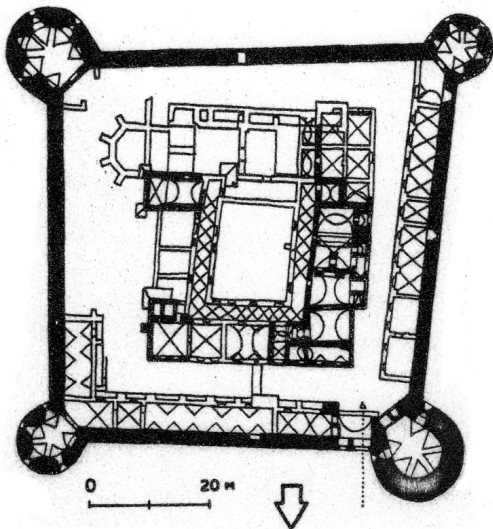
1.1.3 Bzovík ako protiturecká pevnosť

V literatúre sa často zánik kláštora opisuje veľmi negatívne vo vzťahu k Žigmundovi Balašovi, boršodskému županovi, ktorý niekoľkých mníchov zabil a utiecť do kláštora v Hronskom Beňadiku sa podarilo len piatim. Aj tu je potrebné si uvedomiť isté historické súvislosti a lepšie porozumieme spomínanému konaniu.

Obrázok 5 Rozdelenie Uhorského kráľovstva po bitke pri Moháči v auguste 1526, zdroj: Jozef Hajko: *Odsúdení na dohodu. Spoločné tisícročie Slovákov a Maďarov*. Vydalo vydavateľstvo Slovart v roku 2011

Situácia po roku 1526 bola v Uhorskom kráľovstve pomerne dramatická. Uhorské kráľovstvo stratilo svoju samostatnosť, nemá územnú celistvosť, pričom bolo naďalej ohrozované rozširujúcou sa Osmanskou ríšou. Práve snaha o obranu Uhorska viedla Žigmunda Balaššu, pôvodne župana stolice Boršodskej z Ballašských Ďarmôt k vyhnaní premonštrátov z kláštora a premenu kláštora na protitureckú pevnosť s cieľom chrániť banské mestá Uhorska. Napriek protestom premonštrátov nedošlo k navráteniu kláštora rádu, ale Ferdinand Habsburský I. daroval patronátne právo nad prepoštvom práve Žigmundovi Balaššovi v roku 1540 a toleroval i zmenu z katolíckeho na protestantské náboženstvo, nakoľko Žigmund Balašša povolal reformovaných kazateľov.

Obrázok 6 Bzovík ako protiosmanská pevnosť, zdroj: Fialová, H. - Fiala, A.: Hradý na Slovensku. 1966

Žigmund Balašša začal na obsadenom kláštore s ďalekosiahlymi prestavbami. Predovšetkým bol priestor uzavretý štvorcovou hradbou a štyri nárožné valcové bašty. Vstup do pevnosti pri severozápadnej bašte mal podobu širokého neskorogotického portálu

s padacím mostom. Okolo celého areálu bola vykopaná priekopa, na ktorú nadväzovala ďalšia sústava priekop a valov. Značné úpravy podnikol so samotnou stavbou ešte románskeho kláštora. Zvyšky architektúry využil k vytvoreniu samostatne opevneného komplexu obytných budov. Zbúral poškodené múry kostola i kláštornej chodby, kapitulnú sieň a východné krídlo. Nechal dostavať priestory na severnom krídle a obytné miestnosti si vytvoril v západnom krídle. Z pôvodne dvojvežového kostola ostala len severná veža a sakristia. Veža sa stala hlavnou strážnou vežou hradu a v sakristii sa konali bohoslužby. Vo vnútri opevnenia priliehali k pevnostnému múru zo všetkých strán prízemné budovy. Výstavbu datuje neskorogotický portál severozápadnej veže s monogramom Ž. Balašu a letopočtom 1541 a renesančný kozub z roku 1546. Nové poschodové krídlo pristavané k severnému kláštornému krídlu má na portáli vyrytý rok 1548, ktorý možno považovať za rok ukončenia neskorogoticko-renesančnej prestavby kláštora na pevnosť. Bzovicka pevnosť s baštami, strieľňami, ochodzami a obydliami pre vojsko patrila z hľadiska fortifikačnej techniky na svoju dobu k moderným pevnostiam na našom území. Zo strategického hľadiska zabezpečovala prístup k stredoslovenským banským mestám. Žigmund Balašša zlepšil obrannosť aj hradu Divín, čo ale žiaľ úspech nemalo a Turci hrad i mestečko získali na niekoľko rokov, podobne ako mestečko Modrý kameň. Celá oblasť bola Turkami sužovaná až do roku 1685, kedy boli porazení v bitke pri Nových Zámkoch.

1.1.4 Dedičstvo pohraničia s Osmanskou ríšou

Existencia blízkej hranice s Osmanskou ríšou zanechala mnohé stopy, ktoré si dnes už ani neuvedomujeme a považujeme ich

za svoje. Stopy po nie vždy príjemnom spolunažívaní s Osmanskou ríšou nachádzame v niekoľkých oblastiach.

Za čias pôsobenia nám v Honte zanechali niekoľko stôp, ktoré sa postupne pretavili už do nášho dedičstva. V okolí mestečka Modrý Kameň vysadili gaštanovú alej a na území mesta Filákovu začali so zakladaním parkov, ktoré dodnes mestu slúžia.

Slovenčina sa obohatila o mnohé slová z turečtiny ako napr. paša, sandžak, janičiar. Iste tieto priamo súviseli s Osmanskou ríšou a jej správou. Ale v jazyku našich predkov sa udomácnili i slová a ako korbáč, beťár, papuče alebo čižmy. Spomienky na Turkov sa zachovali vo folklóre, najmä v povestiach a baladách. Osobitú kapitolu tureckého dedičstva tvorí odev. Pre uhorskú šľachtu bol odev osmanských Turkov natoľko príťažlivý, že prevzala do svojho oblečenia niekoľko kusov vrchného šatstva. Vôbec mužský odev v Uhorsku dostával svojou skladbou, strihom a dekoratívnosťou podobu tureckého odevu. Táto odlišnosť od oblečenia v západnej Európe trvala až do konca Uhorska. Štýl odievania uhorských šľachtických vrstiev sa výrazne vyhranil a neovplyvnili ho ani nové módné zmeny strihov. Zo súčastí mužského odevu má turecký pôvod dolomán (kabátec, podšitý a lemovaný kožušinou, na hrudi zdobený bohatým šnurovaním), kaftan (dlhý úzky kabát) a kalpak (čiapka s visiacim dienkou a lemovaná kožušinou). K zhotovovaniu dolománu sa používali turecké tkaniny, najmä hodvábné alebo jemné bavlnené šatky vyšívane hodváhom a zlatými alebo striebornými niťami. Výšivky, ich techniku a vzory napodobňovali aj domáce vyšívačky. Predpokladá sa, že vyšívanie retiazkovým stehom vo Zvolenskej a Novohradskej župe a vyšívanie zlatými a striebornými niťami v Bratislavskej a Nitrianskej župe sú dedičstvom z čias tureckého susedstva.

Pod osmanským vplyvom sa začali v Honte a Novohrade pestovať niektoré plodiny ako melóny, marhule, jedlé gaštany či kvetiny ako klinček voňavý alebo rozmarín.

1.1.5 Bzovík – a osobnosť Juraja Szelepcény-Pohroneckého (Georgius Pohroniz Szelepceny) (1595 – 1685)

Bzovík sa neskôr z vlastníctva Žigmunda Balaššu, resp. jeho ženy Barbory Fánči/Fánchy dostal do vlastníctva práve rodiny Fánchi. Jej niektorí predstavitelia boli v pevnosti aj pochovaní, o čo dokladá náhrobná doska Juraja Fánchiho s manželkou Máriou Dóczy a ich syna Imricha z roku 1651. Neskôr ďalší potomok Fánchiovcov Pavol daroval majetky Bzovíka svojej manželke Sidónii Balašovej, ktorá v roku 1678 odkázala polovicu majetku kolégiu Spoločnosti Ježišovej v Trnave.

Obrázok 7 Juraj Szelepcény, ostrihomský arcibiskup, zdroj: wikipédia

Druhú polovicu získal ostrihomský arcibiskup Juraj Szelepcény. Práve s osobnosťou Juraja Szelepcényho je zviazaná nielen história Bzovíka a jeho navrátenie ku katolíckej cirkvi, ale i okamih zvratu v bojoch s Osmanskou ríšou. Jeho životný osud si zaslúži podrobnejšie priblíženie.

Životný osud Juraja Szelepcényho je ohromujúci a inšpiratívny dodnes bez ohľadu, či poznáme úplne presne, aký je jeho pôvod. Jedno je isté, že vyšiel z veľmi chudobných pomerov a vďaka vzdelaniu, ale aj jeho húževnatosti získal postavenie, v ktorom dokázal zmeniť mnohé veci k lepšiemu.

Ako šesťročný stratil oboch rodičov, ktorí podľa niektorých prameňov mali zahynúť po tureckom vpáde. Ladislav Szelepcény z Pohronia sa ho ujal a vyzozoroval jeho bystrosť a nadanie na učenie. Poslal k svojmu bratovi kanonikovi do Trnavy na štúdiá. Žiaľ, to trvalo len tri roky, štúdium ukončila smrť kanonika Františka. Juraj sa vrátil do Mikovej Vsi a zamestnal sa ako pomocný pastier na majetku ostrihomskej kapituly. Tu ho v roku 1617 objavil Peter Pázmany pri inšpekcii majetkov v Tekovskej župe a umožnil mu pokračovať ďalej v štúdiu na trnavskom gymnáziu a neskôr ho poslal na teologické štúdiá do Ríma, kde získal doktorát z filozofie a teológie a bol aj vysvätený za kňaza v roku 1627. Pôsobil na niekoľkých biskupstvách a v roku 1666 sa stal ostrihomským arcibiskupom, avšak so sídlom v Trnave kvôli zabratiu veľkého územia Uhorska Osmanskou ríšou.

Zároveň bol úspešným diplomatom. V učebniciach sa málokedy dočítame, že Juraj Szelepcény výrazne prispel k sformovaniu európskej protiosmanskej koalície, ktorá úspešne zvíťazila nad osmanskou presilou v bitke pri Viedni v septembri 1683 a znamenala obrat v zápasoch s Osmanskou ríšou. Ešte pred touto bitkou niekoľkokrát viedol aj vďaka svojim jazykovým schopnostiam diplomatické rokovania s turec-

kým sultánom v Carihrade i u budínskeho pašu. Predpovedal útok Turkov na Viedeň a pripravoval protiopatrenia. Podarilo sa mu vytvoriť koalíciu s poľským kráľom Jánom III. Sobieským a cisárom Leopoldom Habsburským. V septembri v roku 1683 vďaka tejto dohode prišiel na pomoc Viedni Ján III. Sobieski a porazili osmanské vojsko. Juraj Szelepcény už v lete slúžil omšu v prítomnosti vojska zhromaždeného na obranu Viedne, odovzdal vojakom medailóny s iniciálkou mena Panny Márie a udelil im požehnanie. Okrem toho podporil obrancov Viedne i materiálne, daroval im 493 tisíc zlatých a zásoboval ich potravinami zo svojich majetkov. 12. septembra 1683 kresťanské vojská porazili tureckú presilu. Na pamiatku tohto víťazstva pápež Inocent XI. vyhlásil 12. 9. za sviatok mena Panny Márie, ktorý sa svätí po celej Európe.

J. Szelepcény vydával i rôzne cirkevné dokumenty, maďarský spevník, kázne a pastierské listy. Pre dejiny slovenčiny je zaujímavý ostrihomský rituál, ktorý obsahuje i slovenské krstné a svadobné formuly z roku 1682. Pozoruhodná je aj umelecká stránka jeho osobnosti. Venoval sa grafickej tvorbe. Zatiaľ je známych šesť medirytín, ktoré sám nakreslil a vyryl. Sú to dva portréty Petra Pzmánaya, portréty cisárov Ferdinanda IV. A Leopolda I. a dva autoportréty.

Juraj Szelepcény žil veľmi dlhý život – deväťdesiat rokov a prežil ho veľmi plodne. Z pohľadu katolíkov veľmi úspešne viedol rekatolizáciu Uhorska, intenzívne finančne zabezpečoval mnohé cirkevné školy, Trnavskú univerzitu a stavby a obnovy kostolov. Práve Bzovík s jeho majetkami venoval vznikajúcemu Mariánskemu semináru Trnavskej univerzity, aby jeho študenti boli materiálne zabezpečený. V princípe ostával Bzovík naďalej majetkom Ostrihomskej kapituly. Bol ním až do roku 1908, kedy ho predala Štefanovi Slukovi.

1.1.6 Osudy Bzovíka v 20. storočí

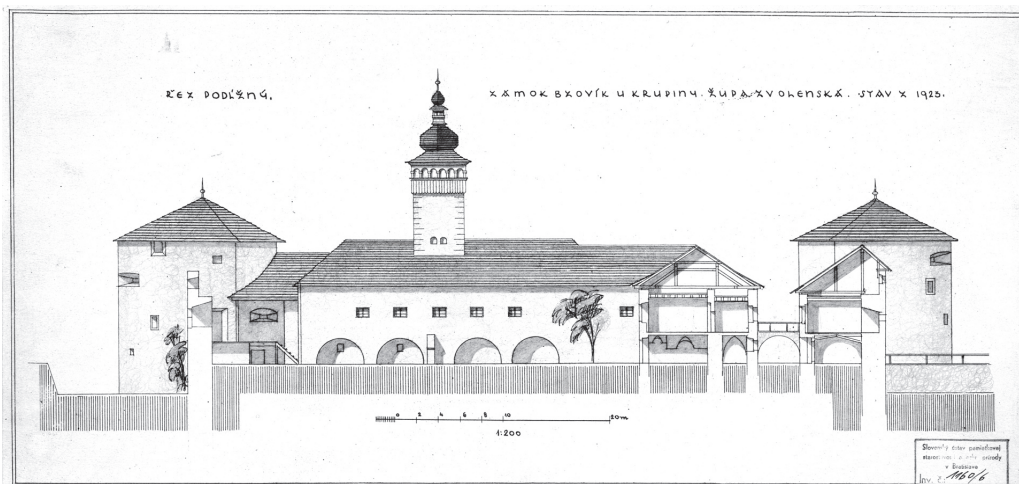
Od roku 1911 vlastnila areál firma s drevom Moric Schmiedl a syn zo Šiah. Počas druhej svetovej vojny bola pevnosť a jej vnútorná zástavba značne poškodená, dokonca bola zbúraná aj strážna veža. V roku 1948 bol areál predaný Š. Halászovi zo Bzovíka a od roku 1952 je majetkom štátu a od roku 1964 je národnou kultúrnou pamiatkou. V roku 1969 banskobystrické stredisko Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody vyhotovilo zámer pamiatkovej úpravy. Žiaľ, ciele zámeru sa nerealizovali. V roku 1988 získalo tento objekt Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene a BB stredisko pamiatkarov obnovilo záchranné práce striech objektu.

1.2 Muzealizácia histórie Bzovíka

Areál kláštora a neskoršej protitureckej pevnosti Bzovík ponúka jedinečnú príležitosť využiť daný priestor pre muzeálne účely s využitím zážitkového vzdelávania. Každé obdobie, ktorým historické stavby Bzovíka prechádzali, ponúka iné témy pre vzdelávanie (počiatky kresťanstva, vzdelanosti, vojenstvo, rozvoj obrannej architektúry, kontakt iných kultúr, náboženstiev) a zároveň umožňuje spoznať dejinný vývoj daného územia a jeho rolu v dlhej histórii Uhorského kráľovstva a neskôr monarchii Habsburgovcov až do súčasnosti. Radi by sme Bzovík predstavili v troch zásadných tematických okruhoch:

Obrázok 8 Bzovík niekedy do začiatku 2. svetovej vojny

Obrázok 9 Bzovík, rez podľa Faulhamaar z roku 1923, jedna z posledných dokumentácií originálnych konštrukcií pred tým ako sa z objektu stala ruina

1. Bzovík – kláštor

- Význam benediktínov – stručná história rádu s dôrazom na význam pre stredoeurópsky región
- Počiatky benediktínskeho kláštora v Bzovíku
- Príchod premonštrátov a ich rola v stredoveku

2. Bzovík a jeho rola v obrane Uhorského kráľovstva v 16. storočí a vplyv bezprostredného kontaktu s Osmanskou ríšou na vývoj oblasti

- Historické okolnosti
- Zánik kláštora a premena konventu na pevnosť
- Dedičstvo kontaktu s Osmanskou ríšou

3. Bzovík – a osobnosť Juraja Szelepcenyho - Pohronského

Odporúčanie

Vytvorenie historickej expozície:

- a. Pre začiatok využiť priestory v obci, napr. obecný úrad
- b. Sústrediť sa len na vybrané dejinné obdobie, ktoré zásadným spôsobom menilo Bzovík alebo históriu krajiny. Zdôvodňujeme to tým, pri vybranom časovom úseku návštevníci môžu získať komplexnejšie poznatky o vývoji navštíveného miesta a zároveň môžu spoznať, akým spôsobom sú stále s dejinnými udalosťami prepojení.

Návrh dejinných období:

- i. Založenie benediktínskeho kláštora v Bzovíku a jeho zmena na premonštrátsky kláštor a význam kláštorov pre rozvoj krajiny.
  - ii. Premena Bzovíka na protiosmanskú pevnosť a pozostatky prítomnosti Osmanov v kultúre krajiny.
  - iii. Osobnosť Juraja Szelepcenyho, ostrihomského arcibiskupa.
  - iv. Odporúčame expozíciu o dejinách ruín prepojiť s dejinami mestečka a tiež odporúčame prezentovať i vývoj krajiny
- c. Pri prezentácii odporúčame využiť audiovizuálne prezentácie 3D video – napr. stavebný vývoj Bzovíka ako kláštora/pevnosti a tiež videomapping pri prezentácii vývoja krajiny spolu s predstavením blízkeho okolia na prvých mapách Uhorska.
  - d. Pri tvorbe expozície odporúčame využiť digitalizované obrazy dochovaných obrazových prameňov kláštora/pevnosti a fotografie z aktívneho života dediny, fary a spolkov Bzovíka

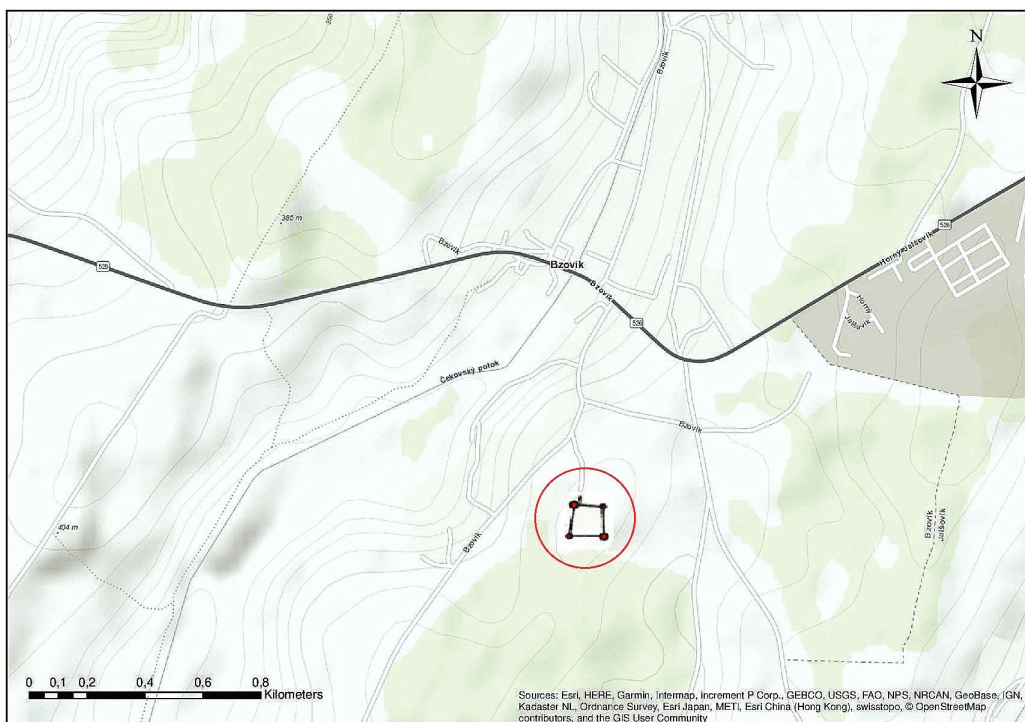
2 Analýza atribútov objektu

2.1 Analýza kľúčových prvkov pre základ porovnávacej štúdie.

2.1.1 Presná lokalizácia a plochy blízkeho okolia

Areál premonštrátskeho kláštora v Bzovíku sa s súčasnosťou nachádza na južnom okraji obce Bzovík, v blízkosti miestnej časti Horný majer, ktorá sa vyvinula z pôvodného hospodárskeho dvora kláštora. Nachádza sa v miernom odstupe od samotnej obce. Prístup k národnej kultúrnej pamiatke je z cesty III/2564, ktorá vedie zo Bzovíka do obce Uňatín.

Poloha NKP sa nachádza na vrcholovej časti Krupinskej planiny. Geomorfológia terénu je v areáli determinovaná údoliami Čekovského potoka a potoka Jalšovík, ktoré do rovinatého povrchu planiny vyhlbili dlhé plytké severojužné údolia. Pôvodný povrch planiny medzi týmito dvomi údoliami, tak pôsobí ako tiahle návršie s rovinatým povrchom. Na temene tohto návršia je situovaný samotný areál NKP. Vzhľadom na vyššie uvedenú polohu je z kláštora dobrý prehľad o celej okolitej krajine pôsobí v nej dominantne. Z polohy je dobrý prehľad aj nad časťou údolia Krupinice a východné

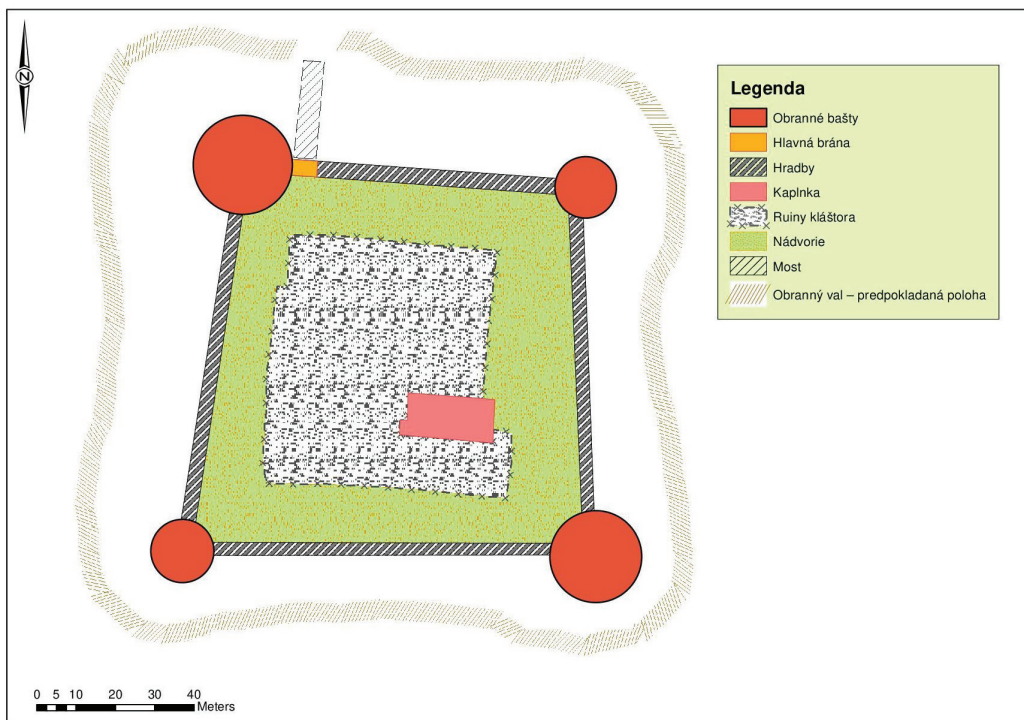

Obrázok 10 Umiestnenie zručaniny kláštora v intraviláne obce Bzovík

svahy Štiavnických vrchov, čo je geografický činiteľ, ktorý ovplyvňoval polohu významnej európskej severojužnej obchodnej cesty spájajúcej v stredoveku hlavné mestá Uhorského a Poľského kráľovstva a zároveň stredoslovenské centrú metalurgie vzácnych kovov (Hanuliak 1997). Kláštor bol založený, tak, že z tejto cesty mohol obchodne profitovať, ale zároveň sa nachádzal v miernom odstupe od hlavného koridoru, čo umožňovalo vytvoriť priestor pre kontemplatívnu činnosť

mníchov a prístup k pomerne úrodným pôdam na planine ako aj v údolí Krupinice.

Objekt	Rozloha (m ²)
Opevnený areál	6822,085
Kostol	372
Ruiny	4893,092
Veže	1883
Obranné múry	1624

Obrázok 11 Výmera historických častí zručaniny

2.2 Pôdorysná kompozícia kláštora

Napriek tomu, že unifikovaný názov národnej kultúrnej pamiatky je kláštor premonštrátov, ide v súčasnosti o zavádzajúci názov. V súčasnosti môžeme definovať NKP ako neskorogotický až rano-renesančný pevnostný areál, či hrad stojaci na mieste neskororománskeho kláštora. Z románskych a gotických stavebných konštrukcií kláštora je zachovaný len malý zlomok a prevažná väčšina dnes stojacich architektúr sa viaže k pevnostnej a rezidenčnej architektúre hradu. Všetky zachované architektúry sa však v rámci pôdorysu prispôsobujú základnému štvorcovému rozvrhu, kláštorného areálu. Jeho pôdorys je určujúcim aj prvkom pre celý nasledovný vývoj areálu.

Zachované stavebné prvky z kláštorného obdobia predstavujú základové murivá kláštorného kostola s dvojvežovou dispozíciou a polygonálnym presbytériom, ktoré je však už sekundárne. K severnej stene presbytéria bola pristavaná pravouhlá sakristia, z ktorej je zachovaná len časť murív. Na sakristiu nadväzovalo priamo východné krídlo kláštornej kvadratúry s kapitulnou sieňou

Fragmenty stredovekých murovaných konštrukcií patriace pôvodne kláštornej kvadratúre majú pôdorys štvorkrídlovej stavby orientovanej okolo centrálného rajského dvora. Rajský dvor obklopovala krížová chodba vo forme arkády, ktorá mala plnú dispozíciu na všetkých štyroch stranách. V rajskom dvore sa nachádzala studňa. Ostatné kláštorné priestory tvoria severné, východné a západné krídlo. Južné krídlo tvoril kláštorný kostol. V nároží medzi severným a západným krídlom sa nachádza nále, ktorý by naznačoval prítomnosť zaniknutej kaplnky s pravouhlou loďou a malým, pravdepodobne pravouhlým presbytériom. Severné krídlo bolo pravdepodobne čiastočne podpiwničené. Pivnice sú dnes zasypané.

Podlažnosť kvadratúry v tomto období je neznáma, predpokladá sa však prízemná architektúra.

Po zničení kláštora a následnej prestavbe na hradnú a neskôr pevnostnú architektúru došlo k zmene kvadratúry na dvojpodlažný dvojkrídlový objekt prepojený s kaplnkou východným krídlom krížovej chodby, nárožným arkierom v SZ nároží a masívnymi opornými piliermi.

Po zániku kostola plnila úlohu sakrálnnej stavby kaplnka. Tá vznikla prestavbou a dostavbou pôvodnej sakristie kostola. Ide o jednodôvovú stavbu približne obdĺžnikového pôdorysu

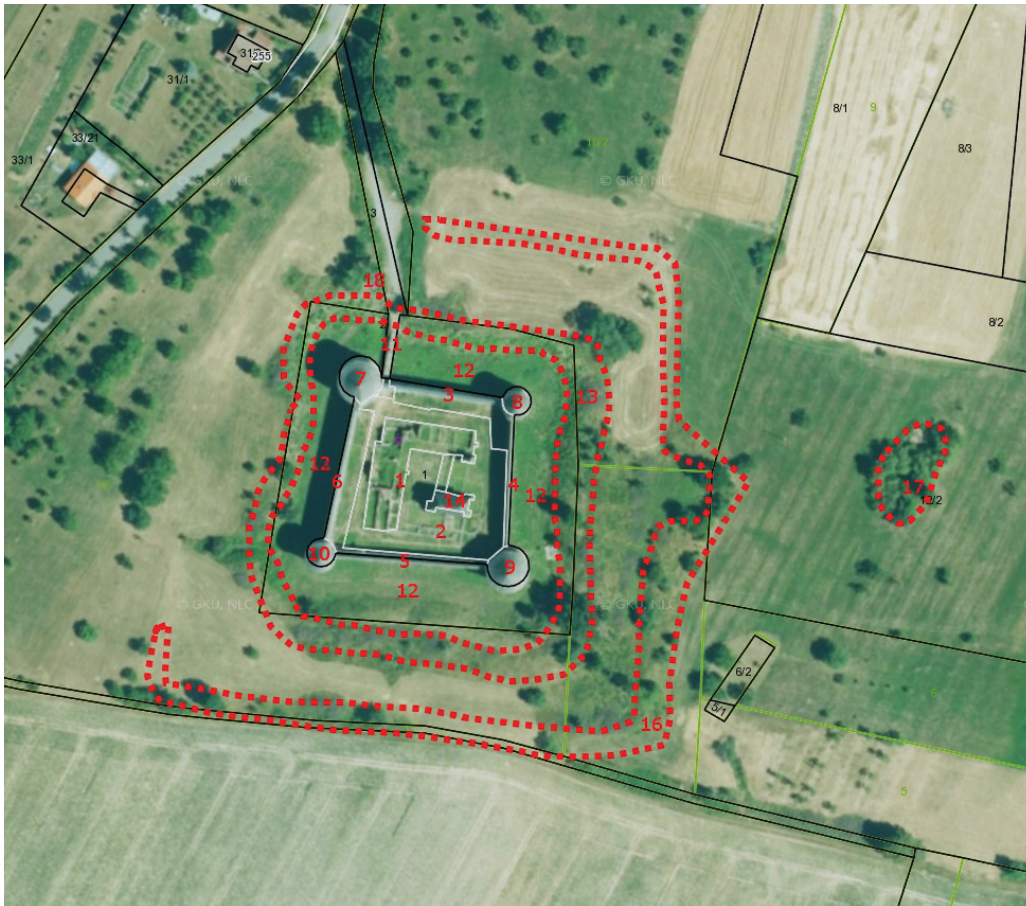
Adaptáciou kláštora na hrad a protitureckú pevnosť bol areál doplnený o štyri línie opevnenia. Základný koncept tvorilo pravouhlé murované opevnenie so štyrmi nárožnými vežami podkovovitého pôdorysu o nerovnakom priemere pričom vždy po uhlopriečke sú situované veže s rovnakým priemerom, obklopené priekopou a vonkajším valom glacisom (Beljak et al. 2015). Toto opevnenie bolo neskôr rozšírené o ďalšiu líniu sypaného zemného opevnenia pravdepodobne palánkového typu. Minimálne v strede východnej línie je viditeľný zvyšok sypaného hrotitého bastiónu. Vonkajšie opevnenie nefiguruje v zatiaľ žiadnom historickom prameni s výnimkou schematického zobrazenia na mapách prvého a druhého vojenského mapovania.

Do areálu sa vstupovalo mostom ponad priekopu, ktorý mal na vonkajšej strane murovaný pilier. Na vnútornej strane nadväzoval na padací most kolískovej konštrukcie, z ktorého je zachovaná šachta. Vstupovalo sa cez kulisovú bránu s portálom pre vozy a portálom pre peších (padací most mali oba portály).

Z vnútornej strany hradby sa pozdĺž severnej a západnej strany nachádzali dvojpodlažné prístavby pravouhlého pôdorysu,

ktoré boli po druhej svetovej vojne postupne rozoberané na materiál a definitívne

boli asanované počas pamiatkovej úpravy objektu.

Obrázok 12 Pôdorys lokality

Popis komponentov lokality: 1. Premonštrátsky kláštor 2. Ruina kláštorného kostola 3. Severná hradba 4. Východná hradba 5. Južná hradba 6. Západná hradba 7. Severozápadná veža 8. Severovýchodná veža 9. Juhovýchodná veža 10. Juhozápadná veža 11. Vstupný most 12. priekopa 13. glacis 14. hradná kaplnka v mieste pôvodnej sakristie 15. archeologické nálezisko (celá lokalita) 16. Palánkové vonkajšie opevnenie 17. Rybník 18. Podstavec sochy sv. Jána Nepomuckého

2.2.1. Charaktersitka exteriérovej formy budov

2.2.1.1 Kláštorňý kostol

Pôvodná stavebná podoba kláštorňého kostola, nie je úplne zrejmá vzhľadom na stav jeho zachovania. Kostol zanikol pravdepodobne niekedy počas nájazdov Krupinčanov, ale najneskôr počas adaptácie areálu na funkciu hradu a neskôr pevnosti. Zachovaný bol len úrovni základových a niekoľkých riadkov nadzákladových murív ako archeologická situácia (Balaša 1969). Po archeologickom výskume je prezentovaný vo forme originálu prekrytého kamenným murivom spájaným cementovou maltou, ktoré znemožňuje dobrú čitateľnosť detailov originálu. Je však zrejmé, že kostol prešiel niekoľkými stavebnými etapami. Na konci, ktorých išlo o trojlodňovú baziliku s transeptom, polygonálnym presbytériom, sakristiou na severnej strane presbytéria

a pravdepodobne úzkou bočnou kaplnkou na južnej strane lode. Západné priečelie kostola dopĺňali dve (?) veže, z ktorých je dodnes zachovaná len severná veža do výšky jedného NP. Kostol bol postavený z kamenného muriva za použitia lomového kameňa kladeného na vápennú maltu toto murivo bolo z vonkajšej strany oplentované kamennými kvádkami. Hmota veže má jadrové murivo kladené kláskovou väzbou. V západnom priečelí bol situovaný pomerne jednoduchý vstupný portál. Hlavným vstupom bol pravdepodobne profilovaný portál zo západnej chodby ambitu situovaný v severnej stene kostola. V zachovanej hmote hradnej kaplnky, ktorá čiastočne prekrýva pôvodnú sakristiu kláštorňého kostola sú zachované profily kamenných rím na exteriéri steny kostola. Soklové rímky sú zachované čiastočne aj na južnej strane. Pred západným priečelím sa nachádza polozahĺbená zaklenutá miestnosť, ktorá by mohla byť nartexom, viac pravdepodobné

Obrázok 13 Prezentácia zaniknutého kostola

je však, že ide o neskoršiu dostavbu patriacu už ku hradnému, či pevnostnému obdobiu. Veža kostola bola jedinou súčasťou kostola, ktorá ostala stáť v pôvodnej výške až do 20. storočia, kedy zanikla okrem 1. NP.

2.2.1.2 Budovy konventu – kláštor

Samotný kláštor má formu kláštornej kvadratúry orientovanej okolo centrálneho rajského dvora. Rajský dvor obklopovala krížová chodba, ktorá má plnú dispozíciu všetkých štyroch strán. Ostatné kláštorne priestory tvoria severné, východné a západné krídlo. Južné krídlo tvoril kláštorň kostol. V súčasnosti sú z nadzemných konštrukcií kláštor zachované len malé fragmenty najmä v severozápadnom rohu kvadratúry. Kde je zachovaná polovica pravdepodobne víťazného oblúka zaniknutej kláštornej kaplnky. Ostatné časti sú výrazne prestava-

né, či nanovo postavené v hradnom a pevnostnom období, kedy východné krídlo kvadratúry úplne zaniklo. Po prestavbe na hradnú a neskôr pevnostnú architektúru išlo o dvojpodlažný dvojkrídlový objekt prepojený s kaplnkou východným krídlom krížovej chodby, nárožným arkierom v SZ nároží a masívnymi opornými piliermi. Severné krídlo bolo pravdepodobne čiastočne podpivničené. Pivnice sú dnes zasypané. Na fasáde severného krídla bola umiestnená kamenná nápisová doska viažuca sa k neskorogotickej rekonštrukcii kláštoru. Dnes je umiestnená v západnom ohradnom múre r. k. kostola v obci. Dnes sú objekty konventu zachované len ako nepatrné ruiny 1NP, ktoré predstavujú sled pravouhlých miestností približne rovnakých rozmerov, pričom vstup prejazdového typu sa nachádzal pravdepodobne v severnom krídle (Faulhammer 1923, Mencil 1930a, Mencil 1930b, Könyöky 1889).

Obrázok 14 Ruiny kláštornej kvadratúry

2.2.1.3 Kaplnka

Po zániku kostola plnila úlohu sakrálnej stavby kaplnka. Tá vznikla prestavbou a dostavbou pôvodnej sakristie kostola. Ide o jednodôvú stavbu približne obdĺžnikového pôdorysu. Z juhu a severu je presvetlená po jednom vysokom gotickom okne s profilovanými článkami. Okná sú osadené v týchto

polohách sekundárne. Vstup do kaplnky je z juhu z priestoru, kde sa pôvodne nachádzal kostol a zo západu z nárožia medzi južnou a východnou časťou ambitu. Na západnom priečelí sa nachádza dvojdielne renesančné okno. V interiéri je kamenná dlažba a zvyšok oltárnej menzy, kde sa nachádzal barokový oltár s tromi tabuľami. Hlavný oltárny obraz z kaplnky sa nachádza na r. k. fare v Bzovíku.

Obrázok 15 Kaplnka prestavaná z pôvodného gotického presbytéria kláštorného kostola

2.2.1.4 Opevnenie

Adaptáciou kláštora na hrad a protitureckú pevnosť bol areál doplnený o štyri línie opevnenia. Základný koncept tvorilo pravouhlé murované opevnenie so štyrmi nárožnými vežami, obklopené priekopou a vonkajším valom glacisom. Toto opevnenie bolo neskôr rozšírené o ďalšiu líniu sypaného zemného opevnenia pravdepodobne palánkového typu. Minimálne v strede východnej línie je viditeľný zvyšok sypaného hrotitého bastiónu. Vonkajšie opevnenie nefiguruje v zatiaľ žiadnom historickom prameni s výnimkou schematického zobrazenia na mapách prvého a druhého vojenského mapovania.

Do areálu sa vstupovalo mostom ponad priekopu, ktorý mal na vonkajšej strane murovaný pilier. Na vnútornej strane nadväzoval na padací most kolískovej konštrukcie, z ktorého je zachovaná šachta. Vstupovalo sa cez kulisovú bránu s portálom pre vozy a portálom pre peších (padací most mali oba portály).

Nárožné veže, boli usposobené ako na obranné tak aj na obytné účely čo dokazujú jednak zvyšky vykurovacích zariadení (kominové šachty, konzoly krbov, prikladacie otvory) ako aj okenné otvory, niektoré so sedíliami. Na obranné účely slúžili viaceré typy strielní. Veže sú kruhové a teda zodpovedajú dürerovskému typu z prelomu 15. a 16. Storočia (Dürer 1527). Čo dosvedčujú aj neskorogotické sedlové profilované portály s vročením zo 40. rokov 16. storočia, pričom portál na druhom nadzemnom podlaží v severozápadnej veži nesie nápisovú pásku s reliéfnym erbom rodu Balaša. Je pravdepodobné, že veže sú k hradobnému múru pristavané dodatočne, čo naznačuje viacero stavebných detailov.

Hradobný múr má formu kurtiny s tromi úrovňami strielní na úrovni prízemnia sa nachádza vždy v strede vzdialenosti medzi

dvomi vežami jedna strieľňa s von rozšírenými špaletami umiestnená v streleckej nike, v druhom podlaží sa nachádza línia strielní nohavicového typu umiestnených v streleckých nikách. Tesne pri baštách ich nahrádzajú strielne s von rozšírenými špaletami. Stredná úroveň bola obsluhovaná z drevenej pavlače. Z nej ostali len trámové lôžka. Vrchná línia sa nachádzala už v predprsi, a boli tu umiestnené malé strielne. Celá táto línia bola priechodná dookola celého areálu.

Z vnútornej strany hradby sa pozdĺž severnej a západnej strany nachádzali dvojpodlažné prístavby, ktoré boli po druhej svetovej vojne postupne rozoberané na materiál a definitívne boli asanované počas pamiatkovej úpravy objektu (Konečný – Macháč 1954). Dnes sú vnímateľné len ako pôdorysné reliktu vo forme vegetačných príznakov v suchých obdobiach. Na ich niekdajšiu existenciu ešte upozorňujú strielne prestavané na okenné otvory v úrovni druhého nadzemného podlažia v severnej hradbe a záchodová nika so zachovaným murovaným suchým záchodom v úrovni prízemnia v západnej hradbe.

Celé opevnenie je obklopené priekopou, pričom murované opevnenie v podstate tvorí eskarpu priekopy. Protilahlý breh priekopy je nespevnený a na jeho okraji je navrhovaný po celom obvode glacis. Priekopa je pomerne široká vykopaná do terénu. Je suchá, len v západnej a južnej časti sa príležitostne zbiera zrážková voda. Pred obranným valom sa nachádza už len mladšie sypané opevnenie popisované vyššie. Na korune glacisu pri vstupnom moste sa nachádza zvyšok podstavca barokovej sochy sv. Jána Nepomuckého. Samotná socha je odcudzená. Je z nej zachovaná kópia deponovaná v ateliéri akad. soch. Jána Fila vo Vlkanovej a plánuje sa jej inštalovanie na pôvodný dnes značne deštruovaný podstavec.

Obrázok 16 Pohľad na všetky línie opevnenia

2.2.2 Historická forma interiérov objektu

2.2.2.1 Kostol

Kostol je dnes úplne zaniknutý zachovaný je len v rovine niekoľkých riadkov nadzemného muríva. Z toho mála informácií o interiéri, čo je dochované vieme povedať, že bol zaklenutý krížovou klenbou s profilovanými rebrami, ktorej pätky boli opreté na pilastre položené na úrovni

terénu. Niektoré ich profilované pätky sú zachované pri južnej stene kostola. V presbitériu sa nachádzali dve podzemné jednopriestorové krypty, ktoré sú dnes neprístupné. V závere presbytéria sa nachádza základ po obetnom stole. Vzhľadom na to, že kostol zanikol už v závere stredoveku, nejestvujú okrem sporadických nálezových okolností žiadne ďalšie relevantné údaje o vnútorných štruktúrach kostola (Balaša 1969).

Obrázok 17 Pätky pilastra nesúceho krížovú klenbu kostola

2.2.2.2 Kaplnka

Kaplnka vznikla ako náhrada kostola prestavbou z pôvodnej sakristie. Tomu zodpovedá aj jednoduchý stiesnený interiérový priestor. V interiéri bola kaplnka zaklenutá jednoducho valenou klenbou s lunetami v mieste okenných otvorov, dnes už nezachovaná. V súčasnosti je strop otvorený do krovu novotvarovej strechy. Interiér bol

pôvodne omietnutý vápennou omietkou s bielym monochrómym náterom. Vo východnej časti sa nachádzal obetný stôl s renesančným oltárom, ktorý bol osvetlený bočným svetlom cez okná na oboch stranách. Pochôdzny terén bol tvorený jednoducho kamennou dlažbou zo sivých pieskovcových platní, ktorá je v značnej miere zachovaná dodnes.

Obrázok 18 Interiér kaplnky stav na začiatku 20. storočia a dnes

2.2.2.3 Kláštorné budovy / konvent

Sú zachované značne torzálné. Momentálne ani nie je známa obrazová dokumentácia ktorá by zachytávala interiér ktoréhokoľvek priestoru v týchto objektoch pre ich deštrukciu. Jediným vodítkom je ojedinelá historická fotografia z interiéru krížovej chodby v tom čase už uzavretej s krížovou klenbou s profilovanými rebrami, bielymi monochrómnyimi stenami a dlažbou

Obrázok 19 Historická fotografia interiéru krížovej chodby zo začiatku 20. storočia

z pálenej tehly. Ďalšou indíciou sú zamerania z obdobia z 20. a 30. rokov 20. storočia od V. Mencla a od Faulhamera (1930; 1923). Kde sú v prízemných priestoroch zaznačené aj formy klenieb. Z tejto dokumentácie vieme povedať, že minimálne v dvoch priestoroch severného krídla boli zachované pravdepodobne neskorogotické krížové klenby. V západnom krídle boli mladšie valené klenby s lunetami.

2.2.2.4 Veže opevnenia

Na opevnení sa nachádzajú štyri nárožné veže, ktoré mali zjavne podľa dochovaný detailov okrem obranných účelov aj inú funkciu. Najzachovalejšou je severozápadná veža, ktorá bola zároveň asi aj z hľadiska využitia najdôležitejšou. Pre všetky bašty platí, že spodné podlažie je zaklenuté valenou klenbou s lunetami, ktorá zároveň plní aj stabilizačnú funkciu vzhľadom na to, že z vonkajšej strany sa nachádza interiér v úrovni dna priekopy. Vyššie podlažia boli vo všetkých baštách tvorené dreveným trámovým stropom, nie je možné úplne vylúčiť, že niekde išlo len po obežné strelecké ochodze. Trámových stropov boli kotvené do zapustených lôžok v murive, no v niektorých miestach mohli byť podopreté profilovanými kamennými konzolami. Komunikácia medzi jednotlivými podlažiami viedla prevažne vonkajšími pavlačami a vonkajšími schodiskami, no v severozápadnej bašte ako v jedinej bolo použité interiérové úzke schodisko so schodnicami z kamenných opracovaných blokov v sile muriva. Pre zvýšenie komfortu v interiéri sú niektoré strielne alternované veľkými pravouhlými oknami s renesančnými kamennými rámami. Okná sú umiestnené rovnako ako strielne v nikách so sedíliami. Na niektorých parapetoch strielní sú zachované stopy po drevenom obklade. Interiéri veží, aj keď nie všetky podlažia boli vykurované pecami neznámeho tvaru a konštrukcie. Zachovali sa po nich len komínové šachty v sile muriva a prikladacie otvory – čeľuste, do ktorých sa prikladalo z pavlačí v exteriéri aby nedochádzalo k zadymeniu interiéru.

Obrázok 20 Severozápadná veža vnútorné schodisko v hmote muriva

prvky na objektoch kvadratury v podobe maľovanej bosáže a ríms. Tieto prvky sú dnes nenávratne zničené. Zachované sú len zdobené šambrány strielní. Ide o kontrastnú bielu pásku na pôvodne okrovej fasáde veží členenú čiernymi trojuholníkmi. Maľovaná výzdoba čiastočne zostupuje až do vnútra špaliet strielní. Zachovaná je strielňach všetkých veží, aj keď nie na každej. Zdá sa však, že bola pôvodne aplikovaná na všetky strielne druhého a tretieho podlažia (Kostka 1969).

Obrázok 21 Typická výzdoba strielní na vežiach opevnenia

2.2.2.5 Zaniknuté objekty pozdĺž opevnenia

K interiérom týchto objektov chýba akákoľvek indícia a dokumentácia.

2.2.3 Výzdoba

Z výzdobných prvkov sa zachovalo veľmi málo. Zachované príklady sa dajú rozdeliť na dve kategórie – nástenné maľby a kamenné reliéfne prvky.

2.2.3.1 Nástenné maľby

Môžeme deliť na dve podkategórie – exteriérové a interiérové.

Exteriérové maľby boli podľa dobových fotografií pred obdobia deštrukcie uplatnené podstatne v širšom meradle. Išlo najmä o neskororenesančné a rano-barokové

Interiérové maľby nie sú zachované žiadne a nie je o nich ani žiadny doklad. Jedinou indíciou je malý fragment zachovaný na kamennom kvádriku pôvodne pravdepodobne z románskeho kláštorného kostola použitom sekundárne do mladšieho muriva západného krídla. Ide malý fragment pravdepodobne veľkej nástennej kompozície. Fragment predstavuje len lineárnu bordúru vo farebnosti okrovej a červenej s malým zlomkom samotného výjavu v okrovej farebnosti. Maľba by v porovnaní so zachovanými dobovými maľbami mohla patriť do kontextu 13. storočia.

Obrázok 22 Fragment interiérovej nástennej maľby zo zaniknutého kláštorného kostola na kvádríku sekundárne použitom v murive západného krídla obytnej časti hradu.

2.2.3.2 Kamenné prvky

Kamenné prvky v prípade zachovaných exemplárov zo Bzovíka predstavujú súčasť výzdobné súčasti architektúry ako portály, obruby okenných otvorov, rebrá klenieb.

Výnimočne sa tu nachádzajú heraldické motívy na tabuliach viažucim sa k určitej fáze obnovy objektu.

a.) Románske prvky

Z románskeho obdobia sú zachované kamenné prvky len vo fragmentoch ide najmä o spodnú časť profilovaného portálu v severnej stene kostola ústiaceho do západného krídla krížovej chodby.

b.) Gotické prvky

Z gotického obdobia je zachovaných viacero prvkov ako fragmenty rebier klenieb, portálov a okien. Medzi najstaršie zachované patrí preosadené vysoké okno s kružbou v južnej stene kaplnky. Z hľadiska autenticity sú však oveľa zaujímavejšie neskorogotické profilované sedlové portály v baštách. Pritom najzaujímavejší je portál na druhom nadzemnom podlaží severozápadnej bašty, kde sa v nadpraží nachádza nápisová páska s vročením 1544 a plastický erb Balašovcov s turou hlavou, hviezdou a polmesiacom. Na portáli sú stopy po červenom a bielom nátere. Zaujímavá je aj gotická tabuľa z poslednej prestavby kláštore prepoštom Andrejom z roku 1515 s dvomi reliéfnymi erbmi, ktorá

Obrázok 23 spodná časť románskeho portálu kláštorného kostola

sa ale nachádza sekundárne mimo areál kláštora v ohradnom múre farského kostola sv. Štefana v obci Bzovík.

Obrázok 24 Gotické okno s kružbou zo zaniknutého kostola sekundárne znovu poskladané pri prestavbe sakristie na kaplnku

c.) *Renesančné prvky*

Renesančných kamenárskych prvkov nie je veľa ide najmä o pomerne veľké pravouhlé obruby okien vo vežiach. Ide o jednoduché prvky z vnútornej strany sú hladké neprofilované. Z exteriéri majú vpadlinu pre osadenie dreveného rámu a na spodnej strane parapetnú profilovanú rímsu. Väčšinou boli zamrežované jednoduchou prevliekanou mrežou osadenou buď zvonka, alebo do špalety kamennej obruby. K renesančnej etape sa viaže aj nápisová doska z roku 1680 so Selepčényho erbom súvisiaca s renesančnou etapou prestavby nad hlavnou bránou.

Obrázok 25 Neskorogotický sedlový portál do severovýchodnej veže s reliéfnou heraldickou výzdobou zobrazujúcou balašovský erb

Obrázok 26 Pamätná tabuľa k rekonštrukcii objektu v roku 1680 s erbom Juraja Selepčényho

2.2.4 Materiály, technológia a štruktúry

Základným stavebným materiálom všetkých objektov zo všetkých vývojových fáz je kameň spájaný vápennou maltou. Určitú rôznorodosť môžeme pozorovať z hľadiska štruktúry kamenného muriva a štruktúry malty. Oba komponenty závisia od dôležitosti stavby ako aj od obdobia vzniku.

2.2.4.1 Štruktúra muriva

Z hľadiska štruktúry je možné vyčleniť tri typy muriva:

a) *kvádrikové murivo*: vonkajšie aj vnútorné líce muriva je tvorené kamennými tesanými kvádkami, pričom jadro muriva je vyplnené lomovým kameňom kladeným v kláskovej väzbe (*opus spicatum*). Murivo toho typu je zistené v torze severnej veže románskeho kostola. Tento typ muriva je unikátny v širšom geografickom rámci Slovenska.

Obrázok 27 Kvádrikové murivo s jadrom murovaným v kláskovej väzbe v severnej veži kláštorného kostola

b) *murivo z lomového kameňa*: približne rovnakej výšky do vodorovných riadkov. Pričom veľké medzery medzi kameňmi nerovnakého tvaru sú vykľinované kameňmi menšej frakcie. Hrúbka muriva je závislá od kvality malty, výšky objektu a jeho účelu. Tento typ muriva je použitý na väčšinu konštrukcií z každej vývojovej etapy.

c) *zmiešané murivo*: murivo obdobnej charakteristiky ako murivo predchádzajúcej kategórie s tým rozdielom, že na vykľinovanie priestoru vzniknutého nerovnakým tvarom prilahlým lomových kameňov sú používané pálené tehly alebo ich úlomky. Toto murivo je využívané väčšinou v prípade vysprávok po búraní sekundárnych otvorov alebo sekundárnych zámuroviek starších otvorov v mladších vývojových etapách (najmä v baroku). Muriva tohto typu je na objekte najmenej a to aj z dôvodu jeho nízkej trvácnosti.

2.2.4.2 Materiál podľa doby vzniku

V oblasti súčasného Slovenska takmer vo všeobecnosti platí, že najkvalitnejším murivom najmä z hľadiska malty je murivo stredoveké. Typická stredoveká malta je pri makroskopickom pozorovaní charakteristická žltkastou farbou, vyššou zrnitosťou a vyššou pevnosťou. Mladšie malty sú naopak charakteristické výrazne bielou farbou, menšou zrnitosťou a výrazne menšou pevnosťou. Vzhľadom na túto charakteristiku murivá, kde je tento typ malty použitý po vystavení poveternosti veľmi rýchlo degradujú. Poslednou na objekte hojne využitou maltou je vápenno-cementová malta charakterizovaná sivou farbou, strednou až nízkou zrnitosťou a vysokou tvrdosťou. Ide o maltu využívanú pri stabilizácii ruiny v druhej polovici 20. storočia. Jej nevýhodou je vysoké viazanie vody, ktoré pri mrazových cykloch spôsobuje rozpad okolitého mäkkého kameňa.

Obrázok 28 Riadkové murivo z lomového kameňa – najčastejší typ stavebnej štruktúry

Obrázok 29 Detail zmiešaného muriva

Obrázok 30 Detail stredovekej malty

2.2.5 Vybavenie kláštornej ruiny – zachované originálne prvky zariadenia

Z originálneho vybavenia kláštora sa zachovali len dva artefakty. Malý zvon z kostolnej veže a jeden z renesančných oltárnych

obrazoch. Kostolný zvon sa momentálne nachádza na obecnom úrade a obraz na farskom úrade.

2.2.5.1 Zvon

Ide o malý neskoro-renesančný bronzový liaty zvon zachovaný aj časťou závesného mechanizmu. Zvon má v hornej časti ozdobný reliéfny vlys s datovaním k roku 1696. K závesnému mechanizmu je upevnený dvomi uchami, ktoré sú odliate v jednom kuse so zvonom. Drevená časť mechanizmu je preplátovaná kovovými páskami, ktoré sú na konci ozdobne preťaté. Na osadenie zvona na stolicu je drevená časť ukončená kovovými čapmi. Na vrchu drevenej časti sa nachádza kovový prvok slúžiaci na uchytenie zvoniaceho lana.

Obrázok 31 Detail novovekej malty

Obrázok 32 Benediktínsky kláštor v Hronskom Beňadiku

2.2.5.2 Obraz

Renesančný obraz zo zaniknutého renesančného oltára z kaplnky postavenej na mieste pôvodnej sakristie kostola. Ide o obraz sv. Štefana kráľa (obr. 8, v strede), ktorý víťazí nad nepriateľmi kresťanstva v podobe dračích hláv s popismi ako: hereetik, moslim, žid... Sv. Štefan je zobrazovaný vo forme renesančného uhorského šľachtica držiac v ruke uhorskú šablú. Nad hlavou mu pomoc z neba za záchranu kresťanstva ponúka archanjel. V pozadí je viditeľná stavba, ktorá pripomína Bzovickú pevnosť. Námet

malby je zhmotnením každodenného ducha doby kedy vznikol. Treba si uvedomiť, že v tomto období bol Bzovík pohraničnou pevnosťou Uhorska voči invázii osmanských vojsk a zároveň zúrila tridsaťročná vojna, ktorá v Uhorskom ponímaní znamenala súboj uhorských protestantských šľachticov s rakúskym katolíckym cisárom.

2.2.6 Funkcia objektu

Objekt vznikol ako sídlo premonštrátskeho konventu Konvent kostola sv. Štefana kráľa v Bzovíku, teda kláštor a slúžil najmä na sakrálné účely. Bol založený niekedy v období medzi rokmi 1127-1131. Premonštráti sa venovali aj poľnohospodárstvu, pastierstvu, včelárstvu a vinohradníctvu. Na tento účel mali viaceré hospodárske dvory. Okrem iných aj objekt pri rieke Krupinica, kde prevádzakovali mlyn, krčmu a jatky. Okrem toho napríklad v Mladoniciach prevádzkovali dom obchodníkov (1468), v Selciach pracoval pre kláštor výrobca šípov (1402) a v samotnom Bzovíku je doložená dielňa neznámeho zamerania (fabrica claustrii – 1450). Okolo kláštora sa vyvinulo mestečko, ktoré sa spomína ako opido Bozok už v roku 1422 a trhové právo dostalo od Ľudovíta II. Jagelovského na žiadosť prepošta Pavla Nemetiho v roku 1519. Trhy sa konali na sviatok patróna konventu a mestečka sv. Štefana Kráľa a na prvú nedeľu po Veľkej noci.

Konvent v Bzovíku zanikol v roku 1530 nájazdom vojska boršodského župana Žigmunda Balašu z Balašských Ďarmôt. Následne bola v objekte umiestnená posádka určená na bránenie postupu Osmanov. V roku 1535 bolo na Bzovíku väznených až 36 zajatých mešťanov z Krupiny. Teda sa dá uvažovať o funkcii časti objektu ako väznice. V roku 1540 už dostal Žigmund Balaša nad objektom patronátne právo od kráľa Ferdinanda I. Habsburského s jedinou podmien-

kou, že sa tam budú konať bohoslužby ako kedysi. Postupne v 40. rokoch dochádzalo k postupnej prestavbe objektu kláštora na hrad, ako dokazujú vročenia 1544, 1545 a 1546 zachované na kamenných článkoch v nárožných vežiach. Hoci aj v neskoršom období sa stále označuje v dokumentoch pod názvom opátstvo.

Prvá zmienka o delostrelcoch v 17. storočí, by snáď mohla súvisieť s vybudovaním vonkajšej línie sypaného opevnenia, čím sa z hradu stala moderná pevnosť nakoľko forma strielní na vežiach a hradbe umožňuje použitie iba hákovníc. V roku 1685 vznikol najstarší známy inventár pevnosti. V okolí sú záhrady s prázdnyim rybníkom a majer s pivovarom, pálenicou, mlyn a mýto s výčapom, polia a ďalší prázdny rybník. Čo svedčí nielen o vojenskej, ale aj hospodárskej funkcii objektu.

Po roku 1685 sa objekt dostal do rúk jezuitov až do zrušenia rehole v roku 1773 a slúžil na výchovu mladých kňazov. Od roku 1908 prechádzal z jedných súkromných rúk do druhých. Pravdepodobne slúžil len čiastočne na bytovú funkciu. Po prvej svetovej vojne prestal byť obývaný, po druhej došlo k postupnému rozoberaniu (Beljak et. al 2015). V 60. rokoch 20. storočia bol objekt čiastočne pamiatkovo upravený (Pašková 1988; Pašková – Kasper 1989). Ale obnova nebola ukončená a objekt postupne chátral. Dnes sa prebieha postupná obnova objektu a objekt je využívaný pre potreby prezentácia pamiatky a na kultúrne podujatia.

2.3 Definícia druhu objektu a výber porovnávacej skupiny

Bzovický objekt môžeme definovať ako kláštorný komplex prestavaný na fortifikačno–rezidenčný komplex v pravouhlej dispozícii, umiestnený v relatívne rovinnom teréne a zachovaný stave čiastočnej ruiny.

Pričom najzachovalejšiu časť predstavuje fortifikačná neskorogotická zložka objektu s dochovanými dobovými umeleckoremeselnými prvkami. V kombinácii týchto základných charakteristických črt ide v rámci Slovenska o jedinečný objekt, preto pri stanovení porovnávacej skupiny je nutné využiť na prvý pohľad heterogénnu skupinu, pričom jednotlivé objekty môžu slúžiť ako porovnávacia báza pre určitú konkrétnu charakteristickú črtu objektu.

Najpodobnejším objektom, s ktorým môžeme porovnávať bzovický objekt je Kláštor v Hronskom Beňadiku. Ten vznikol podobne ako Bzovík ako románsky benediktínsky kláštor, ktorý po gotických prestavbách bol v čase osmanskej expanzie prestavaný na pevnosť. Tu sa však podobnosť objektu končí. Kláštor v Hronskom Beňadiku je osadený na vyvýšenej polohe na skale v ústí Hronskej úžiny – tzv. Slovenskej brány. Od skaly terén stúpa do nižšej hornatiny a je pomerne členitý, čo je prispôsobená aj dispozícia kláštorného komplexu ako aj neskoršieho opevnenia. Kláštor nemá dodržanú štvorcovú dispozíciu. Opevnenie síce využíva prvky nárožných podkovovitých veží, avšak sú uplatnené len dve na susediacich nárožniach a zároveň nie sú umiestnené do samostatnej hradby ale sú pristavané k samotnej kláštornej kvadrature. Poslednou rozdielnou charakteristikou je stav zachovania. Kláštor v Hronskom Beňadiku sa na rozdiel od Bzovíku nikdy nestal ruinou a aj v súčasnosti v ňom pôsobí živý konvent, napriek tomu, že časť objektu je adaptovaná na expozičné a konferenčné účely. Dôležitým faktorom však ostáva, že v objekte je zachované napriek, výraznej regotizačnej obnove v 19. storočí (Buday 2018), množstvo originálnych stredovekých detailov, ktoré sú v Bzovíku už zaniknuté a môžu slúžiť pri akademickej rekonštrukcii niektorých konštrukcií, alebo častí bzovického objektu.

Druhým geograficky blízkym objektom je hrad Zvolen. Ide gotickú kráľovskú rezidenciu zo 14. storočia. Objekt má štvorcovú dispozíciu s centrálnym nádvorím, pričom vo východnom krídle sa nachádza pôvodne dvojpodlažná kaplnka. Začiatkom 16. storočia bol objekt opevnený typovo zhodným opevnením ako Bzovík s výnimkou toho, že zvolenské veže nemali obytnú funkciu, jedna z veží, ktorá zároveň slúžila aj ako vstupná brána má štvorcový pôdorys a pred hradbou sa nenachádzala priekopa nakoľko na exponovaných stranách terén prudko klesal k rieke Slatina a na opačnej strane sa nachádzalo zastavané územie mesta. V prvej polovici 20. storočia sa objekt dostal do stavu veľmi podobnému tomu, ako Bzovík, avšak včas sa predišlo jeho rozobratiu. Následne prebehla rozsiahla rekonštrukčná obnova, ktorá objekt vrátila do podoby z obdobia 16. storočia s viacerými novotvarovými riešeniami. Porovnateľný je z hľadiska pôdorysných a konštrukčných zhôd a zároveň je možné

Obrázok 33 Hrad Zvolen

na základe porovnania vývoja v 20. storočí vidieť rozdiel pri uplatnení dvoch rozličných prístupov na objektoch v približne v rovnakom stave zachovania (Menclová 1954).

Tretím objektom porovnávacej skupiny je objekt dominikánskeho kláštora v Banskej Štiavnici, z ktorého ostal zachovaný len románsky kostol, dnes v empírovom výraze. Samotná kvadratura je v rovnakom stave zachovania ako vo Bzovíku s tým rozdielom, že objekt je v súkromných rukách v mestskom

Obrázok 34 Zaniknutý Dominikánsky kláštor v Banskej Štiavnici

prostredí a plánuje sa zastavať novostavbou s určitou formou prezentácie zvyškov objektov kláštora. Opevnenia kláštora malo úplne inú formu prispôsobenú mestskému prostrediu a členitému horskému prostrediu a dnes je úplne zaniknuté (Miňo 2010).

Posledným referenčným objektom je hrad Čabrad' nachádzajúci sa blízko pri Bzovíku. Z hľadiska historického vývoja a architektúry síce nemá žiadne podobné črty, v porovnávacjej skupine je však kvôli stavu zachovania a forme obnovy. Objekt je zachovaný vo forme ruiny, na ktorej prebieha prísne konzervačný prístup obnovy s uplatnením inžiniersko-biologickej ochrany konzervovaných murív. Tento prístup je postupne uplatňovaný aj na ruinu kláštornej kvadratury a kostola vo Bzovíku (Miňo 2012).

2.4 Kritériá pre hodnotenie a vyhodnotenie hodnôt objektu na základe porovnávacjej skupiny

Opevnený kláštor v Bzovíku je unikátnym objektom minimálne v celoštátnom kontexte a to vzhľadom na dobu svojho vzniku, vývoj, typologickú formu, stav zachovania ako aj niektoré architektonické a umelecké detaily.

V regióne stredného Slovenska nie je stredoveké kláštorná architektúra veľmi typickým prvkom. Na rozdiel od miest v iných regiónoch na strednom Slovensku sa v mestách až na výnimku dominikánskeho kláštora v Banskej Štiavnici, nevyskytujú. Kláštory sú skôr budované na zelenej lúke avšak v určitom kontakte s významnými dobovými cestnými ťahmi. Množstvo stredovekých kláštorov je relatívne malé. V regióne stred-

Obrázok 35 Hrad Čabrad'

ného Slovenska poznáme sedem kláštorných komplexov (sem nerátame rôzne menšie konventy, ktorých existencia sa neprejavila v architektonickom dedičstve). Tri z nich sú zachované z väčšej či menšej časti ako stojace objekty (Hronský Beňadik, Kláštor pod Znievom a Okoličné). V dvoch prípadoch sú z celého komplexu zachované len budovy kostola a samotný kláštor je v stave archeologického náleziska (Rimavské Jánovce, Banská Štiavnica). Posledné dva objekty môžeme z hľadiska kláštornej architektúry považovať za úplne zaniknuté, respektíve ich stav zachovanosti definovať ako archeologické nálezisko. Do tejto skupiny patrí Slovenská Ľupča a Bzovík. Bzovík sa od všetkých ostatných objektov z hľadiska stavu zachovanosti líši tým, že jeho zvyšky boli zakonzervované mladšími funkčne odlišnými etapami, ktoré ale rešpektovali urbanistický princíp stanovený stranou kláštora. To dáva objektu vysokú

hodnotu z hľadiska unikátnosti. Zároveň unikátne sú aj niektoré stavené detaily ako kláskové murivo v jadre kvádrového muriva kostolnej veže (obr. 17), ktoré na Slovensku zatiaľ nemá známu analógiu.

Z hľadiska autenticity je objekt veľmi cenný nakoľko sa priestor centrálného objektu v rozsahu pôvodnej kláštornej dispozície je zachovaný v stave do akého sa postupnou degradáciou vyvinul. Nie sú tu uplatnené okrem ochrannej strechy nad kaplnkou, žiadne novotvarové riešenia. Aj v minulosti bola obnova tejto časti riešená konzervačným prístupom (Pašková 1988), a napriek mnohým metodickým chybám ktoré boli vtedy aplikované sa tu zachovali murivá v originálnom zložení s originálnou maltou, originálnymi prvkami v originálnom rozsahu a so zvyškami originálnych omietok. Všetky tieto prvky môžu byť kedykoľvek zdrojom pre štúdium akejkoľvek

Obrázok 36 Celkový pohľad na lokalitu s viditeľným zachovaným urbanistickým konceptom stanoveným pri výstavbe románskeho kláštora a dodržaným napriek výrazným historickým prestavbám

témy súvisiacej s autentickou historickou torzálnou architektúrou. Objekty opevnenia, s výnimkou priekopy a sypaného opevnenia sú z hľadiska autenticity o priečku menej cenné ako objekty kláštora. Je to dané čiastočne rekonštrukčným a adaptačným prístupom staršej obnovy (Pašková 1988, Pašková – Kasper 1989). Boli tu domurované viaceré časti opevnenia ako aj detailov vo vežiach, kde sa viacero detailov stratilo (napríklad strielne v predprsni východnej hradby) alebo boli alternované nezvratným novotvarom, ktorý však prevedením pôsobí zavádzajúco ako opravený originál. Do toho vstupujú ešte pomerne invazívne nedokončené adaptačné prvky ako stúpačky pre rozvody inžinierskych sietí, novotvarové schodiská a betónové stropy, zmeny dispozícií rôznymi priečkami, či zmeny niveliet spodných podlaží až takmer na úroveň základovej škáry. Niektoré z týchto adaptačných prvkov sú v zásade reverzibilné (prevažne tie, ktoré boli do pamiatky pridané), no niektoré znamenajú nezvratný zásah do podstaty pamiatky a aj po minimalizácii ich nedôstojného estetického dojmu nebude možné sa vrátiť k autentickému historickému situácii. Napriek tomu sa však väčšia časť opevnenia zachovala v autentickom podobe z množstvom autentických konštrukčných a umeleckých detailov. Ktoré majú vysokú hodnotu aj z hľadiska umeleckého. Medzi ne

môžeme zaradiť napríklad sedlové portály, najmä portál s Balašovským erbom, strielne s dochovanými výzdobnými maľbami...

Obrázok 38 Vhodne realizovaná rekonštrukcia hradieb s rozlíšiteľnými doplnenými časťami od originálu

Obrázok 37 Negatívne pôsobiace adaptačné prvky: a) nesprávne rekonštruované detaily, b) invazívne osadenie inžinierskych sietí, c) reverzibilné komunikačné prvky

Z hľadiska kultúrno-historickej hodnoty je objekt dôležitý v troch rovinách. V prvej rovine, ako kláštorný objekt v tej dobe vysokej architektonickej a umeleckej hodnoty znamenal šírenie nových technologických poznatkov v stavebníctve do oblasti, kde kamenná architektúra prakticky nejstvovala. Zároveň mníšske prostredie bolo v tomto období aj zdrojom šírenia intelektuálneho pokroku. V druhej rovine objekt

ako pohraničný a nikdy nedobytý bod proti osmanskému odporu je určitým vlasteneckým symbolom a zároveň symbolom historickej európskej spolupatričnosti, kedy sa spoločnými silami podarilo ubrániť aj vďaka tomuto objektu Európu proti vonkajšiemu nepriateľovi. V tretej, ale neposlednej rade ide o dôležitý zjednocujúci prvok dnešnej obecnej komunity, ktorá pokladá objekt za svoje spoločné kultúrne dedičstvo.

Obrázok 39 Priebeh sanácie ruiny kláštora

Tabuľka 1 Analýza hodnôt riadky kláštora – definovanie hodnotových atribútov ako vyhodnotenie ich autenticity a integrity

Kategória atribútu	Atribút	Elementy atribútu	Popisné atribútové elementy	Autenticita	Integrita
Priestorová mierka	Umiestnenie	Umiestnenie určené urbanizmom	Areál premonštrátskeho kláštora v Bzovíku sa s súčasnosťou nachádza na južnom okraji obce Bzovík, v blízkosti miestnej časti Horný majer, ktorá sa vyvinula z pôvodného hospodárskeho dvora kláštora. Nachádza sa v miernom odstupe od samotnej obce.	Umiestnenie kláštora je autentické, vývoj obce v zachovanom prostredí	Požiadavka na integritu je naplnená
		Umiestnenie určené vodnými tokmi	Geomorfológia terénu je v areáli determinovaná údoliami Čekovského potoka a potoka Jaisovík, ktoré do rovinatého povrchu planiny vynútili dlhé plynúce severojužné údolia. Pôvodný povrch planiny medzi týmito dvomi údoliami, tak pôsobí ako tiahle návršie s rovinatým povrchom. Na temene tohto návršia je situovaný samotný areál NKP.	Poloha vodných tokov je autentická	Požiadavka na integritu je naplnená, napriek čiastočnej regulácii ich tokov
		Umiestnenie určené cestami	Z polohy je dobrý prehľad aj nad časťou údolia Krupinice a východné svahy Štiavických vrchov, kde prebiehal koridor významnej európskej severojužnej obchodnej cesty spájajúcej v stredoveku hlavné mestá Uhorskeho a Poľského kráľovstva. Kláštor bol založený, tak, že z tejto cesty mohol obchodne profitovať, ale zároveň sa nachádzal v miernom odstupe od hlavného koridoru,	Súčasná cesta sa sice nachádzajú v pôvodnom koridore no konkrétne trasovanie sa priestorov posunulo	Integrita je čiastočne narušená
mierka	Priestorové usporiadanie kláštora Okolity priestor	Veľkosť	Rozsah areálu je zachovaný	Autenticita je v zásade zachovaná s výnimkou pôvodných vnútorných komunikačných koridorov	Integrita je čiastočne narušená
		Priestorová kompozícia	V súčasnosti môžeme definovať NKP ako neskorogotický až rano-renesančný pevnostný areál, či hrad stojaci na mieste neskororománskeho kláštora. Z románskych a gotických stavebných konštrukcií kláštora je zachovaný len malý zlomok a prevažná väčšina dnes stojacich architektúr sa viaže k pevnostnej a rezidenčnej architektúre hradu. Všetky zachované architektúry sa však v rámci pôdorysu prispôbujú základnému štvorcovému rozvrhu, kláštorného areálu. Jeho pôdorys je určujúcim aj prvkom pre celý nasledovný vývoj areálu		
		Vstup do a východ z budov	Vstup a východ z areálu je zachovaný. Vstupy a východy v jednotlivých objektoch sú čiastočne modifikované zánikom hmôt, prípadne vytvorením nových prehladkových trás betónovými plošinami.		
		Funkčné prepojenia	Funkčné prepojenia jednotlivých reliktov kláštorného komplexu sú neskorším prestavbami narušené, funkčné prepojenia jednotlivých súčastí fortifikácie sú zahované intaktné		
		Budovy	Budovy sú zachované len v torzách		
		Vonkajšie steny	Sú zachované len čiastočne, nemajú zachovanú pôvodnú povrchovú úpravu		
Vonkajšia forma kláštora		Architektonické detaily	Sú zachované len vo fragmentoch		
		Farby	Zachovaný je len jeden fragment malby v sekundárnej polohe		
		Ostatné prvky budujúce formu	Pôdorys je čiitateľný v úrovni terénu		
Vonkajšia forma opevnenia		Stavby	Stavby sú v plnej historickej hmote, čiastočne aj vďaka rekonštrukčnej obnove. Do objektov sú urobené adaptácie zásahy pre potreby nikdy nerealizovanej muzeálnej inštitúcie v rámtme je j. zázemia.	Relikty sú zachované autenticky v rozsahu, pred prestavbou na hrad	Integrita je čiastočne narušená
		Vonkajšie steny	Vonkajších stien sa v zásade rekonštrukčné práce dotkli najmenej v výnimkou domurovania niekde až významných častí deštruovaného múru na hradbách.	Autenticita je značne vysoká napriek adaptačným a rekonštrukčným prácam, ktoré sú ale dostatočne čiitateľné a vo vysokej miere odstrániteľné.	Integrita je čiastočne dodržaná.
		Architektonické detaily	Sú zachované v pôvodnom rozsahu a pôvodnej forme s viditeľnými stopami po používaní a čiastočnom zvetrávaní. Nie sú doplnené a zatiaľ ani konzervované.		
		Farby	Sú čiastočne zachované autentické originálne farby omietok a vyzdobných prvkov, ale zachované sú v malom plošnom rozsahu.		

Mierka hnutelných vecí	Pôvodné vybavenie	Sakrálna predmety	Z originálneho vybavenia kláštora sa zachovali len dva artefakty. Malý zvon z kostolnej veže a jeden z renesančných oltárnych obrazoch. Kostolný zvon sa momentálne nachádza na obecnom úrade a obraz na farskom úrade.	Oba predmety sú zachované v autentickej konzervácii drevenej časti uchytania zvonu a nevhodného náteru jeho kovových častí.	Oba predmety sa nachádzajú v obci, ale ani jeden v areáli kláštora.
Mierka funkcie	Funkcia	Sakrálna funkcia Obranná funkcia Obytná funkcia	Napriek tomu, že pôvodne bol celý areál dedikovaný sakrálnym funkciám, dodnes si zachoval prvky tejto funkcie v architektonickej forme prezentované kaplnkou a vo funkčnej forme vykonávaním sobášnych obradov Je zachovaná vzhľadom na potreby súčasnosti len v architektonickej forme architektonických foriem	Autenticita funkcie je čiastočne zachovaná, vzhľadom na prirordzený vývoj potrieb spoločnosti.	Požiadavka na integritu je zachovaná len čiastočne
Mierka nehnutelných prvkov	Historická tradícia		Z hľadiska kultúrno-historickej hodnoty je objekt dôležitý v troch rovinách. V prvej rovine, ako kláštornej objekt v tej dobe vysokej architektonickej a umeleckej hodnoty znamenal šírenie nových technologických poznatkov v stavebníctve do oblasti, kde kamenná architektúra prakticky nejestvovala. Zároveň mnišské prostredie bolo v tomto období aj zdrojom šírenia intelektuálneho pokroku. V druhej rovine objekt ako pohraničný a nikdy nedobytý bod proti osmanskému odporu je určitým vlastenským symbolom a zároveň symbolom historickej európskej spolupatričnosti, kedy sa spoločnými silami podarilo ubrániť aj vďaka tomuto objektu Európu proti vonkajšiemu nepriateľovi. V tretej, ale neposlednej rade ide o dôležitý zjednocujúci prvok dnešnej obecnej komunity, ktorá pokladá objekt za svoje spoločné kultúrne dedičstvo.	Z tohto hľadiska je autenticita zachovaná	Požiadavka je naplnená
	Osobnosti spojené s lokalitou	Comes Lampert Hunt-Poznaň Melchior Balaša Juraj Selepeční	Zakladateľ kláštora, župan Hontianskej župy významná osobnosť rozvoja regiónu Lupezný rytier, zároveň protiturecký bojovník obranca uhorského pohraničia Ostrihomský arcibiskup, prias Uhorska a vicekráľ, zároveň umelec	Dôležitá postava pre vnímanie autenticity lokality	Dôležitá postava pre vnímanie integrity lokality
	Emocionálne prepojenie s lokalitou a bohatstvo akumulovaného kultúrneho dedičstva	Kláštor ako duchovné centrum Hrad ako šľachtické sídlo Kultúrna pamiatka	Kláštornej objekt v tej dobe vysokej architektonickej a umeleckej hodnoty znamenal šírenie nových technologických poznatkov v stavebníctve do oblasti, kde kamenná architektúra prakticky nejestvovala. Zároveň mnišské prostredie bolo v tomto období aj zdrojom šírenia intelektuálneho pokroku. Ako pohraničný a nikdy nedobytý bod proti osmanskému odporu je určitým vlastenským symbolom a zároveň symbolom historickej európskej spolupatričnosti, kedy sa spoločnými silami podarilo ubrániť aj vďaka tomuto objektu Európu proti vonkajšiemu nepriateľovi. Dôležitý zjednocujúci prvok dnešnej obecnej komunity, ktorá pokladá objekt za svoje spoločné kultúrne dedičstvo.	Dôležitý faktor pre vnímanie autenticity lokality	Dôležitý faktor pre vnímanie integrity lokality

Odporúčanie

---

a) Skutkový stav výskumu zrúcaniny zahŕňa:

- archívne štúdie týkajúce sa historického rámca vývoja priestorov, histórie jeho vlastníctva, využívania;
- architektonicko-historický výskum týkajúci sa vývoja budov, vyhodnotenia konkrétnych stavebných štruktúr a ich historickej hodnoty - výskum sa uskutočnil v dvoch rôznych časových rámcoch:

pred degradáciou budovy

po degradácii

- výskum bol zameraný hlavne na zrúcaninu obytnej a sakrálnej architektúry kláštora / hradu, opevnenie bolo väčšinou vynechané
- archeologický výskum sa uskutočnil v dvoch časových rámcoch - prvý bol zameraný na výskum zničeného kláštorného kostola; ďalší bol zameraný na niektoré drobné podrobné informácie, ktoré sú rozhodujúce pre proces obnovy muriva
- statický pasport so zameraním na technické postavenie kláštora / zrúcaniny hradu bol vyrobený pred obnovou murovaných štruktúr

umelecko-historický výskum sa uskutočnil pred prvou obnovou so zameraním na relikty zdobených omietok

b) Odporúčania pre ďalší výskum:

- výskum v oblasti dejín architektúry je potrebné realizovať so zameraním na opevnenie pozostávajúce zo štyroch veží a hradieb medzi nimi
- archeologický výskum nutné urobiť na vonkajších obranných líniách, ktoré pozostávajú zo sypaného valu a bastiónu
- je potrebné podrobne staticky posúdiť opevnenie

Od svojho založenia má nehnuteľnosť rôzne funkcie. Aby sme pomenovali najdôležitejšie: sakrálna, vojenská, obytná a kultúrna. Dnes sa táto nehnuteľnosť používa hlavne na mäkké kultúrne účely, v rozsahu ktorý umožňuje technický stav.

Technický stav nehnuteľnosti je pomerne obmedzujúcim prvkom pri využívaní nehnuteľnosti.

- je potrebné pokračovať v činnostiach zameraných na uvedenie ruiny do technicky stabilizovaného stavu
- opatrenia na zabránenie ďalšej degradácii vplyvom poveternostných prvkov, ako je dažďová voda, mráz, biologické a antropogénne vplyvy
- každá funkcia a použitie musí podliehať zachovaniu historickej štruktúry a jej autentickej podoby

3 Popis objektu

3.1 Zachovanie prvkov historického významu

Pre zachovanie prvkov historického významu na objekte, či už ide o celé hmoty, alebo jednotlivé prvky je potrebné udržiavať objekt v dobrom stavebno-technickom stave a minimalizovať akékoľvek zásahy, ktoré by mohli nezvratným spôsobom alternovať autentické historické zachované prvky.

V prípade Bzovika je metodika pre tento cieľ do značnej miery ovplyvnená už začatým procesom z polovice 20. storočia. Metodický prístup bol zvolený v duálnej rovine. Pre značne zachovalejšie opevnenie bol zvolený rekonštrukčno-adaptačný prístup a pre menej zachovalé centrálné objekty bol zvolený prístup konzervačný, aj keď na úrovni vtedajších možností a poznatkov. Keďže táto obnova nebola nikdy dokončená a množstvo z jej prvkov zanikla samodeštrukciou je možné niektoré časti prístupu alternovať. Vzhľadom na to bola súčasná metodika upravená tak, aby čo najviac konvenovala s úlohou zachovania cenných detailov, hmôt i prostredia. Relatívne zachovalé prostredie kultúrnej pamiatky s reliktmami hospodárskych prvkov ako rybník, či pluziny, snád' aj základové konštrukcie sypárne je zachované bez súčasných stavebných vstupov. Aby bolo možné ho v tomto stave udržať bolo v roku 2006 vyhlásené ochranné pásmo pamiatky, ktoré zakazuje akúkoľvek výstavbu v pomerne širokom okolí objektu. Zároveň upravuje aj reguláciu zelene v tomto území. Prístup k ochrane opevnenia sa do

určitého hľadiska mení na konzervačný s rešpektovaním pozitívne a neutrálne pôsobiacich prvkov minulej rekonštrukčnej obnovy a snahe minimalizovať estetický a akademický dopad negatívnych prvkov na pamiatkové hodnoty. Na centrálny priestor v ruinálnom stave sa uplatňuje prísne konzervačný prístup s odstránením nesprávnych materiálov z minulej obnovy a nahradením vhodnejšími materiálmi, najmä čo sa týka malty nahradenie cementových mált za vápenné malty podobného zloženia ako historické malty. Následne po ukončení obnovy je potrebné dbať pravidelnú údržbu objektu, aby nedochádzalo k postupnému úbytku pamiatkových hodnôt samodeštrukciou

3.1.1 Stavebno-technický stav

Technický stav areálu je rôznorodý. V rôzne časti objektu sú v inom stave, čo je spôsobené aj inými podmienkami, najmä tým že časť objektov je zastrešená a tým vzdoruje najhoršiemu elementu spôsobujúcemu rozpad historických štruktúr – zrážkovej vode. Z tohto hľadiska sa dá konštatovať, že objekty fortifikácie a to či veže alebo hradby sú v konsolidovanom stave a vykazujú len lokálne poruchy ako tzv. kaverny, či diery v dožívajúcej strešnej krytine. Tieto poruchy sú postupne sanované. Podobne je možné hodnotiť aj objekt kaplnky a prezentáciu kostola. Objekt samotného kláštora sa nachádzal v havarijnom stave. V súčasnosti však prebieha intenzívna konzervačná obnova objektu a dosťava sa postupne do konsolidovaného stavu.

Odporúčanie

Lokalita je po nedokončenom procese rekonštrukcie a obnovy v 20. storočí, ktorý sa začal robiť podľa filozofie, ktorú možno opísať ako:

- použitie nesprávnej technológie - rozsiahle použitie malty na báze cementu pri obnove a rekonštrukcii muriva. Výsledkom je rozklad pôvodného materiálu (dokonca aj kameňov!) Za škrupinkou pevného betónu
- rozsiahle výkopy - výsledkom sú odkryté základové konštrukcie, ktoré sa rozpadli pod cementovou čiapočkou; suterén juhozápadnej veže stojacej na zemi bez zakopaných základov; veľa odkrytých nesanovaných konštrukcií; veľa originálnych románskych a gotických dobových kamenných tesaných detailov ležiacich po lokalite a rozpadajúcich sa.
- žiadny manažment zrážkových vôd v areáli. Výsledok - rozpad originálnych konštrukcií v dôsledku cyklov mrazenia a sušenia
- zmena priestorového usporiadania niektorých vnútorných priestorov - výsledkom je nečitateľný historický priestor
- demolácia niektorých budov - strata complexity, strata autentickej historickej podstaty
- zmena priestorového usporiadania niektorých vnútorných priestorov - výsledkom je nečitateľný historický priestor
- Nesprávne neautentické zmeny detailov, nové stavby maskované ako historické. Výsledok je nejasný pri výklade, neautentický dojem
- Heterogénny princíp v metodike zmiešaný princíp rekonštrukcie a zachovania. Výsledok - možný zlý výklad zo strany návštevníkov, neautentický dojem.
- Obnova všetkých častí súčasne. Výsledok - v dôsledku predčasne zastavenej obnovy nebola ani jedna časť dokončená, v dôsledku nekončených prác sa urýchlila degradácia.
- Vytvorenie nárazníkovej zóny so stavebným obmedzením okolo objektu. Výsledok - ochrana okolitej krajiny s mnohými detailmi, ktoré sú objavované až v súčasnosti
- Použitie rôznych materiálov pre novú výstavbu. Výsledok - rozoznateľné pôvodné štruktúry od moderných domuroviek.
- ochrana najzachovalejších častí pred zrážkami - výsledok - takmer žiadny úbytok pôvodnej hmoty stavieb, relatívne dobrý technický stav, zachované krehké detaily, ako sú zdobené omietky
- celá nová obnova sa musí vykonať pomocou autentických historických materiálov
- všetky predchádzajúce nesprávne zásahy sa musia čo najviac odstrániť
- nie sú povolené žiadne ďalšie budúce zásahy do historických záležitostí lokality
- musí sa dodržiavať prísna ochrana krajiny v nárazníkovej zóne

Dohľad nad stavom areálu z hľadiska zachovania autenticity a pamiatkových hodnôt vykonáva v zmysle zákona 49/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov Krajský pamiatkový úrad v Banskej Bystrici. V praxi dohľad prebieha prostredníctvom nepravidelných preventívnych obhliadok objektu, ktorých účelom je zistiť aktuálny stav. Včas identifikovať prípadné hrozby a navrhnuť ich riešenie. V prípade nespolupráce vlastníka je v takomto prípade použiteľný legálny nástroj „opatření na nápravu“ kde môže Krajský pamiatkový úrad, vlastníkovi pod

hrozbou sankcie opatrenia na odstránenia príčiny ohrozenia pamiatkových hodnôt nariadiť. Zároveň dohľad prebieha podľa potreby aj počas prebiehajúcich prác na obnove, kde je možné metodicky usmerňovať priebeh, korigovať nesprávne vykonané práce a podobne.

Záver a odporúčania

- a. Dôležitou hrozbou pre technický stav historickej štruktúry sú cykly dažďa/sneženia a zmrazovania - rozmrazovania / navlhania - vysychania, ktoré spôsobujú degradáciu malty.
- b. Dôležitou hrozbou pre autenticnosť historickej lokality a jej krajiny je tlak na rozvoj bývania v susedstve a tlak na adaptáciu budovy pre nový účel
- c. Pravidelné monitorovanie a údržba technického stavu prvkov ochrany pred zrážkami (strechy, izolácie, stropy ...)
- d. Dôkladná ochrana krajiny v nárazníkovej zóne lokalít a odmietnutie akejkoľvek stavebnej činnosti vo vnútri nehnuteľnosti, ktorá by výrazne narušila autenticnosť historickej lokality.

ČASŤ 2 - POPIS OCHRANY
A OBJEKTU A SYSTÉMU
MANAŽMENTU
NEHNUTEĽNOSTI

4 Regulatívy a štatút nehnuteľnosti

Základným identifikátorom a hrdosťou každého národa je jeho kultúrne dedičstvo – hmotné i nehmotné. Je prejavom jeho duchovnej úrovne, hospodárskeho rozvoja, staviteľskej a remeselnej zručnosti, formovanými prírodou a prostredím, v ktorom sa daný národ vyvíjal počas mnohých historických období. Tieto aspekty kreovali vo všeobecnosti mentalitu národa, resp. lokálnu komunitu. Kultúrne dedičstvo v Slovenskej republike sa chápe ako súbor hmotných a nehmotných pamiatok, dokumentov, tvorivej činnosti človeka a vývoja ľudskej spoločnosti od najstarších čias až po súčasnosť majúci na zreteli historickú a kultúrno-spoločenskú hodnotu dokumentov. Je v záujme spoločnosti kultúrne dedičstvo chrániť a zachovávať pre budúce generácie.

Pamiatkový fond na Slovensku v súčasnosti reprezentuje 25 159 národných kultúrnych pamiatok, z toho 9 990 nehnuteľných, pozostávajúcich z 16 963 pamiatkových objektov, rôznej typológie a stavebno-technického stavu, či vlastníctva. Z uvedených dôvodov osobitnú skupinu, tvoria zrúcaniny stredovekých hradov, hradísk, pevností, opevnených kláštorov, či zaniknuté hrady ktoré sú súčasne i archeologickými lokalitami. Ide o sídla slávnych šľachticov, rytierov, či mníšskych rádov pôsobiacich na území Slovenska. Ich hradné múry sú dnes už len nemými svedkami hrdinských bojov a udalostí z čias dávno minulých. Početné archeologické výskumy v ich areáloch nám rozširujú poznatky o ich architektonickom

vývoji, funkcii a spoločenskom význame týchto pamiatok.

Centrálnu evidenciu národných kultúrnych pamiatok na Slovensku zabezpečuje Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, ktorý plní funkciu správcu príslušnej časti štátneho informačného systému a vedie Ústredný zoznam pamiatkového fondu, ktorý sa člení na 4 registre (Centrálna evidencia kultúrnych pamiatok na Slovensku, s uvedením počtosti ku dňu 31. 12. 2017):

1. register hnutelných kultúrnych pamiatok (9 949 nehnuteľných národných kultúrnych pamiatok, ktoré tvorí 16 709 pamiatkových objektov)
2. register nehnuteľných kultúrnych pamiatok (15 128 hnutelných národných kultúrnych pamiatok, ktoré tvorí 34 734 pamiatkových predmetov)
3. register pamiatkových rezervácií (28)
4. register pamiatkových zón (80)

Medzinárodné programy, ktoré riešia „monitorovanie“ a „hodnotenie rizika“ najmä v súvislosti s dedičstvom v nebezpečenstve, sú (Report RUINS, 1/2018):

- Centrum svetového dedičstva UNESCO: „Periodické hlásenia svetového dedičstva“ a „Zoznam svetového dedičstva v nebezpečenstve“. Digitálny internetový nástroj na pravidelné podávanie správ, ktorý vypracovala Nadácia pre severské svetové dedičstvo v spolupráci s GRID-Arendal (Nórsko), je, pokiaľ sa nás to týka, vo fáze testovania (Proceedings of UNESCO, 2015).

- ICOMOS: Program „dedičstvo v ohrození“, ktorý zahŕňa výročné národné a tematické správy o ohrození kultúrneho dedičstva. Toto hlásenie je stále v počiatočnej fáze, ale nadobúda na dôležitosť. Doteraz sú k dispozícii iba písomné správy (stiahnuté z internetovej stránky ICOMOS).

Slovenská republika so svojim vznikom postupne prebrala všetky európske pravidla ohľadom kultúrneho dedičstva, vrátane jeho ochrany. Ide o systém právnych aktov:

- Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu.
- Zákon č. 208/2009 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení zákona č. 479/2005 Z. z.
- Vyhláška Ministerstva kultúry SR č. 253/2010 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene a doplnení zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

Projekt RUIINS zadefinoval systém hodnotenia bezpečnosti stredovekých ruin nasledujúcim spôsobom (Report RUIINS2/2018):

1. Prostredie a konštrukcia ruin: ochrana miesta, kde sa objekt nachádza, ako aj analýza vlastností chránenej budovy alebo toho, čo obsahuje chránený objekt.

2. Technické vlastnosti ruin: sú chápané ako technické komponenty, ktoré sú v kultúrnom dedičstve chránené. Môžu byť funkčné pre tovar, ktorý sa má chrániť (alarmy) alebo funkčný pre samotnú budovu (kúrenie, elektrické prípojky, telefóny atď.).

3. Organizácia vzdelávania v danej problematike: tento pojem označuje druh praktického využitia a údržby lokality.

4.1 Riziká pamiatkovej ochrany ruín

V súčasnosti sú turistickými destináciami, individuálne navštevovanými verejnosťou kvôli svojej polohe, situovaním v charakteristickom krajinnom prostredí, ako i osobitým historickým príbehom. Takáto nekontrolovaná návštevnosť však prináša viaceré riziká, ako napr.

- bezpečnosť osôb, voľne sa pohybujúcich v areáli, a o to viac ak v tomto areáli prebiehajú výskumy, resp. obnova a na múroch sú osadené lešenia, či archeologické výkopy
- vznik požiarov svojvoľným zakladaním ohnísk, odhadzovaním nezahasných cigariet, či sezónnym vypaľovaním trávy
- Hygienické, areál bez základných služieb a nevyhnutnej vybavenosti.
- Finančné, keďže sa nachádzajú v extraviláne obcí v rozsahu max do 2000 obyvateľov; osud, resp. stavebno-technický stav a vhodnú prezentáciu týchto kultúrnych pamiatok najviac ovplyvňuje dostatok finančného krytia na ich obnovu a permanentnú údržbu, čo v prípade takýchto obcí je veľmi polemické.
- Personálne, obmedzená funkčnosť, si jednoznačne vyžaduje adekvátne a systematické manažovanie prezentácie a využitia s použitím vhodných marketingových nástrojov, čo si vyžaduje prípravu strategického dokumentu – manažment plánu.

4.2 Podmienky ochrany a legislatíva

Ústava Slovenskej republiky v čl. 44 - Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva :

- „Každý je povinný chrániť a zveľaďovať životné prostredie a kultúrne dedičstvo
- Nikto nesmie nad mieru zákonom ohrozovať ani poškodzovať životné prostredie, prírodné zdroje a kultúrne pamiatky“

V súlade s vedeckými poznatkami a na základe medzinárodných zmlúv v oblasti európskeho a svetového kultúrneho dedičstva sa ochrana pamiatkového fondu v Slovenskej republike, riadi podľa zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov (ďalej len „pamiatkový zákon“), podľa ktorého sa jedná o súhrn činností a opatrení zameraných na identifikáciu, výskum, evidenciu, zachovanie, obnovu, reštaurovanie, regeneráciu, využívanie a prezentáciu kultúrnych pamiatok a pamiatkových území.

V zmysle tohto zákona :

- **Základná ochrana** kultúrnej pamiatky je súhrn činností a opatrení vykonávaných na predchádzanie ohrozeniu, poškodeniu, zničeniu alebo odcudzeniu kultúrnej pamiatky, na trvalé udržiavanie dobrého stavu vrátane prostredia kultúrnej pamiatky a na taký spôsob využívania a prezentácie, ktorý zodpovedá jej pamiatkovej hodnote a technickému stavu.
- **Vlastník** kultúrnej pamiatky je povinný vykonávať na svoje náklady základnú ochranu kultúrnej pamiatky, uchovávať ju v dobrom stavebno-technickom stave a užívať ju v súlade s jej pamiatkovou hodnotou
- **Obec** na svojom území :
  - a) vytvára všetky podmienky potrebné na zachovanie, ochranu, obnovu a využívanie pamiatkového fondu,
  - b) dbá, aby vlastníci kultúrnych pamiatok konali v súlade s pamiatkovým zákonom,
  - c) koordinuje budovanie technickej infraštruktúry sídiel s pamiatkovým územím,
  - d) spolupôsobí pri zabezpečovaní úprav uličného interiéru a uličného parteru, drobnej architektúry, historickej zelene, verejného osvetlenia a reklamných zariadení tak, aby boli v súlade so zámermi na zachovanie a uplatnenie hodnôt pamiatkového územia,
- e) podporuje iniciatívu občanov a občianskych združení pri ochrane pamiatkového fondu,
- f) zákon umožňuje mestám /obciam okrem vyhláseného pamiatkového fondu chrániť aj ďalšie regionálne a miestne kultúrne hodnoty, ktoré rozhodnutím zaradí do evidencie
- g) pamätihodností mesta/obce,
  - **Krajský pamiatkový úrad**, vecne príslušný správny orgán v prvom stupni, sleduje stav a využívanie pamiatkového fondu a vykonáva štátny dohľad nad zabezpečením ochrany pamiatkového fondu, rozhoduje o právach a povinnostiach právnických osôb a fyzických osôb na úseku ochrany pamiatkového fondu, usmerňuje činnosti právnických osôb a fyzických osôb pri záchrane, obnove a využívaní pamiatkového fondu a poskytuje im odbornú a metodickú pomoc

4.3 Odkazy na zbierky národných zákonov a regionálnych usmernení, ktoré sa týkajú ochrany, konzervácie a procedúr obnovy a využitia objektov kultúrneho dedičstva a ich stručný popis.

4.3.1 Platné právne predpisy

- Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového
- fondu v znení neskorších predpisov;
- Zásady ochrany pamiatkových území, Metodické usmernenie Ministerstva kultúry SR k § 29 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov, vydané v auguste 2002;
- Vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky č. 253/2010, ktorou sa vykonáva zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov;

- Uznesenie č. 91/2001 Z. z. k Deklarácii Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva z 28. februára 2001;
- Zákon č. 479/2005 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov;
- Vyhláška Ministerstva životného prostredia SR č. 55/2001 o územnoplánovacích podkladoch a územnoplánovacej dokumentácii.

Podmienky ochrany kultúrnych pamiatok, pamiatkových území, archeologických nálezov a archeologických nálezísk, v súlade s vedeckými poznatkami a na základe medzinárodných zmlúv v oblasti európskeho a svetového kultúrneho dedičstva, ktorými je Slovenská republika viazaná upravuje zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov.

Pamiatkový zákon ďalej upravuje organizáciu a pôsobnosť orgánov štátnej správy a orgánov územnej samosprávy, ako aj práva a povinnosti vlastníkov, iných právnických osôb a fyzických osôb a ukladanie pokút za protiprávne konanie na úseku ochrany pamiatkového fondu, ktorý je významnou súčasťou kultúrneho dedičstva a ktorého zachovanie je verejným mzáujmom (pozn. čl. 44 ods. 2 a 3 Ústavy SR).

Pamiatkový fond je podľa § 2 ods. 1 pamiatkového zákona súbor hnutelných vecí a nehnuteľných vecí vyhlásených podľa tohto zákona za národné kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny. Za pamiatkový fond sa považujú aj veci, o ktorých sa začalo konanie o vyhlásenie za kultúrne pamiatky, pamiatkové rezervácie a pamiatkové zóny.

Pamiatková hodnota je podľa § 2 ods. 2 pamiatkového zákona súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných alebo umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany.

Kultúrna pamiatka je podľa § 2 ods. 3 pamiatkového zákona hnutelná vec alebo nehnuteľná vec pamiatkovej hodnoty, ktorá je z dôvodu ochrany vyhlásená za kultúrnu pamiatku.

Pamiatkové územie je podľa § 2 ods. 4 pamiatkového zákona sídelný územný celok alebo krajinný územný celok sústredených pamiatkových hodnôt alebo archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ktorý je z dôvodu ich ochrany podľa tohto zákona vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu (PR) alebo pamiatkovú zónu (PZ).

Archeologický nález je podľa § 2 ods. 5 pamiatkového zákona hnutelná vec, ktorá je dokladom o živote človeka a o jeho činnosti od najstarších dôb do roku 1918 a spravidla sa našla alebo nachádza sa v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou. Archeologickým nálezom je tiež zbraň, munícia, strelivo, súčasť uniformy, vojenská výstroj alebo iný vojenský materiál, ktorý sa našiel v zemi, na jej povrchu alebo pod vodou a pochádza pred rokom 1946.

Archeologické nálezisko je podľa § 2 ods. 6 pamiatkového zákona nehnuteľná vec na topograficky vymedzenom území s odkrytými alebo neodkrytými archeologickými nálezmi v pôvodných nálezových súvislostiach.

Ochrana pamiatkového fondu je podľa § 2 ods. 7 pamiatkového zákona súhrn činností a opatrení zameraných na identifikáciu, výskum, evidenciu, zachovanie, obnovu, reštaurovanie, regeneráciu, využívanie a prezentáciu kultúrnych pamiatok a pamiatkových území.

Pamiatková rezervácia je podľa § 16 ods. 1 pamiatkového zákona územie s uceleným historickým sídelným usporiadaním a s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok alebo územie so skupinami významných archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ktoré možno topograficky vymedziť.

Základná ochrana pamiatkového územia je podľa § 29 ods. 1 pamiatkového zákona súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkami nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

Predpisy a postupy pri obnove a údržbe kultúrnych pamiatok alebo objektov, ktoré sa nachádzajú na pamiatkovo chránenom území pamiatkovej rezervácie upravujú ustanovenia pamiatkového zákona.

Orgánom štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu sú Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky a krajské pamiatkové úrady.

Krajský pamiatkový úrad – je podľa § 11 ods. 1 v prvom stupni vecne príslušným správnym orgánom, ktorý rozhoduje o právach a povinnostiach právnických osôb a fyzických osôb na úseku ochrany pamiatkového fondu, archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ak tento zákon neustanovuje inak.

Práva a povinnosti vlastníka NKP alebo objektu v pamiatkovom území obsiahnuté v pamiatkovom zákone, z ktorého :

Základná ochrana kultúrnej pamiatky

Podľa §27 ods. 2 v bezprostrednom okolí nehnuteľnej kultúrnej pamiatky nemožno vykonávať stavebnú činnosť ani inú činnosť, ktorá

by mohla ohroziť pamiatkové hodnoty kultúrnej pamiatky. Bezprostredné okolie nehnuteľnej kultúrnej pamiatky je priestor v okruhu desiatich metrov od nehnuteľnej kultúrnej pamiatky; desať metrov sa počíta od obvodového pláštia stavby, ak nehnuteľnou kultúrnou pamiatkou je stavba, alebo od hranice pozemku, ak je nehnuteľnou kultúrnou pamiatkou aj pozemok.

Vlastník NKP má právo (§ 28 ods. 1 pamiatkového zákona) :

- požiadať KPÚ o bezplatné poskytnutie odbornej a metodologickej pomoci vo veciach ochrany NKP,
- požiadať obec a ministerstvo o finančný príspevok.

Vlastník NKP je povinný (§ 28 ods. 2 a 3 pamiatkového zákona) :

- vykonávať základnú ochranu NKP,
- užívať NKP v súlade s jej pamiatkovou hodnotou,
- umožniť zamestnancom orgánu na ochranu pamiatkového fondu vstupovať do priestorov nehnuteľných NKP,
- oznámiť KPÚ a obci každé ohrozenie, poškodenie, odcudzenie alebo zničenie NKP,
- oznámiť na KPÚ každú zamýšľanú zmenu využitia NKP.

Vlastník nehnuteľnosti, ktorá nie je NKP, ale nachádza sa na pamiatkovom území alebo ochrannom pásme (§ 28 ods. 4 pamiatkového zákona) :

- má právo požiadať KPÚ o bezplatné poskytnutie odbornej a metodologickej pomoci,
- je povinný s nehnuteľnosťou nakladať a užívať ju tak, aby neohrozoval pamiatkové hodnoty kultúrnej pamiatky a pamiatkového územia.

Obnova kultúrnej pamiatky a úprava nehnuteľnosti (§ 32 pamiatkového zákona) :

Ak zamýšľa vlastník, resp. užívateľ NKP alebo objektu v pamiatkovom území vyko-

nať obnovu – súbor špeciálnych odborných činností, ktorými sa vykonáva údržba, konzervovanie, oprava, adaptácia a rekonštrukcia NKP alebo jej časti, je povinný KPÚ predložiť žiadosť (a predpísané prílohy) o vydanie rozhodnutia o zámere obnovy (§ 32 ods. 2 pamiatkového zákona). Podľa (§ 32 ods. 4 pamiatkového zákona) v rozhodnutí KPÚ uvedie, či predpokladané práce sú z hľadiska záujmov chránených pamiatkovým zákonom prípustné, a určí podmienky, za ktorých možno tieto práce pripravovať a vykonávať tak, aby sa kultúrna pamiatka neohrozila, nepoškodila alebo nezničila, najmä či tieto práce možno pripravovať iba na základe výskumov a inej prípravnej dokumentácie.

Ak vlastník nehnuteľnosti v pamiatkovom území, ktorá nie je kultúrnou pamiatkou má zámer vykonať úpravu takejto nehnuteľnosti, novú stavbu alebo úpravu pozemku alebo stavby je povinný vyžiadať si rozhodnutie KPÚ. V rozhodnutí KPÚ uvedie či je predkladaný zámer prípustný a určí podmienky vykonania úprav, najmä zásady objemového členenia, výškového usporiadania a architektonického riešenia exteriéru nehnuteľnosti (§ 32 ods. 5 a 7 pamiatkového zákona).

Reštaurovanie kultúrnej pamiatky (§ 33 pamiatkového zákona) :

Podľa § 33 ods. 1 pamiatkového zákona je reštaurovanie národnej kultúrnej pamiatky alebo

jej časti osobitný druh obnovy.

Podľa § 33 ods. 2 pamiatkového zákona reštaurovanie môže vlastník pripravovať iba na základe predchádzajúceho rozhodnutia krajského pamiatkového úradu o zámere na reštaurovanie.

Podľa § 33 ods. 4 pamiatkového zákona druh reštaurátorskej dokumentácie, rozsah reštaurátorských výskumov, druh, rozsah a podmienky vykonávania reštaurátorských prác určí krajský pamiatkový úrad v rozhod-

nutí o zámere na reštaurovanie v prípade nehnuteľnej kultúrnej pamiatky najneskôr v rozhodnutí o prípravnej dokumentácii obnovy kultúrnej pamiatky.

Podľa § 33 ods. 6 pamiatkového zákona krajský pamiatkový úrad vydá osobitné rozhodnutie o každom stupni reštaurátorskej dokumentácie.

Podľa § 33 ods. 7 pamiatkového zákona reštaurovanie môže vykonávať len fyzická osoba, ktorá má odbornú spôsobilosť podľa § 5 ods. 2 písm. a) až d) zákona č. 200/1994 Z. z. o Komore reštaurátorov a o výkone reštaurátorskej činnosti jej členov v znení neskorších predpisov.

Úloha obcí pri ochrane pamiatkového fondu (§ 14 pamiatkového zákona) :

- na území obce vytvárať všetky podmienky potrebné na zachovanie, ochranu, obnovu a využívanie pamiatkového fondu,
- dbá, aby vlastníci kultúrnych pamiatok konali v súlade s pamiatkovým zákonom,
- koordinuje budovanie technickej infraštruktúry sídiel s pamiatkovým územím,
- spolupôsobí pri zabezpečovaní úprav uličného interiéru a uličného parteru, drobnej
- architektúry, historickej zelene, verejného osvetlenia a reklamných zariadení tak, aby boli v súlade so zámermi na zachovanie a uplatnenie hodnôt pamiatkového územia,
- podporuje iniciatívu občanov a občianskych združení pri ochrane pamiatkového fondu,
- na základe výpisov z ústredného zoznamu vedie evidenciu pamiatkového fondu na území obce,
- obec môže rozhodnúť o vytvorení a odbornom vedení Evidencie pamätihodností obce

- zákon umožňuje mestám /obciam okrem vyhláseného pamiatkového fondu chrániť aj ďalšie regionálne a miestne kultúrne hodnoty, ktoré rozhodnutím zaradí do evidencie
- pamätihodností mesta/obce,
- pamätihodnosť je hnutelná alebo nehnuteľná vec kultúrno-historickej hodnoty, kombinované diela prírody a človeka, historické udalosti, názvy ulíc, zemepisné a katastrálne názvy, ktoré sa viažu k histórii a osobnostiam obce.
- Propagácia na veľtrhoch - organizovaných štátom i VÚC

Vzhľadom na skutočnosť, že zachovanie autentických a originálnych pamiatkových hodnôt pri obnove kultúrnych pamiatok je mimoriadne finančne náročná, Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky ešte v roku 2006 zriadilo podporný Program „Obnovme si svoj dom“, ktorým nenávratnou dotáciou prispieva vlastníkovi kultúrnych pamiatok na ich obnovu.

Jednou z podprogramov je Program 1.4. súčasne podporujúci pracovné návyky, rozvoj remeselných zručností, pre vytváranie zamestnanosti pre evidovaných nezamestnaných a obnovu rujných hradov. Dlhoročné skúsenosti a záujem správcov a vlastníkov preukazujú úspešnosť a význam tohto programu, ktorý môže byť inšpirujúci i pre ostatné európske krajiny. Okrem toho na podporu zachovania kultúrnych pamiatok je možné uchádzať sa o podporu i v iných nadačných programoch, ako napr. VÚB, SPP.

Žiaľ, skúsenosti z čerpania zdrojov zo štrukturálnych fondov sa v Slovensku prejavujú ako nevhodné, pretože nedostatočne akceptujú potreby a nároky historických objektov a to hlavne vznik nepredvídateľných okolností, ktorými sú napr. výtvarné alebo archeologické nálezy.

4.4 Podporné finančné zdroje štátnej správa a granty

Podpora štátu ochrany ruín je :

- Legislatívna - špecializovaný zákon, prijatie medzinárodných dohovorov
- Výkonná - existencia špecializovaného orgánu PÚ SR a 8 KPÚ (ESO sa ho netýka)
- Finančná/ dotačná - Dotačný systém MK SR (rôzne oblasti podpory : obnova i propagácia) + Nadácia VÚB (každý rok vypisuje celoslovenskú hlasovaciu súťaž na podporu vytypovaného druhu NKP)
- Vedecko-výskumná - PÚ SR a KPÚ - archívy - možnosť bádania a štúdia realizácia výskumov a reštaurovania Archeologický ústav SAV - oblasť archeologických výskumov

Odporúčanie

Zachovanie a vhodná prezentácia kláštora má nezastúpiteľnú úlohu na lokálnej, či regionálnej úrovni.

- pôsobí na zvyšovanie povedomia obyvateľstva
- výrazne podporuje hrdosť miestnych obyvateľov na svoju obec a jej históriu
- je príležitosťou na tvorbu pracovných miest
- je atribútom rozvoja ekonomiky.

Pre naplnenie tejto vízie a zabezpečenie jej trvalej udržateľnosti je nutné, na základe analýz, spracovať strategický dokument – manažment plán, zameraný na permanentú údržbu, prezentáciu a využiteľnosť areálu, zabezpečenie spolupráce odborných orgánov, inštitúcií a miestnych obyvateľov s dôrazom na elimináciu rizikových oblastí a faktorov.

5 Integrovaný prístup prírodných vied k ochrane zručnaniny: riziká a hrozby ovplyvňujúce majetok

5.1 Úvod

Stredoveké ruiny sa považujú za dôležitú súčasť architektonických a kultúrnych pamiatok nielen kvôli ich pozícii v krajine ako dominánt regiónu, ale aj ako integrálnej súčasti kultúrneho dopadu na obyvateľstvo, pričom ide často o objekty vysokej hodnoty.

V prvom rade je potrebné získať informácie o pozícii budovy (ruiny) v krajine, poznať charakter podlažia, aký typ hornín/pôd tvorí podlažie stavby, zhodnotiť riziko zosuvov pôdy, zemetrasení, vulkanickej aktivity alebo povodní (záplav). Veľmi dôležité je poznať statiku budovy a stav krovov.

Ďalším krokom je štúdium stavebného materiálu:

1. typov hornín, tehál, drevených a metalických častí konštrukcií atď.
2. zistenie stavu stavebného materiálu, či je degradovaný a pokiaľ áno, ako a nakoľko vážne je poškodený.

Pre vhodnú starostlivosť o ruiny je potrebné poznať zdroj stavebného materiálu, z ktorého boli postavené, napr. hornín, tehál a pod. V prípade tehál je potrebné tehly, ktoré sa majú využiť k opravám a údržbe budovy, vyrobiť podľa možnosti z rovnakého ílového materiálu a rovnakou technológiou.

U horninového materiálu je potrebné poznať jeho zdroj.

Je potrebné získať aj informácie o type a zložení pojiva (malty), omietok v interiéri i exteriéroch budov a zistiť interakciu pojiva/omietok so stavebným materiálom stavby (horninou, tehlou, betónom, drevom atď.).

Rovnako je dôležité vedieť, či je ruina atakovaná fyzikálnymi (napr. vietor, dážď, mráz), chemickými (napr. acidita, zasolenie, oxidácia, kapilárne vztlínanie vlhkosti) alebo biologickými faktormi (huby, lišajníky, cyanobaktérie, riasy, machorasty, cievnaté rastliny).

5.2 Fyzikálne faktory

Medzi fyzikálne faktory ohrozujúce staré ruiny eróziou patria vietor a voda. Spomedzi ostatných faktorov je potrebné spomenúť aspoň teplotné zmeny, ktoré nepôsobia na stavebný materiál len priamo, ale spôsobujú aj zasoľovanie. V zimnom období môže spôsobovať veľké škody mráz: zamrzajúca voda v dôsledku zväčšovania svojho objemu až o 9 % môže rozširovať škáry v murive a tak ich postupne rozrušovať. Medzi škody spôsobené mrazom patrí vznik trhlín, puklín, odlupovanie kamenných častí. Kumulatívny

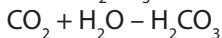
efekt týchto faktorov môže spôsobiť eróziu a progresívnu degradáciu materiálu (Hecroodt, 2002; Delgado a kol., 2016).

Ďalším rizikom je vznik požiarov. Oheň môže zničiť nielen horľavý materiál, ako napríklad drevo, ale môže dymom a sadzami poškodiť aj murivo (napríklad znehodnotiť omietku, horniny, tehly alebo betón) nielen priamou zmenou jeho kompaktnosti a odolnosti voči zvetrávaniu, ale aj acidifikáciou.

5.3 Chemické faktory

Degradácia stavebného materiálu môže mať mnoho príčin. Jednou z nich môžu byť aj chemické faktory. Medzi najčastejšie dôvody chemickými procesmi spôsobených škôd patrí pôsobenie vody, kyslých dažďov, karbonatizácia, zasoľovanie, pôsobenie síranov a oxidácia (Přikryl a Smith, 2007; Drdácký a kol., 2015).

Prvým chemickým rizikom je voda vo forme dažďa, hmly, záplav, povrchovej vody, podzemnej vody a kapilárneho vzliňania. Aj „normálny“ dažď je v skutočnosti kyslý, pretože jeho kvapky reagujú s CO_2 , ktorý je súčasťou ovzdušia a ktorý sa vo vodných kvapkách rozpúšťa za vzniku slabej kyseliny uhličitej – H_2CO_3 :

Pôsobenie vody na budovy môže spôsobovať ich zamokrenie, destabilizáciu základov, vylúhovanie častí muriva (napríklad vápenatých zložiek, čiže pojiva a omietok), zatekanie striech a stropov, zaplavenie interiérov, zničenie vnútorného zariadenia (napríklad mobiliárov).

Medzi najagresívnejšie chemické činitele, ktoré spôsobujú na stavbách značné škody, patrí kyslý dažď (Obr. 41a). Hlavnou príčinou jeho vzniku je reakcia zlúčenín síry a dusíka (emisii) s hmlou (mikroskopickými a submikroskopickými kvapkami vody). Zlúčeniny síry a dusíka môžu mať

antropogénny pôvod (tepelné elektrárne, priemysel, poľnohospodárstvo atď.) alebo prírodný pôvod (napr. z vulkanickej činnosti; Livingston, 2016):

Kyslý dažď môže poškodiť stavebný materiál vrátane kovových súčastí budov (napríklad armatúru v betóne), ktoré sú vystavené pôsobeniu dažďa a hmly, pretože kyseliny majú rozpúšťací a korozívny efekt na všetky klasické stavebné materiály ako sú tehly, stavebný kameň, omietky, betón, sochársku výzdobu). Rozpustené ióny vápnika – Ca^{2+} alebo horčíka – Mg^{2+} sa môžu následne vyzrážať vo forme Ca- /Mg-uhličitanov v trhlinách muriva, alebo vyplaviť časti stavebného materiálu mimo muriva. Pokiaľ kyseliny síry a dusíka obsiahnuté v kyslom daždi zreagujú s kalcitom v mramore a vápenci, rozpúšťajú ich (Yates a kol., 1988).

Ďalším zdrojom acidifikácie môže byť **prítomnosť sulfidických minerálov** (hlavne pyritu – FeS_2 a pyrotitu – FeS) v horninách použitých pri budovaní stavby alebo v jej základoch. Vlhkosť a styk s kyslíkom v ovzduší môže spôsobiť rozklad sulfidov a tvorbu kyseliny sírovej, ktorá deštruuje konštrukcie objektu alebo spôsobuje pigmentáciu omietok.

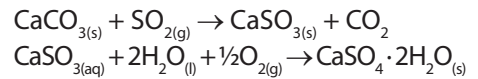
Aj **sadze** môžu spôsobovať acidifikáciu. Dym preniká cez stavebný materiál a spôsobuje jeho nepekné sfarbenie a koróziu. V exteriéri môžu sadze reagovať s dažďovou vodou a parou obsahujúcou CO_2 a vytvárať kyselinu.

Pre murivo môže byť mimoriadne nebezpečné aj **zasoľovanie** (obr. 41b). Rôzne soli transportované vetrom a vodnými kvapkami často narušajú povrch i konštrukciu stavby. Medzi takéto soli môže patriť soľ používaná v zime na posyp vozoviek, pričom nemusí ísť len o halit – NaCl , ale aj o širokú paletu ďalších solí. Ešte nebezpečnejšia je situácia ak roztoky s obsahom solí vnikajú do muriva v dôsledku kapilárneho vzliňania.

Ako sa voda postupne odparuje, kryštály solí rastú a trhajú murivo i omietky, zvyšujú porozitu tehál, betónu a stavebného kameňa (Doehne, 2002). Viacnásobné rozpúšťanie a opätovná kryštalizácia solí, často viackrát v priebehu jediného dňa, je závislé na klíme a meteorologických podmienkach. Tento proces ohrozuje najviac tie časti budov, u ktorých dochádza k najčastejším teplotným zmenám (v našich pomeroch hlavne na južnej strane budov). Zasoľovanie môže spôsobiť až úplnú deštrukciu stavieb (Delgado a kol., 2016).

Priemysel a energetické závody, ktoré využívajú fosilné palivá (uhlie, olej, zemný plyn) emitujú do ovzdušia častice sadzí, popolčeka, asfaltu, kremeňa, kalcitu, chloridov ako aj **oxid síričitý** – SO_2 . Sírany v roztoku môžu znovu vykryštalizovať a tak atakovať murivo zasolením a spôsobiť rekryštalizačné zmeny v zložení cementu / malty, prípadne mikroštruktúralne účinky vedúce k oslabeniu cementového spojiva. Často vidieť na povrchu budov aj krusty tvorené sadrov-

com, ktoré sú dôsledkom reakcie medzi kalcitom, vodou a kyselinou sírovou. Tieto krusty sú neraz sfarbené sadzami do čierne (Cook a Gibbs, 1994). Oxid síričitý prítomný v ovzduší generuje vznik kyseliny sírovej – H_2SO_4 , čierne povlaky na povrchu budov (hlavne tých, ktoré sú postavené z vápenca alebo mramoru, resp. na častiach budov, na ktorých je použitý tento stavebný materiál) tvorené sadrovcom – $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$:

Na druhej strane, sadrovec je vo vode rozpustný, takže je často vymývaný dažďom (Longworth, 2008).

Chloridy, predovšetkým Ca-chloridy a menej aj Na-chloridy, ktoré sa pridávajú s cieľom skrátiť čas zrenia niektorých cementových zmesí, môžu vylúhovať hydroxid vápenatý – $\text{Ca}(\text{OH})_2$ a spôsobiť chemické (a následne aj fyzikálne) zmeny v cimente (Lubelli, 2006).

Obrázok 40 Prejavy pôsobenia a) kyslého dažďa na pieskovec (Palma de Mallorca) a b) dôsledky zasoľovania na omietke i stavebnom kamení (hradná veža v Banskej Bystrici). Foto: Andráš, 2017, 1988

Aj oxid uhličitý môže spôsobiť postupnú deštrukciu stavebných materiálov (hlavne betónu a cementu). Atmosferický oxid uhličitý môže reagovať s hydroxidom uhličitým, ktorý je súčasťou muriva a tvoriť uhličitán vápenatý – CaCO_3 . Hlavným dôsledkom tohto pomalého ale nepretržitého procesu je zníženie alkality, ktoré je mimoriadne dôležitým faktorom brániacim korózii kovových súčastí konštrukcie budovy (Ashraf, 2016).

Voľný hydroxid uhličitý – Ca(OH)_2 môže v štruktúre budov disociovať na Ca^{2+} a hydroxidové (OH^-) ióny. Voda (vlhkosť) môže vynášať Ca-hydroxidy a Ca^{2+} ióny na povrch, kde reagujú s kyslíkom v ovzduší. V takomto prípade difunduje atmosferický oxid uhličitý – CO_2 do výluhu, rozúšťa sa v ňom a spôsobuje vyzrážanie CaCO_3 na povrchu stien, ktorý spôsobuje dekalifikáciu vnútorných častí muriva (Péres a kol., 2013).

5.4 Biologické faktory

Inštitúcie a spoločenstvá zodpovedné za ochranu ruín sú povinné diagnostikovať a predchádzať škodlivým účinkom živých organizmov na ruiny. Mechanizmy biologickej deteriorácie, ktoré sa týkajú interakcie k životnému prostrediu a ruinám (v ich interiéri aj exteriéri), sú pomerne dobre preskúmané. Výskumy preukázali, že obnovou ruín sa zvyšuje diverzita približne o 25 – 30 % nových rastlinných druhov, a to najmä jednoročných burín, synantropných (človeka sprevádzajúcich), invázných (nepôvodných), expanzívnych (domácich rýchlo sa šíriacich druhov) a alergénnych taxónov (Eliáš sen. 2014). V záujme ochrany verejného zdravia i pôvodnej diverzity rastlín, ktorú sú vlastníci a užívatelia povinní podporovať (Drdácký a kol. 2007), je odporúčané vykonávať pravidelný monitoring a odstraňovanie týchto nežiadúcich druhov, ktoré zároveň znižujú estetický aspekt ruiny v exteriéroch, kde sa rozvíja

vegetačný kryt (nádvorie, suchá priekopa bezprostredne susediaca s voľnou krajinou, ruiny s už vyvinutou plytkou vrstvou pôdy, atď.). Aktuálny prehľad invázných druhov rastlín publikovali Medvecká a kol. (2012), synantropné, alergénne a burinné druhy (t. j. druhy náročné na vysoký obsah živín v pôde) uvádza Jurko (1990). Osobitnú pozornosť treba venovať inváznym rastlinám, ktoré sú súčasťou Prílohy č. 2a k Vyhláske č. 158/2004 Z. z., ktorou sa vykonáva Zákon o ochrane prírody a krajiny, v zmysle ktorej je vlastník či nájomca pozemku povinný tieto druhy likvidovať.

Na druhej strane boli ruiny evidované ako útočiská mnohých chránených, endemických, zriedkavých a ohrozených druhov, ktorým je potrebné zabezpečiť ochranu. Zoznam chránených druhov rastlín a živočíchov je uvedený vo vyššie spomínanej vyhláske, vzácne a ohrozené druhy rastlín prezentuje práca Eliáš jun. a kol. (2015). Zmeny v zložení vegetácie je možné vyjadriť niektorými indexami, z ktorých v prípade hodnotenia biologických rizík ruín sú aktuálne indexy podielu invázičných taxónov, synantropných, alergénnych, ale vhodným a užitočným je aj index prirodzenosti (Celka 2011; Turisová a kol. 2016). Najúčinnjšou metódou ochrany ruín pred biodegradáciou cievnatými rastlinami je pravidelný monitoring a starostlivosť o vegetáciu odstraňovaním náletov drevín, kosením alebo pasením malých stád oviec, kráv, koní alebo kôz, ako sa to realizuje aj v prípade kláštora Bzovík (obr. 42 a,b), a to aj s ohľadom na riziko zvýšenia akumulácie živín v pôde podporujúce šírenie nitrofilných, burinných druhov. Preventívnym opatrením pre ochranu ruín pred požiarmi a ich destabilizáciou je aj sledovanie výskytu a odstraňovanie uchytených drevín v objekte a jeho bezprostrednom okolí.

obrázok 41 Aktívna starostlivosť o vegetáciu pasením malého stáda oviec (a) a kosením nádvorja (b) kláštora Bzovík (Foto: Turisová, 2018)

V súčasnosti sa v riadení druhovej skladby vegetačného krytu využíva aj biologická konkurencia. Napríklad domáce parazitické alebo poloparazitické rastliny (napr. zástupcovia rodu štrkáč – *Rhinanthus* spp.) majú výrazný vplyv na diverzitu a obnovu travnobylinných porastov (Fibich a kol. 2017), na potlačenie dominantných expanzívnych rastlín, akou je napr. rýchlo sa šíriaca tráva smlz kroviskový (*Calamagrostis epigejos* (L.) Roth; Těšitel a kol. 2017), ktorú sme zaznamenali aj v kláštore Bzovík. Tento potenciál by sa mal brať do úvahy pri riadení obnovy lokalít s rozšírenými konkurenčnými dominantami, či už nepôvodnými alebo pôvodnými, pretože predstavuje relatívne ekonomicky lacný, ale efektívny typ manažmentu, ktorý dobre prijímajú odborníci aj verejnosť. Ak je to možné, mal by sa tento prístup uprednostňovať predovšetkým v lokalitách, kde sa ruiny nachádzajú v chránených častiach prírody (národné parky, chránené krajinné oblasti, tiež maloplošné chránené územia ako prírodná rezervácia, chránený areál, prírodná pamiatka a ďalšie).

Veľkú pozornosť je dôležité venovať aj cyanobaktériám, nižším rastlinám (riasam a machorastom), hubám (najmä mikroskopickým) a lišajníkom. Práve oni predstavujú prvých kolonizátorov ruín a prvých producentov biomasy či sekundárnych metabolitov, ktoré majú zväčša negatívny vplyv na kompaktnosť muriva. Historické stavebné materiály podporujú veľké a rozmanité spoločenstvá týchto organizmov, ktoré kolonizujú vonkajší povrch kameňa, aj jeho pórovité vnútro. Caneva a kol. (2009) publikovali prehľadovú štúdiu vychádzajúcu z výsledkov desiatok vedcov, ktorí študovali problémy spôsobované biologickou degradáciou kultúrneho dedičstva, zaoberajúc sa jednak všeobecnými témami (napr. mechanizmami biodeteriorácie; koreláciami medzi biodeterioráciou, životným prostredím a deštruktívnymi organizmami) a jednak špecifickými problémami (problémy spôsobované rôznymi materiálmi či environmentálnymi, geografickými a klimatickými podmienkami). Autori diskutujú o prevencii a kontrole zhoršovania kvality ruín vrátane vhodných diagnostických techník. Zároveň

bolo vyvinutých a použitých viacero mechanických, chemických a fyzikálnych techník na odstránenie biofilmov a nižších rastlín z historických ruín, ktoré sa ďalej vylepšujú. Napriek početnej literatúre zaoberajúcej sa poškodením materiálov kolonizovaných biofilmami (napr. Caneva a kol., 2009; Scheerer a kol., 2009), vzťah medzi rozpustnosťou minerálov a úlohou kolonizácie mikrobiálnych povrchov v poveternostných reakciách je

téma, na ktorú je ešte potrebné komplexne odpovedať (Davis & Luttge, 2005). Na druhej strane niektorí autori uvádzajú aj pozitívne biologických kolonizátorov keď tvrdia, že lišajníky, machorasty a paprade regulujú vlhkosť, prestup tepla a difúziu vodných pár, čím znižujú termohydrické namáhanie kameňa (Warscheid & Leisen 2011; Pinna 2014).

Odporúčanie

- a. Vypracovanie a pravidelná aktualizácia plánu ochrany stredovekej ruiny.
- b. Nutnosť spolupráce vlastníkov a správcov objektu s inštitúciami, organizáciami zodpovednými za monitoring a prognózu výskytu, intenzity a vývoja reálnych a potenciálnych rizík v lokalite kláštora Bzovík (požiare, abiotické a biotické riziká, vandalizmus, a pod.).
- c. Zaistenie efektívnej protipožiarnej ochrany lokality s budovami objektu.
- d. Pri krajinnom a územnom plánovaní či vypracovávaní ďalších záväzných dokumentov je nutné dôsledne dbať na ochranu prírodného krajinného rázu v okolí objektu, aby sa kláštor Bzovík zachoval ako dominantný, atraktívny krajinno-estetický prvok.
- e. Zaistenie prieskumu charakteru podlažia, analyzovanie typov hornín/pôd, ktoré tvoria podlažie stavby.
- f. Zhodnotenie abiotických prírodných rizík: rizika zosuvov pôdy, zemetrasení, vulkanickej aktivity a/alebo povodní (záplav). Spoločne posudzovať riziká vzhľadom na statiku budovy a stav krovov.
- g. Pre vhodnú starostlivosť o ruiny je potrebné poznať stavebné materiály, z ktorých boli postavené, ako typy hornín, tehál, drevených, metalických častí konštrukcií, atď. Z toho vyplýva nutnosť ich priebežného štúdia a monitorovania ich aktuálneho stavu. V prípade rekonštrukčných prác treba dbať na používanie pôvodných stavebných materiálov.
- h. Monitorovanie prírodných a environmentálnych rizík narúšajúcich priaznivý stav stredovekej ruiny, ako sú riziká fyzikálne (napr. klimatické - vietor, dážď, mráz) a chemické (kyslé dažde, acidifikácia muriva, zasolenie, oxidácia zložiek muriva, kapilárne vztláhanie vlhkosti a pod.).
- i. Monitorovanie a eliminovanie nadmernej biodeteriorizácie spôsobenej životnou aktivitou mikroorganizmov, tzv. deteriogenov (baktérie, sinice, riasy, machorasty, mikromycéty a lichenizované huby), ktoré môžu pri premnožení funkčne degradovať objekty kláštora.
- j. Zaistenie pravidelnej starostlivosti o travinno-bylinné porasty v areáli objektu i jeho bezprostrednom okolí (kosenie plôch v areáli, vypásanie a/alebo kosenie plôch v okolí) s hodnotením synantropizácie, antropofytizácie porastov, nakoľko znižujú biodiverzitu porastov a ich estetickú hodnotu.

- k. Likvidácia invázných a silne alergénnych rastlín.
- l. Osobitnú pozornosť je nutné venovať drevinám – ich druhovej skladbe (vylúčiť šírenie agátu a ďalších invázných drevín), zmladzovaniu, nevhodnému výskytu (zvlášť v kamenných múrikoch a stenách, kde môžu narúšať stabilitu stavby).
- m. Vykonávať odbornú prerezávku a ošetrovanie drevín v objekte a jeho okolí, aby sa eliminoval negatívny vplyv na ohrozenie ľudského zdravia i samotné objekty.
- n. V prípade výskytu vzácnych a chránených húb, živočíchov a rastlín zvyšujúcich biodiverzitu a prírodnú hodnotu objektu zabezpečiť ich ochranu v spolupráci s územne pôsobiacou správou veľkoplošného chráneného územia (v prípade objektu Bzovík so Správou Chránenej krajinej oblasti Štiavnické vrchy).

6 Ochrana a bezpečnosť ruín

Ochrana prírodného a kultúrneho dedičstva v rámci podmienok globálnych zmien, sa stala problémom v rámci udržateľnosti prostredia v Európe. Príkladom je aj posledná udalosť – požiar Notre Damu v Paríži, ktorý preveril akcieschopnosť a pripravenosť parížskych hasičov. Bude považovaná za meradlo udržania európskej civilizácie, ako aj vývoja špecifických bezpečnostných podmienok (Marková et al., 2016). Rok 2018 ako rok kultúrneho dedičstva upriamil pozornosť na ochranu našich dôležitých objektov kultúrneho dedičstva aj z hľadiska hodnotenia ich požiarneho rizika (Murin, 2018).

V dôsledku klimatických zmien je nutné zohľadňovať nové riziká, ktoré napadajú historické objekty. Požiar je jedným z najviac ohrozujúcich nebezpečenstiev, nielen obyvateľov stavby, ale aj štruktúry a obsahu historického objektu. Požiar je už dlho protivníkom kultúrnych pamiatok, pričom niektoré staršie štruktúry sa stali práve obeťami požiaru (Report RUINS 2/2018).

Exemplárny príklad aj požiar Notre Damu v Paríži (15.4.2019), ktorý preveril akcieschopnosť a pripravenosť parížskych hasičov. Posledný požiar šindľovej strechy kaštieľa v Ožďanoch v okrese Rimavská Sobota, dňa 3.10.2019 okolo 17 hod. potvrdzuje aktuálnosť a vážnosť situácie.

Kvantifikácia priorít a optimalizácia stratégie ochrany kultúrnych pamiatok sú dôležité a aktuálne priority v programoch financovaných Európskou komisiou, Generálnym riaditeľstvom pre výskum a vývoj, Úniou

„udržateľnosti miest a kultúrneho dedičstva“ ako aj rámcovým programom Životné prostredie a udržateľný rozvoj (ICOMOS, 1999). Jedným z cieľov prezentovanej priority výskumu zadefinovanej v Strategickej výskumnej agende Joint Programm Initiative in Culture Heritage (JPI, 2013) je zhodnotiť nebezpečenstvo požiaru predstavujúce pre historické objekty kultúrneho a prírodného dedičstva na Slovensku. Ďalším je navrhnúť metódy, ktorými môže byť toto riziko kvantifikované a spravované pomocou systémov a komponentov, ktoré sú v súčasnej dobe k dispozícii. Existujú výskumné iniciatívy zamerané na zhromažďovanie existujúcich metód analýzy rizík a výber vhodnej metódy pre posúdenie požiarneho rizika kultúrneho a prírodného dedičstva (García et al., 2016).

Cieľom uvedeného textu je hodnotenie požiarneho rizika na hrade Bzovík, s návrhom protipožiarneho opatrení. Po identifikácii miesta s najvyšším rizikom vzniku požiaru boli kreované požiarne scenáre s pravdepodobným nárastom požiaru a návrh opatrení pre rýchlu evakuáciu a okamžité uhasenie. Overenie navrhnutých opatrení sa realizovalo pilotným testovaním.

6.1.1 Metodika stratégie protipožiarnej ochrany kultúrnych pamiatok

Metodika pozostávala z štyroch samostatných metodických krokov, a to:

1. Metodika hodnotenia požiarneho rizika (Fire Risk Assessmet) hradu Bzovík s návrhom opatrení
2. Metodika návrhu opatrení pre zabezpečenie prostriedkov na prvotný zásah v prípade vzniku požiaru a evakuáciu osôb v objekte hradu Bzovík
3. Metodika tvorby krízových scenárov
4. Pilotné testovanie vybraného krízového scenára na hrade Bzovík

Metodika hodnotenia požiarneho rizika bola založená na princípoch preskúmať alebo opísať jav (kvalitatívna prípadová štúdia) v kontexte s použitím rôznych zdrojov údajov (Yin, 2003). To zaisťuje, že problém nie je preskúmaný prostredníctvom jedného pohľadu, ale skôr rôznych pohľadov, ktoré umožňujú odhaliť a pochopiť viacero aspektov tohto javu (Baxter a Jack, 2008).

Na zber primárnych údajov boli pozorovania vykonané priamo na mieste hradu Bzovík. Analýza rizika - možné nebezpečenstvo požiaru bolo pozorované a fotografované. Na hrad Bzovík neboli inštalované pasívne a aktívne systémy požiarnej bezpečnosti.

Boli vykonané merania dispozičného riešenia objektov alebo náčrt pôdorysu. Počas pozorovania sa museli kontrolovať všetky prvky požiarnej bezpečnosti.

Pozorovania sa uskutočnili v priebehu niekoľkých návštev, až kým sa nezískali všetky potrebné údaje. Niektoré údaje zároveň pochádzajú z neštruktúrovaných rozhovorov s občanmi a zamestnancami alebo s osobami zodpovednými za Bzovík. Využitím neštruktúrovaných rozhovorov boli dopytované formálne aj neformálne otázky a zisťované názory občanov na uvedenú problematiku. Všetky zozbierané údaje boli pre výskumníka základom na identifikáciu existujúcich podmienok požiarnej bezpečnosti v budovách. Proces zberu údajov bol vykonaný v decembri 2017, v máj 2018, januári 2019. Údaje z pozorovaní na mieste

a rozhovorov boli analyzované pomocou deskriptívnej analýzy, ktorá zahŕňala vytvorenie obrázkov, tabuliek a dispozícií budov pre prípadovú štúdiu hodnotenia požiarneho rizika.

Metodika návrhu opatrení pre zabezpečenie prostriedkov na prvotný zásah v prípade vzniku požiaru a evakuáciu osôb v objekte hradu Bzovík vychádza z identifikácie kritických miest (miest s najvyššou pravdepodobnosťou vzniku požiaru).

Metodika tvorby krízových scenárov popisuje potencionálny vznik požiaru a jeho pravdepodobný rozvoj. Výpočet času evakuácie a množstvo potrebnej hasiacej látky v prípade hasenia nebolo možné vypočítať podľa súčasných platných postupov. Pilotné testovanie, dňa 18.10.2019 sa realizovalo podľa naplánovaného požiarneho scenára a bol hodnotený priebeh a čas evakuácie ako aj hasenie vzniknutého požiaru.

Riešenie je nutné budovať na kľúčových faktoch:

- Materiálová skladba a interiér sú z horľavých látok.
- V objekte sa nachádza väčší počet osôb.
- Objekt má zložité podmienky evakuácie.
- Objekt nie je vybavený požiarotechnickým zariadením.
- Objekt má zložité podmienky zásahu.

6.1.2. Výsledky „Posúdenia rizika požiaru“

Po vykonaní analýzy rizík požiarnej bezpečnosti sa zistilo riziko zo stavebnej štruktúry a materiáloch a samotnej konštrukcie objektu. Je možné konštatovať, že hrad sa nachádza v teréne neprístupnom pre záchranné služby a má nevhodné podmienky evakuácie. Evakuáciu sťažuje existencia iba jedného vstupu do hradu (Obrázok 42).

Obrázok 42 Fotodokumentácia z hradu Bzovík (vizuálna obhliadka v decembri 2017 a júl 2018)

V súčasnosti sa používajú horľavé a opotrebované materiály ako drevo na podlahy, priečky, schodiská, dvere a okná. Väčšina historických budov je vyrobená z dreva bez protipožiarnej steny. Existujú ďalšie faktory, ako napríklad nedostatočná údržba, zastarávanie elektrických zariadení, nefunkčné vodovodné kohútiky a obmedzené preventívne opatrenia, ktoré prispievajú k nebezpečenstvu požiaru (Tofilo a kol., 2016). Objekt musí byť nefajčiarsky, čím sa znižuje riziko otvoreného ohňa. Objekt má elektroinštaláciu dorobenú na úvod dvadsiateho storočia, v súčasnosti v zlom technickom stave. Podrobná identifikácia požiarneho rizika je podrobne popísaná v práci Marková a kol. (2019).

Financovanie a údržba kultúrneho dedičstva je v rukách vlastníka nehnuteľnosti vo všetkých krajinách. V niektorých krajinách môže miestna/regionálna/ústredná vláda

poskytovať dotácie na tieto činnosti. Zodpovednosť za požiarne bezpečnosť kultúrneho dedičstva spočíva najmä v rukách vlastníka. Takmer vo všetkých krajinách je táto zodpovednosť zdieľaná aj s miestnou/regionálnou/ústrednou vládou. V rôznych krajinách rôzne organizácie/vládne orgány stanovujú priority týkajúce sa ochrany kultúrneho dedičstva. Vo Švajčiarsku je to zodpovednosťou hasičského zboru. V Nemecku má zodpovednosť orgán miestnej samosprávy. V Taliansku nesie zodpovednosť ústredná vláda. Na Slovensku leží zodpovednosť na orgáne miestnej samosprávy. Na základe preštudovaných materiálov bol zvolený formát evidencie hodnotenia požiarneho rizika podľa príručky vypracovanej pre UNESCO v roku 2013. Ide o príručku GUIDELINE No 30:2013 F (2013). Označuje hodnotenie rizika ako prvý krok riadenia požiarnej ochrany, priebežný proces s cieľom dosiahnuť a pod-

poriť určitú úroveň požiarnej bezpečnosti v historickej budove. Investície do plánovania rizík zo strany odborníkov - tím požiarnej ochrany konzultantov a odborníkov na reštaurovanie a príprava analýzy nákladov a výnosov môže poskytnúť prijateľné riešenia a ušetriť peniaze. Protipožiarne opatrenia by mali byť založené na tomto hodnotení rizika. Hodnotenie rizika by sa malo aktualizovať. Mala by sa pravidelne revidovať, nie menej

ako raz ročne, pred a po údržbárskych prácach, špeciálnych podujatiach, atď. Školený personál môže zvyčajne kontrolovať, či je požiarne bezpečnosť na požadovanej úrovni a požiadať o pomoc konzultantov požiarnej ochrany. Podľa Check listu GUIDELINE No 30:2013 F (2013) bola vypracovaná analýza rizika pre posúdenie požiarneho rizika - identifikácia podľa kontrolného zoznamu pre požiarne ochranu (Marková a kol. 2019).

Obrázok 43 Model monitorovania vývoju požiaru

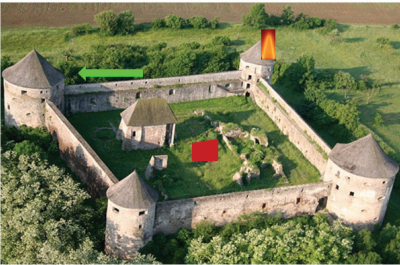
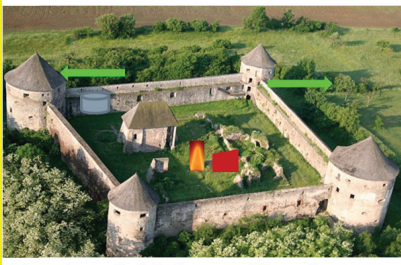
6.1.3 Požiarny scenár

Pre účely riešenia boli zvolené dva požiarné scenáre ako model sledovania vývoja požiaru na hrade Bzovík, a to požiar vo vnútri – vo veži a na nádvorí hradu (Obr. 44).

Pre účely pilotného testovania bol zvolený Požiarny scenár vo veži. Miesto vzniku požiaru bola vybraná veža pri hlavnej bráne, keďže uvedený objekt je zrekonštruovaný a slúži na výstavy, stretnutia, koncerty a iné spoločenské podujatia. Objekt je štvorpodlažný, všetky podlažia sú dostupné úzkym schodišťom. Drevená trámová strecha rámuje špic veže. Ostatné drevené strechy

sú bez rebríka alebo iného prostriedku, nedostupné.

Scenár je postavený na časovej osi. V okamihu vzniku požiaru sa požiar v priebehu prvých troch minút rozrastá. V objekte je debna (alebo vrece) s pieskom na prvotnú likvidáciu. Následne je možné použiť hasiaci prístroj zo skladu náradia na nádvorí. V uzavretom objekte je nutné rátať so zadymením. Evakuácia by bola možná z druhého nadzemného požiaru na bočný balkón. Nasledujú náhradné evakuačné prostriedky (rebríky a tunely), ideálne by bolo náhradné únikové schodište na konci bočného balkóna.

POŽIARNE SCENÁRE		
Akcia: detské podujatie (20 detí) + doprovod + účinkujúci		
Požiar vo vnútri: VEŽA		Požiar vonku: NÁDVORIE
	Príčina: 1. Elektrické zariadenie, inštalácia 2. Otvorený oheň, nedbanlivosť, zámer	
Hrozba udusenía, využitie inej únikovej cesty ako brány Zásah vlastnými prostriedkami (hasiace prístroje, lopaty, vrecia s pieskom, nehorľavé deky a prikrývky) Evakuácia: vlhké textílie na tvár, lekárnička), Inštalácia náhradných únikových možností (rebríky, tunelová plachta)	Začiatok udalosti 1-3 min - rozhorenie 5 min - call 112 20-25 min - príchod hasičov	Hrozba rýchleho rozšírenia požiaru Zásah vlastnými prostriedkami (dažd'ová voda zo sudov, hasiace prístroje, lopaty, vrecia s pieskom, nehorľavé deky a prikrývky) Evakuácia: Inštalácia náhradných únikových možností (rebríky, tunelová plachta)

Obrázok 44 Schéma požiarnych scenárov. (Bola použitá fotografia Hradu Bzovík z oficiálnej turistickej web stránky <http://slovakia.travel/en/the-fort-bzovik>)

Scenár 1: požiar vo vnútri – vo veži

Miesto vzniku požiaru bola vybraná veža pri hlavnej bráne, keďže uvedený objekt je zrekonštruovaný a slúži na výstavy, stretnutia, koncerty a iné spoločenské podujatia. Objekt je štvorpodlažný, všetky podlažia sú dostupné úzkym schodištom. Drevená trámová strecha rámuje špic veže (Obr. 45). Ostatné drevené strechy sú bez rebríka alebo iného prostriedku, nedostupné.

balkón. Nasledujú náhradné evakuačné prostriedky (rebríky a tunely), ideálne by bolo náhradné únikové schodište na konci bočného balkóna (obr. 44 vľavo).

Scenár 2: požiar vonku – na nádvorí

Rozvoj požiaru na nádvorí (Obr. 44) má s najväčšou pravdepodobnosťou odlišný priebeh. Rozvoj požiaru môžu ovplyvniť (vo väčšine prípadov podporiť) vonkajšie

Obrázok 45 Obrázky zo vstupnej veže, kde predpokladáme vznik požiaru od elektroinštalácie.

Scenár je postavený na časovej osi. V okamihu vzniku požiaru sa požiar v priebehu prvých troch minút rozrastá. V objekte je debna (alebo vreca) s pieskom na prvotnú likvidáciu. Následne je možné použiť hasiaci prístroj zo skladu náradia na nádvorí. V uzavretom objekte je nutné rátať so zadymením. Evakuácia by bola možná z druhého nadzemného požiaru na bočný

podmienky. V uvedenom prípade je možné využiť dve cesty evakuácie: hlavným vchodom (do príchodu hasičských jednotiek) alebo náhradnými prostriedkami ako v prvom scenári. Systém hasenia je obohatený o využívanie zachytenej dažďovej vody alebo vody z požiarneho bazéna (ak by nim bol areál vybavený).

Obrázok 46 Obrázky nádvorja hradu Bzovík (vizuálna obhliadka máj 2018).

6.1.4 Návrh opatrení pre zabezpečenie prostriedkov na prvotný zásah v prípade vzniku požiaru a evakuáciu osôb v objekte hradu Bzovík

6.1.4.1 Základné bezpečnostné opatrenia

Bzovík je oddelený od susedných budov. Má viac ako 25 cm hrubé steny. V prípade požiaru môže hrúbka steny miestnosti dočasne zastaviť plamene, zatiaľ čo sa turisti evakuujú z budovy, štyri veže sú zakončené drevenou strechou.

Spevniť a upraviť vstupný otvor (aj keď ostane uzamknutý), najmä podlahy, aby sa dalo bezpečne vchádzať aj vychádzať s ľuďmi, tovarom, materiálom. Veľmi vhodný prvok by bola inštalácia poplašného zariadenia, veľmi jednoduchá, len pre účely vyplašenia: prudko sa spustí nepríjemný zvuk a obci sa ohlásia neohlásení hostia. Návrh základnej výbavy pre obec ako majiteľa objektu je zhrnutá v schéme na Obr. 47 a schematicky znázornená na pôdoryse objektu (obr. 48).

Vybavenie na vlastný požiaro- bezpečnostný zásah a evakuáciu

<h3 style="color: blue;">Hasenie</h3> <ul style="list-style-type: none"> - Sudy s dažďovou vodou - Vrecia alebo nádoby s pieskom - Sklad materiálu pod úrovňou terénu prikrytý a uzamknutý verejnosti (hasiace prístroje, lopaty, vrecia s pieskom, nehorľavé deky a prikryvky, bandaska s pitnou vodou, textílie na tvár, lekárnička, antireflexné vesty) <div style="text-align: center;"></div>	<h3 style="color: blue;">Evakuácia</h3> <ul style="list-style-type: none"> - Spevniť jediný vstup do objektu a z objektu - podlaha, konštrukcia, doplniť striežku - Lávka cez vodnú priekopu - úprava na zvýšenie nosnosti - Existuje iba 1 vstup, musíme uvažovať o náhradných formách, ktoré podľa platnej legislatívy SR sú: únikový rebrík, požiaro- rebrík a tunelová plachta (únik smerom dolu) - Dovoľené sú aj iné formy garantované výrobcom ako napr. natiahnuté laná s uzlami z balkónov alebo siete (aplikované na detských ihriskách)
<div style="background-color: #ADD8E6; padding: 2px; margin-bottom: 5px;">+Add</div> <div style="background-color: yellow; padding: 2px; margin-bottom: 5px;">- Vaňa s požiaro- vodou</div>	<div style="background-color: #90EE90; padding: 2px; margin-bottom: 5px;">- Pripravené komunikačné prostriedky (vysielačky)</div> <div style="background-color: #90EE90; padding: 2px; margin-bottom: 5px;">- Únikové schodište - kovové pripevnené ku hradbám - vstup na schodište z balkóna</div>
<div style="background-color: #ADD8E6; padding: 2px; margin-bottom: 5px;">+Add</div> <div style="background-color: yellow; padding: 2px;">- Pripravené hydranty a hadice na zásah</div>	<div style="background-color: #90EE90; padding: 2px;">- Terénna štvorkolka - rozmerovo vhodná do objektu s vozíkom na zásah, evakuáciu a záchranu</div>

Obrázok 47 Prezentácia základných požiaro- bezpečnostných opatrení pre hrad Bzovík.

- Brána do objektu,
- Smer evakuácie
- Sud s dažďovou vodou
- Vrecia s pieskom
- Sklad materiálu (hasiace prístroje, lopaty, vrecia s pieskom, nehorľavé deky a prikrývky, bandaska s pitnou vodou, textilie na tvár, lekárnica)

Obrázok 48 Prezentácia základných opatrení na vybavenie pre požiarnu bezpečnosť hradu Bzovík na pôdoryse hradu, ktorý je uložený na Obecnom úrade Bzovík.

Huang a kol. (2009) hodnotí nebezpečenstvo vzniku požiaru v stredovekých objektoch ako viacrozmerný problém. Vzhľadom na ich umiestnenie – na kopci alebo vyvýšenom mieste, sú veľmi zraniteľnými miestami pre požiar z mnohých dôvodov, najmä kvôli podmienkam uloženým geografiou; komplexné usporiadanie, úzkymi uličkami, schodiskami a zastavaným priestorom. Zároveň uvedený priestor alebo objekt je zvyčajne pre hasičov a bezpečnostné vybavenie neprístupný.

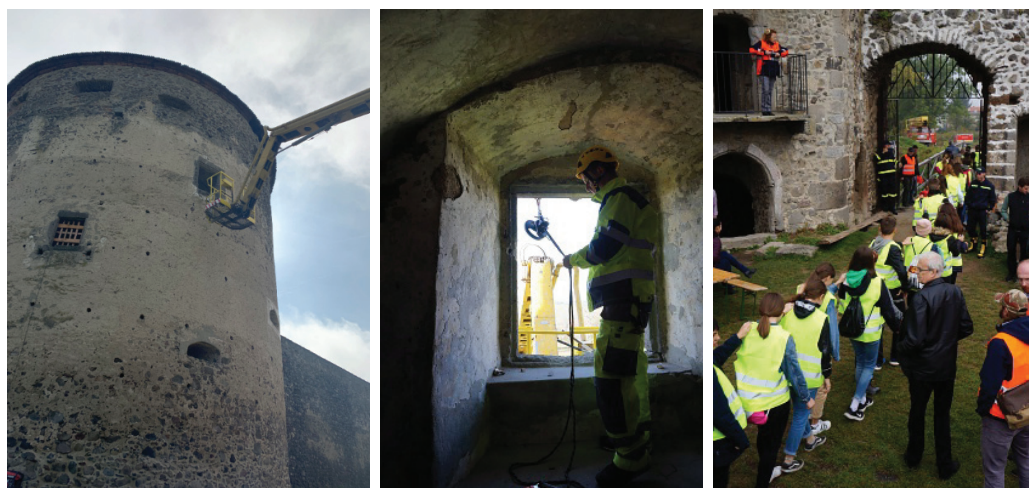
6.1.4.2 Pilotné testovanie

Pilotné testovanie sa uskutočnilo dňa 11.10.2019. Zúčastnili sa jej všetky zainteresované osoby. Realizoval sa kurz „Historická a archeologická hodnota ruiny Bzovík“ a kurz „Geologická, botanická a krajinárska hodnota ruiny Bzovík“ pre 2 skupiny frekvenciantov-dobrovoľníkov študentov Gymnázia A.B.Sládkoviča v Krupine. Súčasťou bolo tes-

tovanie spôsobu evakuácie v prípade vzniku požiaru a jeho likvidácia.

Jednalo sa o podujatie na ktorom sa zúčastňuje väčší počet osôb, preto v zmysle vyhlášky 121/2002 Z.z. [12] bola realizovaná Odborná príprava členov protipožiarnej asistenčnej hliadky pre členov DHZ Bzovík a Čekovce. DHZ Čekovce disponuje záchranným vozidlom, ktoré je vybavené na zásah a predvádzali spôsob uhasenia požiaru. Vo vnútri veže bola symbolicky zapálená dymovnica za účelom simulácie požiaru. Následne vyhlásený poplach a riadená evakuácia z troch evakuačných miest: cez vstupné dvere veže, pripravenou lanovou dráhou a hasičskou plošinou (obr. 49), ktorú pre účely testovania poskytla firma Zahas. Všetci účastníci sa do 3 minút zhromaždili na zhromažďovacej ploche, a členovia protipožiarnej asistenčnej hliadky Čekovce hlásili skontrolovanie objektu ohľadom vyprázdnenia a členovia DHZ Čekovce uhasili požiar a simulovali jeho následné ochladzovanie.

Obrázok 49 Evakuačné cesty (<https://www.ff.umb.sk/katedry/katedra-socialnych-studii-a-etnologie/ruins-project/pozvanka-na-pilotne-testovanie.html>)

6.1.5 Vyhodnotenie a návrh opatrení na základe pilotného testovania

Je možné konštatovať, že hrad sa nachádza v teréne neprístupnom pre záchranné služby a má nevhodné podmienky evakuácie. Evakuáciu sťažuje existencia iba jedného vstupu do hradu. Na základe predom dohodnutých organizačných opatrení bolo z hradnej veže bezpečne evakuovaných 100 osôb pod dozorom členov protipožiarnej asistenčnej hliadky Čekovce. Pilotné testovanie bolo úspešne a bezpečne zavŕšené (Obr. 50).

6.1.5.1 Evakuácia

Pre účely evakuácie je nutné zohľadniť nasledujúce skutočnosti:

- Spevniť a upraviť vstupný otvor (aj keď ostane uzamknutý), najmä podlahy, aby sa dalo bezpečne vchádzať aj vychádzať s tovarom, materiálom ľuďmi,...
- Inštalácia poplašného zariadenia, veľmi jednoduchá, len pre účely vyplašenia (spustí sa nepríjemný zvuk a obec bude vedieť o návšteve objektu)

- Zvyčajne existuje iba 1 vstup, je nutné uvažovať o náhradných formách evakuácie
- Aplikácia náhradných únikových schodísk alebo rebríkov, ak je to možné.
- Pravidelné školenie zamestnancov ohľadom organizačných opatrení v prípade vzniku požiaru (praktická ukážka realizovaná na hrade Bzovík)

6.1.5.2 Hasenie

Návrh preventívnych opatrení pre účel hasenia:

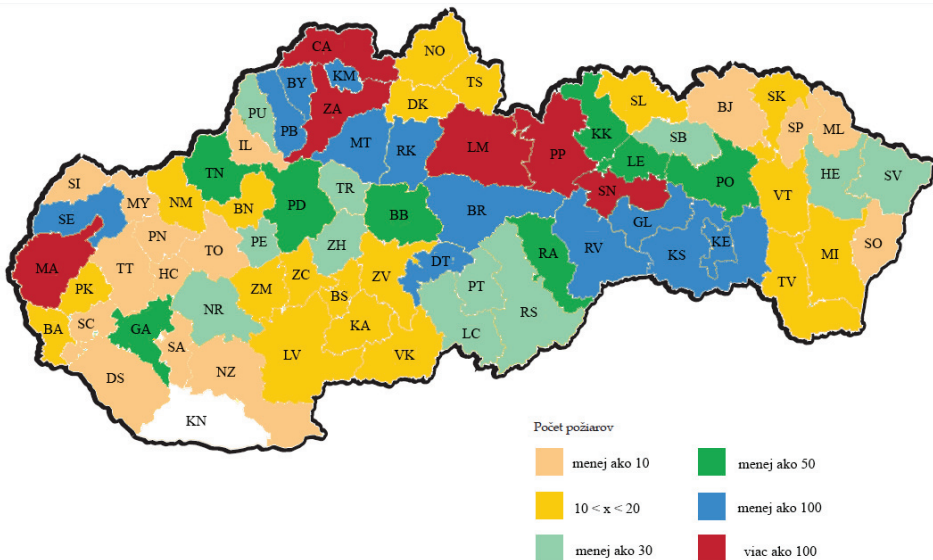
- Do každej veže vrece piesku alebo sud alebo debnička,....
- Zakomponovať do areálu uzamknuteľnú debnu s protipožiarnym náradím: lopaty, vedrá, nehorľavé cely alebo nehorľavé deky na prikrytie požiaru, hasiace prístroje, v prípade súhlasu DHZ alebo HaZZ hadice na rozprestretie k cisterne
- alebo vytvoriť skladový priestor na materiál na prvotný zásah pod úrovňou terénu a prikriť to
- drevené háky s kovovým koncom na búranie (musel mať každý dom v dedine)

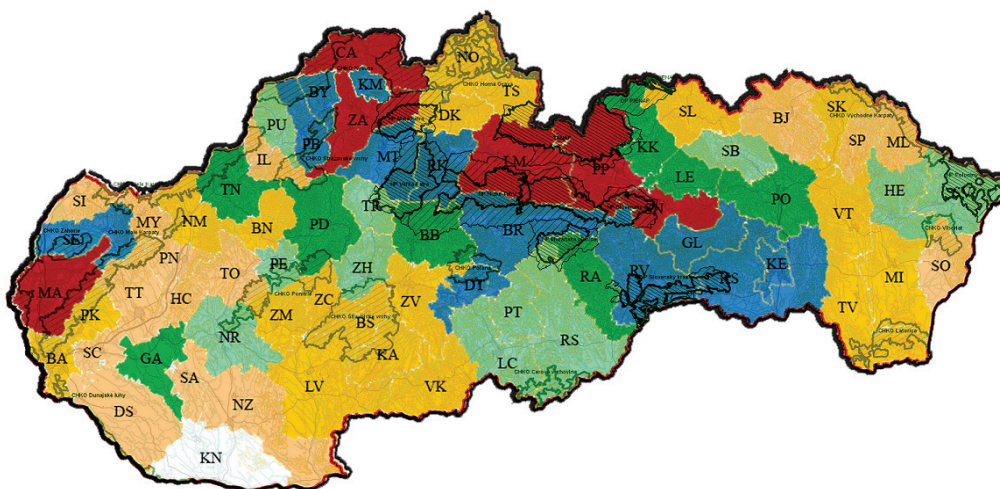
- ak začne horieť strecha objektu, vstup do vnútra objektu (alebo balkón) by mal byť zastrešený, aby nepadali horiace časti na ľudí, ktorí sa evakuujú.
  - Vytvoriť prírodnú nádrž s vodou alebo obnoviť pôvodne existujúce nádrže s vodou
  - Uskladniť základné hasiace zariadenia
  - Pravidelné školenie zamestnancov obce, v spolupráci s DHZ alebo HZZ, ohľadom zásahu v prípade vzniku požiaru (praktická ukážka realizovaná na hrade Bzovík)
- Návrh opatrení na zásah v prípade hasenia:
- Sudy na dažďovú vodu, umiestniť do prostriedku medzi ruiny a na balkóny. V prípade potreby sa zhodia alebo vylejú – nik ich odtiaľ neodnesie,...

Obrázok 50 Ukončenie pilotného testovania

Obrázok 51 Počet lesných požiarov na Slovensku podľa okresov v období 2004 – 2014

Obrázok 52 Mapa chránených krajinných oblastí a národných parkov a rozsah požiarov v rôznych okresoch za obdobie 2004-2014

Odporúčanie

- a. Venovať pozornosť vždy existujúcemu riziku vzniku požiaru. Ochrana kultúrneho dedičstva v rámci podmienok globálnych zmien, sa stala problémom udržateľnosti prostredia v Európe. Hodnota udržania kultúrneho dedičstva s vývojom vývoja špecifických bezpečnostných podmienok sa stáva výzvou v európskom (globálnom) meradle.
- b. Kvantifikácia priorit a optimalizácia stratégie protipožiarnej ochrany kultúrnych pamiatok sú mantinely, ktoré obmedzujú možnosti riešenia. Priority využívania kultúrnych pamiatok často nekorešponujú s nutnou optimalizáciou stratégie jej protipožiarnej ochrany.
- c. Riešenie stratégie protipožiarnej ochrany kultúrnych pamiatok je nutné budovať na kľúčových faktoch:
  - i. V objekte sa nachádza väčší počet osôb
  - ii. Objekt má zložité podmienky evakuácie
  - iii. Objekt nie je vybavený P-T zariadením
  - iv. Objekt má zložité podmienky zásahu.
- d. Historické objekty nespĺňajú požiadavky protipožiarnych opatrení a nie je možné ich klasicky uplatniť. Inštaláciu moderných (aj keď technicky upravených) požiaro-technických zariadení by mohlo dôjsť k narušeniu historickej hodnoty pamiatky.
- e. Z hľadiska protipožiarnej ochrany je nutné postupovať v osvedčených krokoch, ktoré sú zadefinované v fire risk assessmente. Prvý krok je posudzovanie rizika pozostávajúce z identifikácie nebezpečenstva a analýzy rizika. Konceptia rizika je spojená tak s dôsledkami, ako aj s pravdepodobnosťou výskytu nežiaducej udalosti. Hodnotenie

- nebezpečenstva požiaru pre historické objekty kultúrneho dedičstva na Slovensku je hľadanie kritických miest s vysokým rizikom vzniku požiaru. UNESCO (GUIDELINE No 30:2013) ponúka vypracovanú príručku v podobe Check listu, ktorú je potrebné upraviť pre účely slovenského prostredia. Zároveň, je tu priestor navrhnúť metódy, ktorými môže byť toto riziko kvantifikované a spravované pomocou systémov a komponentov, ktoré sú v súčasnej dobe k dispozícii.
- f. Otázka trvalého nebezpečenstva vzniku požiaru. Nebezpečenstvo vzniku požiaru v stredovekých objektoch je viacrozmerný problém:
- i. Konštrukčné a stavebné riešenie z horľavých materiálov
  - ii. Vzhľadom na ich umiestnenie – na kopci alebo vyvýšenom mieste, sú veľmi zraniteľnými miestami pre požiar
  - iii. Vzhľadom na ich umiestnenie –kvôli podmienkam uloženým geografiou; komplexné usporiadanie, úzkymi uličkami, schodiskami a zastavaným priestorom.
  - iv. Uvedený priestor alebo objekt je zvyčajne pre hasičov a bezpečnostné vybavenie neprístupný.
- g. Evakuácia. Pre účely evakuácie je nutné zohľadniť nasledujúce skutočnosti:
- i. Spevniť a upraviť vstupný otvor (aj keď ostane uzamknutý), najmä podlahy, aby sa dalo bezpečne vchádzať aj vychádzať s tovarom, materiálom ľuďmi,...
  - ii. Inštalácia poplašného zariadenia, veľmi jednoduchá, len pre účely vyplašenia (spustí sa nepríjemný zvuk a obec bude vedieť o návšteve objektu)
  - iii. Zvyčajne existuje iba 1 vstup, je nutné uvažovať o náhradných formách evakuácie
  - iv. Aplikácia náhradných únikových schodísk alebo rebríkov, ak je to možné.
  - v. Pravidelné školenie zamestnancov ohľadom organizačných opatrení v prípade vzniku požiaru (praktická ukážka realizovaná na hrade Bzovík)
- h. Hasenie. Návrh preventívnych opatrení:
- i. Do každej veže vrece piesku alebo sud alebo debnička,....
  - ii. Zakomponovať do areálu uzamknuteľnú debnu s protipožiarnym náradím: lopaty, vedrá, nehorľavé cely alebo nehorľavé deky na prikrytie požiaru, hasiace prístroje, v prípade súhlasu DHZ alebo HaZZ hadice na rozprestretie k cisterne
  - iii. alebo vytvoriť skladový priestor na materiál na prvotný zásah pod úrovňou terénu a príkriť to
  - iv. drevené háky s kovovým koncom na búranie (musel mať každý dom v dedine)
  - v. ak začne horieť strecha objektu, vstup do vnútra objektu (alebo balkón) by mal byť zastrešený, aby nepadali horiace časti na ľudí, ktorí sa evakuujú
- i. Hasenie. Návrh opatrení na zásah:
- i. Sudy na dažďovú vodu, umiestniť do prostriedku medzi ruiny a na balkóny. V prípade potreby sa zhodia alebo vylejú – nik ich odtiaľ neodnesie,...
  - ii. Vytvoriť prírodnú nádrž s vodou alebo obnoviť pôvodne existujúce nádrže s vodou
  - iii. Uskladniť základné hasiace zariadenia
  - iv. Pravidelné školenie zamestnancov obce, v spolupráci s DHZ alebo HZZ, ohľadom zásahu v prípade vzniku požiaru (praktická ukážka realizovaná na hrade Bzovík).

ČASŤ 3 - POPIS VYUŽITIA OBJEKTU

7 Lokálne spoločenstvo s historické ruiny

Miesto je kultúrotrvorný činiteľ a je považované za základné kritérium kultúry. Na rozdiel od každodenného prostredia svojich obydľí, ruiny predstavujú fyzické miesto s ktorým si lokálne spoločenstvo spája predstavy osobnej identity, kultúrnej a historickej pamäte. Ruiny a s nimi sa spájajúce kontexty, predstavujú súbor stabilnejších kontextov transmisie kultúry v spoločenstve. Dlhodobým zdieľaním hodnôt historického prostredia sa dotvára environmentálna kognícia – výberovo organizované vnemy, ktoré sa sekundárne prejavujú v celej kultúre lokálneho spoločenstva (Altman, 1973).

Pre kultúru lokálneho spoločenstva sú dôležité tie čiastkové vnemy, ktoré spúšťajú spoločné podnetové činitele. Vo vývoji ruín zohrávajú dôležitý význam kontexty figúr (tvaru, morfológie, pozadia), lokality, frekvencia nevyhnutných interakcií s ruínami, intenzita a trvanie, v ktorom členovia spoločenstva trávia denný čas v interakciách s dochovanými ruínami. Takto sa tvorí teritoriálna identita, jedna z dimenzií, ktorá identifikuje jednotlivca a spoločenstvo. S ňou súvisia zistenia posudzujúce mieru naviazanosti na prostredie ruín, na pomenovanie tých významov, ktoré vytvára prostredie ruín pre lokálne spoločenstvá. Existencia pamiatky ruín sa spája s pocitmi súdržnosti, spolupatričnosti, vyjadrenými v lokálnom spoločenstve v podobnostiach a v kolektívnom konaní.

7.1 Vnímanie ruín ako kultúrnej pamiatky

Pri vysvetlení, prečo je vnímanie historickej pamiatky v lokálnych kultúrach tak intenzívne, je potrebné vždy reflektovať kontexty času a zmien prostredia. Sú to faktory z pohľadu vyvinu kultúry extrémne menlivé (Boyd & Richerson, 2005). Kritériami podmieňujúcimi udržateľnosť väzby historického objektu a lokálneho spoločenstva si môžeme vytvoriť prehľad výhod a nevýhod, ktoré sa s preferovaním individuálneho-špecifického učenia alebo sociálneho kontextuálneho učenia spájajú:

1. Lokálne spoločenstvá sú potenciálne konfrontované s urbanistickými zmenami, jednotlivci sú limitovaní vo využívaní lokálnych možností adaptovať ruiny v čase. Z toho vyplývajú obavy zo získania či straty svojich príležitostí a možnosti podieľať sa na zdieľaní hodnôt ruín.
2. Jednotlivec v lokálnom spoločenstve získava podnety pre vzťah k ruínám v kultúrnych konfiguráciách zodpovedajúcim prostrediu v ktorom vyrastal. Nadobudnuté vedomosti o pamiatke získava prostredníctvom kolektívnych ako aj individuálnych procesov učenia. Oba spôsoby sú komplementárne, majú svoje zdôvodnenie pre racionálne konanie a aktivitu jednotlivca. Sú pre lokálne spoločenstvo spôsobmi vedúcimi k zabezpečeniu kontinuity a udržateľnosti historickej pamiatky.
  - a.) Individuálnym prístupom a importom nových znalostí o ruínach vedie k

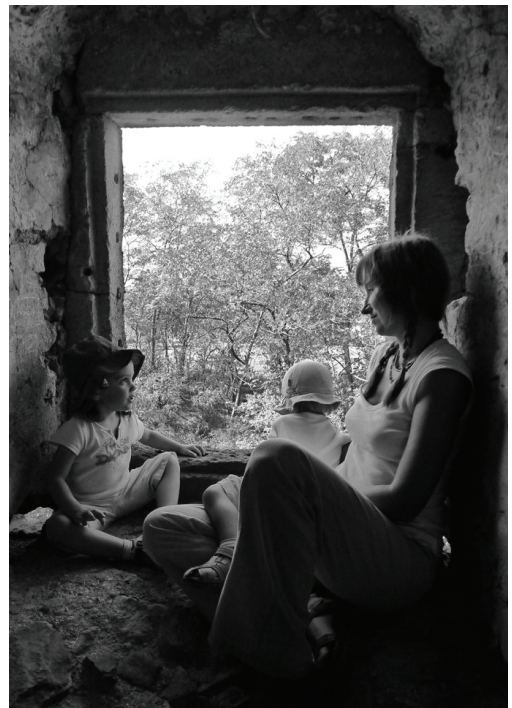
špecifikácii jeho poznania, ktoré je z pohľadu statusu v lokálnom spoločenstve vysoko hodnotené. Vzhľadom ku charakteru lokálneho spoločenstva, podmienkam prostredia a menšiemu počtu jednotlivcov, miera individuálnych znalostí nemusí byť dostačujúca. Vedie k stratám na ich obsahoch. Je to príčina neúplnosti, ktorá môže viesť k oslabeniu vnútrogrupinovej súdržnosti lokálneho spoločenstva.

- b.) Sociálne učenie v lokálnom spoločenstve zahŕňa rôzne stupne napodobňovania, imitovania a iných percepcií správania sa. Získaním kolektívneho poznania sa dotvárajú znalosti jednotlivca nevyhnutné k vytváraniu vzťahov k lokálnemu spoločenstvu. Ich prijatím sa subjektívne predchádza nedorozumeniam a chybnému konaniu. Nekonvencionalizované poznávanie môže súdržnosť lokálneho spoločenstva ohroziť.
3. Z pohľadu udržateľnosti hodnoty ruín v lokálnom spoločenstve ich stabilita súvisí s
    - a.) **dynamikou**, s akou lokálne spoločenstvo integruje zmeny funkcií ruín
    - b.) **stabilitou**, aká je stabilná lokálna kultúra voči externým zmenám spôsobených turizmom
  4. Každé spoločenstvo sa usiluje udržať i vytvárať príležitosti, aby dochádzalo k prenosu hodnôt kultúrneho dedičstva na nové generácie. Stimuluje rôzne formy učenia, z ktorých najúčinnějšía je denná interakcia s ruínami a neformálne sociálne učenie.

7.2 Kohabituácia človeka s kultúrnou pamiatkou

Lokálne spoločenstvo má u jednotlivca iniciovať vstup do situácií, kde sa znalosti o ruínach, kultúra a lokálne sociálne väzby utvrdzujú. Informácie ktoré sa takto odovzdávajú majú význam lepšie porozumieť mikrosvetu v ktorom žije. Pri vnímaní má jednotlivec najšš oporu a kolektívnu referenciu pre svoje konanie. Tento spôsob percepcie ruín môžeme podporiť Bourdieuovým konceptom habituácie (Bourdieu, 1992).

Žiť v lokálnom spoločenstve si vyžaduje získavať priebežne určitú lokálnu skúsenosť, získavať poznatky, ktoré sa viažu na špecifickosť prostredia, nadobúdať spoločenský status. Takto sa vytvorí systém dispozícií, ktorý v každom okamžiku spúšťa zapojenie predchádzajúcich skúseností a

Obrázok 53 Transmisia hodnôt medzi generáciami
<https://www.svetokolonas.sk/opevneny-klastorbzovik/>

informácií ako matrice vnímania, chápania, komunikovania a jednaní. Fenoménom habituovania sa s prostredím ruín je početnosť opakovaní, v ktorom sa kultúrny jav, znak stabilizuje. Habitus sa potom nechápe primárne ako prostredie, ale ako závislosť na okolnostiach ktoré toto prostredie menia. V prípade dlhodobej percepcie chátrania ruín sa tak spúšťa kolektívna reprezentácia nežiadúceho kultúrneho dedičstva. Kohabituáciu potom chápeme ako zvykové správanie, opakovanie, periodické vyskytovanie sa javu, ktoré legitimizuje zodpovednosť a správnosť konania voči historickému objektu ruín.

Účasťou v procesoch kohabituácie sa členovia lokálneho spoločenstva spájajú, spoločenstvo sa stabilizuje. Mnohé z poznatkov sa dajú získať v rodinnom prostredí, v ktorom sa činnosti najviac opakujú. Familiarizácia poznatkov je takto rozšírenou črtou a jedným zo spôsobov ako získať dôveru ostatných pre seba. Familiárnosť sa v lokálnom spoločenstve vzájomne prenáša a takto uplatňuje aj mimo rodinného prostredia.

7.2.1 Metóda prieskumu reflektívnosti ruín

Metóda zohľadňuje priority Strategic Research Agenda, JPI Cultural Heritage and Global Change v zmysle odporúčenia Európskej komisie z 26. Apríla 2010 .

Pri získavaní údajov o percepcii ruín lokálnym spoločenstvom sa metodologicky dodržiava triangulácia dát na úrovni:

- 1.) metód zberu dát (štatistické zistenia, dotazníky, škálovanie a etnografie)
- 2.) druhu dát (kvalitatívne, kvantitatívne, kontextuálne)
- 3.) analýzy dát (mixed method)
- 4.) interpretácie dát (heritage science, environmentálne a ekonomické)
- 5.) zisťovanie generačných postojov

Pre rozhodovanie o funkciách ruín je dôležité poznať postoje a hodnoty lokálneho spoločenstva. V Slovenskom kultúrnom okruhu je viac ako 90% majiteľov ruín vo vlastníctve obcí. Predstavitelia samospráv chcú preto poznať mienku čo najširšieho spektra obyvateľstva a stakeholderov voči konkrétnej ruine. Terénni výskumníci vykonali v mesiaci marec 2018 pilotné zisťovanie vzťahu lokálneho spoločenstva k ruinám v lokalite Bzovík. Ich snahou nebolo realizovať nielen synchronný prieskum vybraných indikátorov vzťahu obyvateľstva k ruinám, ale výhľadovo preskúmať potenciál ruín v krátkodobom horizonte troch generácií. Tento prenos sme chápali ako pomerne voľné teoretické rámce, ktorých empirickým zisťovaním môžeme pochopiť a vyjasniť postoje lokálneho spoločenstva:

1. ako sa hodnoty a funkcie ruín menia,
2. prečo dochádza k dynamickým a stagnačným zmenám v ich vnímaní
3. prečo je pre udržateľnosť ruín dôležitá generačná zhoda lokálneho spoločenstva.

V projekte sa metodologicky dodržiava triangulácia dát na úrovni:

- 1.) metód zberu dát (štatistické zistenia, dotazníky, škálovanie a etnografie,
- 2.) druhu dát (kvalitatívne, kvantitatívne, kontextuálne),
- 3.) analýzy dát (mixed method),
- 4.) interpretácie dát (antropologicko-etnologické, environmentálne a ekonomické).

Pri výskumoch bol uplatnený „priateľský“, bežný a používateľský model uplatňovania mixed metódy. Najväčší potenciál vidíme v aplikovanom výskume v ostatných lokalitách projektu RUINS a pri výskume v medzidisciplinárnych tímoch (LeCompte & Schensul, 2013). Výsledky terénnych zistení budú živou databázou a budú potom k dispozícii viacerým odborníkom, ktorí k nim môžu pridať odborné expertízy z perspektívy vlastných vied. Presné,

vizualizované a lokalizované zistenia navýšia hodnotu terénnych zistení a obohatia výskum smerom k ideálnemu prepojeniu operacionality a interpretativizmu. V dizajne výskumu sa vyzdvihujú možnosti voľného prístupnosti dát a zdieľania dát vo voľne prístupných databázach (Bazeley, 2002). Výskumníci v oblasti živého kultúrneho dedičstva sa stavajú za úsilie vybudovať prepojené pracoviská monitorovania vzťahu lokálnych spoločností ku kultúrnemu dedičstvu. Ich význam by okrem funkcie archívu, analytického pracoviska a sieťového uzlu zdieľania terénnych databáz by ocenili aj jednotliví experti na udržateľnosť kultúrneho dedičstva z radov výskumníkov, pedagógov a študentov (Tesch, 1988).

7.2.2 Ukladanie a archivácia dát

Samotné vkladanie zistení z terénu (podkladov) podstate nemá obmedzenia. Širokú škálu formátov súborov je možné okamžite ukladať do manažéra primárnych dokumentov bez obmedzenia kompatibility súborov. Importované primárne dokumenty môžu byť automaticky katalogizované počítačom, a následne potom (po návrate z terénu) môžu byť anotované novým textom, preskupované a predefinované expertami. Čas vo výskumnom teréne sa tak obmedzí na kvalitatívne a kontextuálne zistenia, čas na detailné triedenie primárnych dokumentov do skupín napríklad „rozhovorov“, „denníkov“ či „pozorovaní“ bude po zbere terénnych dát. Triedenie sa bude vykonávať bez

ohľadu na typ súboru. Vedúci výskumu vytvorí skupinu rozhovorov, ktoré budú zoskupením dát zvuku, textu, videa, obrázkov a schém (Seale & Rivas, 2012).

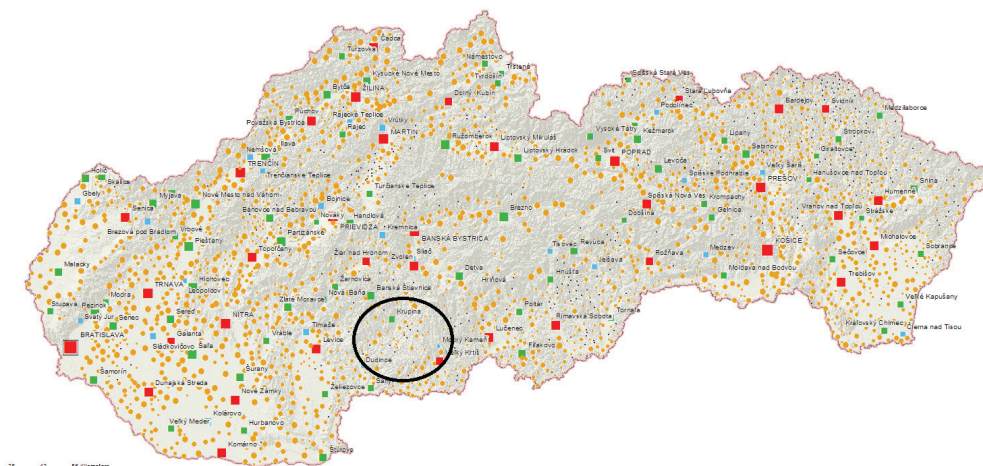
7.3 Charakter sídelnej štruktúry regiónu Hont

Bezprostredné okolie Bzovíka, okres Krupina, región Hont a Slovensko patrí medzi menej urbanizované časti Európy. Počet obyvateľov okresu Krupina k 31.12.2014 bol 22 636 a hustota zaľudnenia 39 obyv./km². Podiel obyvateľstva Slovenska bývajúceho v mestách dosahuje len 56 percent. Z 2 891 obcí Slovenska tvoria obce s menej než 1 000 obyvateľmi až 67 percent, pričom ich obýva len 16 percent celkovej populácie krajiny.

Sídelnú štruktúru regiónu Hont možno charakterizovať ako výrazne rozdrobenú s veľkým podielom malých obcí. Malé obce sa koncentrujú najmä v dvoch oblastiach, najvýznamnejšie je to na juhu Stredného Slovenska (Juhoslovenská kotlina) kde geograficky Bzovík patrí. Ide o súvislé územie obcí okresu Veľký Krtíš a Krupina. Jadro týchto okresov leží v Juhoslovenskej kotline, má lepší lokačný potenciál vzhľadom na relatívnu blízkosť väčších miest (Bratislava, Budapešť), ktorý však dlhodobo nebol a nie je využívaný a rozvíjaný, čo sa odráža i v demografickom úpadku územia. Vidiecke obce s počtom obyvateľov menej než 1 000 tvoria v tejto oblasti až 88,8 percent všetkých sídiel.

Tabuľka 2 Veľkostná štruktúra vidieckych obcí Juhu Stredného Slovenska v roku 1996 (Zdroj: Korec – Lauko – Tolmáči – Zubriczký (1997), Úrad vlády SR (2004), prepočty Dušan Sloboda v Charakter sídelnej štruktúry Slovenska ako predpoklad pre komunálnu reformu, mapa

Veľkostná kategória (počet obyvateľov)	Počet (abs.)	Počet (rel. v %)	Kumulatívne (%)
do 199	81	24,5	24,5
200-499	126	38,2	62,7
500-999	86	26,1	88,8
1 000-1 999	32	9,7	98,5
2 000 a viac	5	1,5	100,0
Oblasť spolu 330 100,0	359	100	

7.3.1 Vybrané demografické ukazovatele štruktúry.

Vo vzťahu medzi živorodenosťou a veľkostnou kategóriou obcí, zisťujeme, že najvyšší počet živonarodených detí v pomere k počtu obyvateľov (10,88) je v obciach kategórie 2 000-4 999 obyvateľov. Zároveň však dochádza k znižovaniu živorodenosti i opačným smerom, teda v menších vidieckych obciach (s počtom obyvateľov nižším než 2 000), ktoré majú odlišné charakteristiky spôsobu života než veľkomestá, napriek tomu tam úroveň živorodenosti dosahuje podobné hodnoty, teda hodnoty blízke priemeru (MARENČÁKOVÁ 2001).

Dlhodobou nižšou úrovňou pôrodnosti sa následne v malých obciach odráža i tak, že podiel predproduktívnej zložky obyvateľstva (menej než 15 rokov) sa neustále znižuje, čo bude mať v budúcnosti vplyv na reprodukčný potenciál v týchto obciach. Správanie populácií malých obcí sa tak podobá viac na vzorce typické pre mestské obyvateľstvo, súc toto nevyplýva z podobnosti životného štýlu, ale práve z rozdielnosti životných podmienok. Malé obce nie sú schopné zabezpečiť pre svojich občanov potrebný štandard. Sústredenie takýchto obcí

do doslova depopulačných zón s prirodzeným úbytkom, pasívnym migračným saldom či globálnym poklesom počtu obyvateľov sa nachádza najmä na severovýchode, ale i juhu Stredného Slovenska. Populácie týchto obcí sú málo početné, starnú a postupne vymierajú.

7.3.2 Aktuálna socio-kultúrna charakteristika vzťahujúca sa k rozvoju kultúrneho dedičstva.

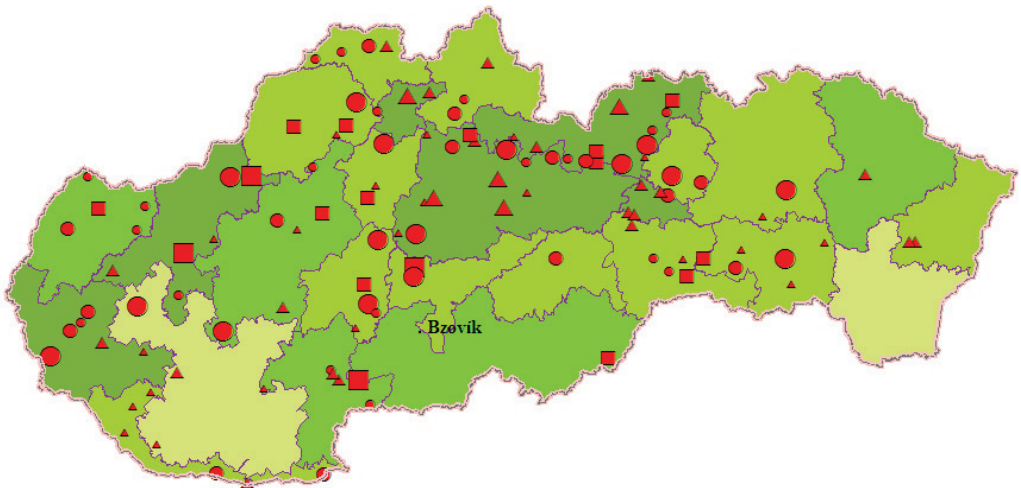
V druhej polovici 20. storočia v období industrializácie a družstevného poľnohospodárstva sa región orientoval na strojársku a poľnohospodársku výrobu s centrálnym plánovaním veľkých podnikov. Počas reštrukturalizácie centrálnej ekonomiky koncom 20. storočia v malých obciach zväčša takmer vymizli akékoľvek ekonomické aktivity, tradičné možnosti zamestnať sa v primárnom sektore, v poľnohospodárstve či lesnom hospodárstve sa výrazne zredukovali. Dominantnou funkciou obcí hontu sa stáva obytná funkcia pre obyvateľstvo ktoré dochádza za prácou do iných miest na Slovensku a nezriedka v zahraničí. V nerozvojových podmienkach samotných obcí ľudia často podliehajú izolácii, badateľný je

pokles ich participácie na správe a riadení obce. Tento stav má cyklický priebeh, zapríčiňuje zvýšený odchod najmä mladých ľudí z regiónu, znižuje sa pôrodnosť a narastá podiel starších obyvateľov.

7.3.3 Schopnosť zabezpečovať verejné služby samosprávou.

Pre optimálne a efektívne fungovanie samosprávy a pre životaschopnosť obcí regiónu Hont je dôležitá ich veľkosť v zmysle počtu obyvateľov, ale i štruktúra obyvateľstva. Veľkostne celky sú schopné plniť viacero úloh a funkcií akými je aj ochrana kultúrneho dedičstva. Viac funkcií samosprávy takto stimuluje väčší záujem verejnosti o participáciu na spravovaní vecí

verejných. Schopnosť ochraňovať kultúrne dedičstva samosprávou je určovaná i výškou a skladbou ich rozpočtu. V malých obciach akou je aj Bzovík tvoria však takmer polovicu rozpočtu výdavky na správu (na chod obecného úradu, platy starostu, miestnych poslancov). Z toho vyplýva, že takéto obce majú obmedzené kapitálové výdavky, teda nie sú schopné investovať do kultúrneho dedičstva a majú problém financovať aj iné samosprávne funkcie. Malé obce majú značne vyššie jednotkové náklady na administratívu (v prepočte na obyvateľa), než populačne početnejšie obce. To im neumožňuje administrovať rozsiahle granty na ochranu kultúrneho dedičstva.

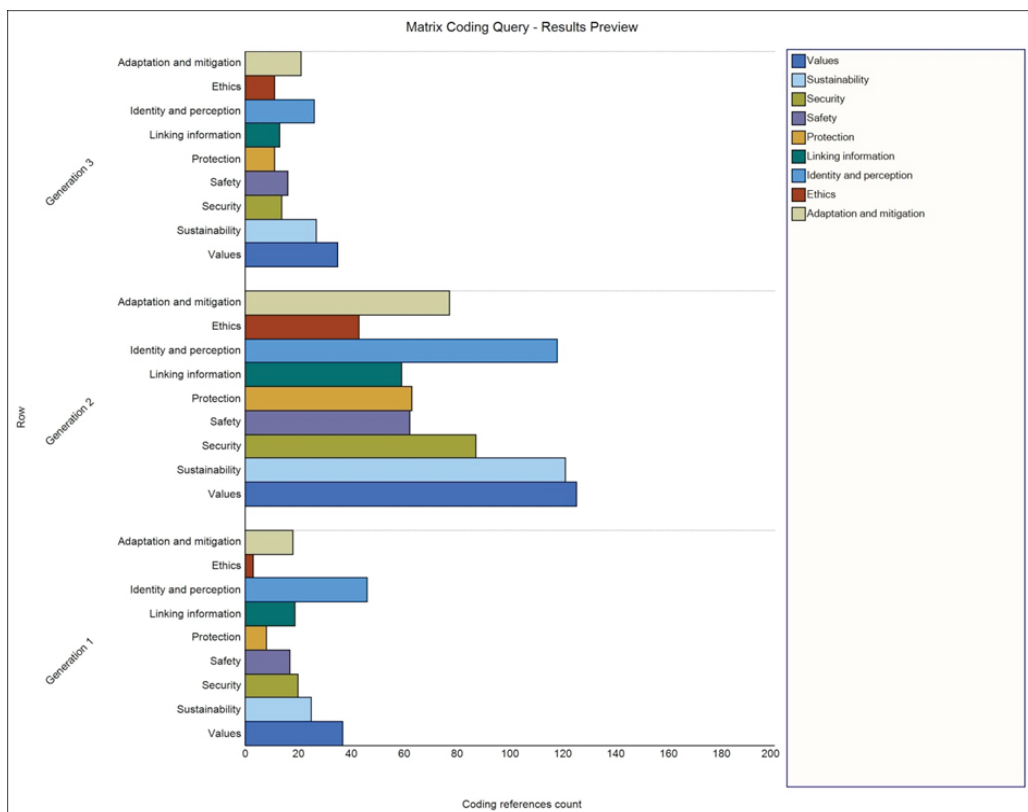
Obrázok 54 Lokalizácia Bzovíka vo vzťahu k ostatným významným centrom kultúrneho dedičstva na Slovensku. (Dostupné v Atlase krajiny Slovenska, online)

7.3.4 Prieskum hodnoty kultúrneho dedičstva pre lokálne spoločenstvo.

Metódou ktorú odporúčame a bola aj pilotne testovaná bol prieskum a inventarizácia vzťahu k miestnej kultúre v Bzovíku. Kvôli vyludňovaniu regiónu Hont sa javí za postačujúci aj výskum obsahu kolektívnej pamäte u najstaršej generácii. Štruktúrované rozhovory boli dopĺňané o archívnu dokumentáciu. Funkcie kultúrneho dedičstva týkajúce revitalizácie kláštora boli zoskupované v tématických doménach. Následne boli identifikované procesy a spôsoby generačného prenosu hodnoty zaniknutého kláštora s cieľom zabezpečiť použiteľnosť zistení pre jeho ďalšiu revitalizáciu a najšť uplatnenie vo verejnej argumentácii. Sú-

časná generácia poníma hodnotu kláštora ako historický symbol čo sa aj uplatňuje pri šírení jeho hodnoty vo vertikálnych a horizontálnych generačných procesoch odovzdávania identít.

Iné spôsoby hodnotenia kultúrneho dedičstva, ako napríklad rozprávanie príbehov, prenos prostredníctvom rolí alebo verejné diskusie sú nevyhnutné pre ďalšiu udržateľnosť povedomia. Symbolické stretnutia Bzovičanu (ľudí žijúcich v blízkosti zrúcaniny) počas osláv a sviatkov týkajúcich sa histórie kláštora viedli k zmene tématického rozprávania na argumentačnú funkciu k udržateľnosti dedičstva. Dôležitou súčasťou týchto odkazov sú miestne politiky ktorých sa pridriavajú tvorcovia rozvojových plánov.

Obrázok 55 Zobrazenie hodnôt ruín, ktoré je potrebné zabezpečiť a majú sa uchovať pre súčasné a budúce generácie.

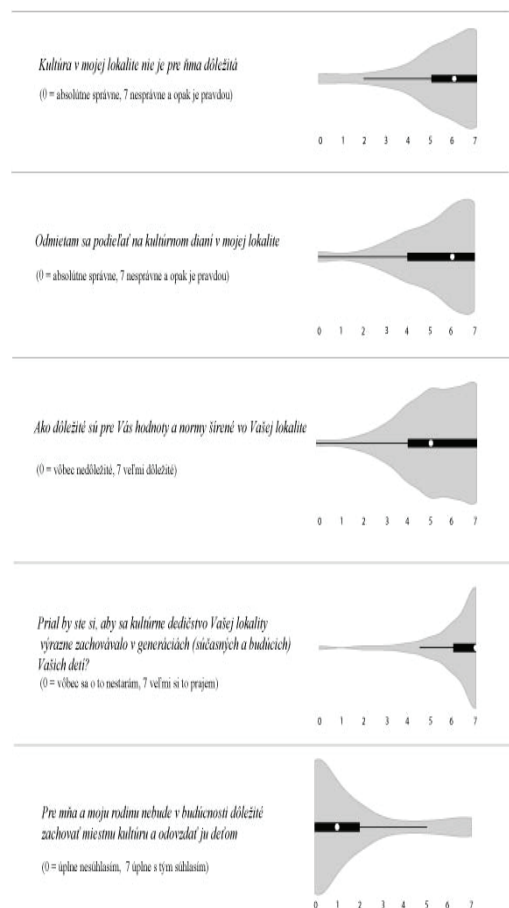

K zostaveniu tohoto plánu boli využité kvalitatívne a kvantitatívne údaje z anonymizovaného dotazníka distribuovaného vo vzorke 1000 obyvateľov miestneho obyvateľstva v obci Bzovik. Účelom dotazníka bolo získať údaje týkajúce sa vzťahu miestneho obyvateľstva s miestnym kultúrnym dedičstvom a zistenia ich postojov k jeho udržiavaniu. Prieskum sa okrem toho zameriaval na vnímanie kultúrnych udalostí vo všeobecnosti, na hodnoty, ktoré lokálna populácia pripisuje kultúrnym prejavom a na zistenie významu zachovania miestnej kultúry pre budúce generácie. Štandardne sa odporúča zisťovať socio-demografické kontexty a modely generácie prenosu kultúry u troch generácií.

Dotazník obsahuje štandardné sociodemografické zistenia, ako napríklad pohlavie (muž, žena), vek (predproduktívny vek, produktívny vek, postproduktívny vek) a vzdelávanie (základná škola, stredná škola, vyššie vzdelávanie, doktorandské štúdium). Prieskumu sa zúčastnilo 384 respondentov, 214 mužov a 170 žien. Väčšina z nich bola vo veku od 18 do 65 rokov so základným vzdelaním (115) alebo stredoškolským vzdelaním (206). Otázky v dotazníku boli pripravené podľa špecifického zamerania výskumu na kultúrne dedičstvo v miestnych podmienkach. Dotazník mal dva okruhy otázok. Prvá časť pozostávala z piatich častí a zamerala sa na vnímanie kultúry v miestnych podmienkach. Druhá časť bola zameraná na skúmanie miestneho využitia a významu historickej pamiatky. Dotazníkový prieskum bol distribuovaný poštou, rozosielaný bol prostredníctvom miestnych anketárov a bol úplne anonymný, pretože identifikačné údaje neboli potrebné na účely prieskumu. Respondenti boli informovaní o účele prieskumu.

Prvou otázkou v prvej skupine bolo skúmanie všeobecného postoja respondentov k miestnej kultúre nasledujúcimi výrokmí:

„Kultúra mojej lokality pre mňa nemá význam.“ V dotazníku sa použila hodnotiaci stupnica 0-7 bodov, pri ktorej 0 predstavovalo úplnú zhodu (absolútne pravdivá) a 7 predstavovala úplnú nezohodu (vôbec nepravdivá). Druhá otázka sa zaoberala otázkou, či odporca odmietne účasť na kultúrnych podujatiach vo svojej lokalite; 0-7 bodová hodnotiaci stupnica ponúkla možnosť odpovedať od 0 (absolútne pravdivá) 7 (vôbec nepravdivá). Treťou otázkou bolo hľadanie významu šírenia hodnôt a štandardov v lokalite. Dôležitosť alebo

Obrázok 56 Výsledky dotazníka.

nepodstatnosť lokálnej kultúry sa udávali hodnotou 0-7 bodovej stupnice. Štvrtá otázka sa týkala zisťovania, či si respondenti želali, aby sa kultúrne dedičstvo lokality zachovalo pre ďalšie generácie. Použili rovnakú hodnotiacu stupnicu, v ktorej 0 znamená „vôbec sa nezaujíma“, a 7 znamená „veľmi si to želáme“. Posledná otázka pozostávala z hľadania postojov či by pre respondenta a jeho rodinu bolo/nebolo v budúcnosti dôležité udržiavať miestnu kultúru a následne ju odovzdávať svojim deťom.

Na vytváranie grafov sme použili verejne prístupnú aplikáciu BoxPlotR, ktorá umožňuje užívateľovi aktualizovať údaje.

Výsledky štúdie a použité metódy poskytujú podporu miestnym komunitám,

ktoré sú vlastníčkami ruín v podobe testovania pravdepodobných hypotéz.

Hypotéza 1. Miestne obyvateľstvo, tak ako všetky sociokultúrne skupiny, má pri otázke pamiatok motív uchovávať ich a prenášať hodnoty pre ich udržateľnosť. Dôkazom správnosti tejto hypotézy môže byť vysoká podpora položiek, ktoré vyzdvihujú význam kultúrnej identity a záujem rozširovať ju.

Hypotéza 2. Motívy a obsahy prenosu kultúry sa zameriavajú na hodnoty ako aj normy miestnej kultúry, na spoľahlivé vonkajšie znaky kultúrnej identity, ktoré generuje objekt ruín. Túto hypotézu podporuje vysoká zhoda ukazovateľov, kde sa požaduje ctiť si hodnoty ruín a snahu prenášať tieto hodnoty I kritéria ich ochrany.

Odporúčanie

Spôsoby kontaktovania sa lokálnych spoločenstiev s kultúrnym dedičstvom je potrebné opakovane zaznamenávať a to pomocou dotazníkov a následných rozhovorov so všetkými generáciami (vekovými kohortami) obyvateľstva.

Za optimálne metódy získavania dát považujeme :

- 1) dotazníkové zistenia distribuované
  - a) fyzicky ($n_{\min}=400$)
  - b) distribuované digitálne $n_{\min}=400$ /lokalita
  - c) minimálne 60 štruktúrovaných rozhovorov (Gen1=20, Gen2=20, Gen3=20)
  - d) priame zistenia odpovedí k analýzám manažérskych nástrojov (5 otázok),
  - e) škálovanie udržateľnosti generačného prenosu lokálnej kultúry(5 otázok).

Odporúčame tieto uvedené znenia dotazníka (a.,b.) ktorý sa môže distribuovať v 4-ročných intervaloch, štruktúru rozhovorov (c.) s obyvateľstvom ktoré môžu realizovať neziskové organizácie zapojené do obnovy ruín obce a 5+5 priamych otázok ktoré môžu byť stále zverejnené na webových stránkach obce a ich vyhodnotenia môžu realizovať externé inštitúcie.

8 Aktivizmus a obnova ruín pomocou nezamestnaných

Prvé správy o dobrovoľnej práci na obnove zrúcanín pochádzajú z 80. rokov 20. storočia. Ide o tábory *Stromu života*, ktoré pracovali na zrúcanine kartuziánskeho kláštora Lapis Refugii hlboko v horách Národného parku Slovenský raj. Hlavným dôvodom týchto aktivít boli tajné stretnutia katolíckych disidentov počas obdobia komunizmu v Československu.

Po roku 1989 (koniec komunistického obdobia) zostali mnohé ruiny v zlom stave alebo v nedokončenom procese obnovy, ktorú viedli spoločnosti riadené štátom alebo samosprávou. Tie prestali existovať. Vlastníctvo sa stáva problémom, pretože prebieha reštitúcia pôvodným majiteľom. Mnoho zrúcanín malo nejasné vlastníctvo alebo na mapách katastra neexistovalo. Nadšenci investujúci svoj voľný čas a vlastné zdroje sa stali hlavnou hybnou silou v snahe o zachovanie niektorých ruín, keďže mnohí vlastníci boli podfinancovanými alebo neoprávnenými štátnymi orgánmi, ako sú malé obce, štátna lesný podnik (nemá oprávnenie investovať svoje prostriedky do pamiatkovej starostlivosti), ktorí často nemajú prostriedky na obnovu. Prvé pokusy sa zameriavajú hlavne na udržanie prístupu k zrúcaninám pre verejnosť vytvorením turistických chodníkov a čistením náletovej zelene, ale uskutočňujú sa aj prvé experimenty s prácami na obnove.

Medzi prvé lokality patria hrady Sklabiňa a Čabrad' alebo kláštor Katarínka. V roku 2002 založilo sedem mimovládnych organizácií, ktoré už získali nejaké skúsenosti s obnovou

zrúcaniny, združenie Zachráňme hrady, ktoré si vymieňa know-how a koordinuje aktivity. Dobrovoľnícke aktivity upútali pozornosť Ministerstva kultúry SR, pretože niektoré z nich pod odborným dohľadom dosahovali dobré výsledky. Na podporu tejto práce Ministerstvo kultúry SR vydalo novú grantovú schému zameranú na tieto aktivity. Grantová schéma sa nazýva „Obnov si svoj dom“, podprogram 1.4: „Obnova historických parkov a architektonických areálov v kritickom stavebno-technickom stave“ známy ako „Obnova hradov nezamestnanými“. Pilotný program sa začal v roku 2011 iba na dvoch ruinách. Po tom, ako sa v roku 2012 stal verejným, podporil mnoho nových občianskych združení a obcí, ktoré začali proces ochrany a obnovy na mnohých nových lokalitách. Aby sme lepšie pochopili, do akej miery združenie „Zachráňme hrady“ dosiahlo 28 členov, z ktorých každý predstavuje inú zrúcaninu v procese ochrany a obnovy. Špecifikácie grantovej schémy sú uvedené nižšie:

Účel programu

- finančná podpora na obnovu hlavne veľkých areálov architektonického dedičstva v kritickom stave
- aktivácia dlhodobo nezamestnaných ľudí pre trh práce

Najdôležitejšie kritériá - pripravenosť

- ukončené projekty (statika, architektúra ...) a výskum (archeológia, architektonicko-historický a umelecko-historický ...)
- dokumentácia schválená krajským pamiatkovým úradom

Priority programu

Pre uchádzanie sa o dotáciu pamiatka musí spĺňať nasledujúce kritériá:

- objekt v kritickom stave
- objekt nachádzajúci sa v dôležitej turistickej destinácii
- objekt nachádzajúci sa v okrese uvedenom vo vládnom zozname menej rozvinutých okresov

Princíp programu

Princíp financovania tohto dotačného programu je založený na účasti dvoch vládných inštitúcií:

- Ministerstvo kultúry poskytuje finančné prostriedky na materiál a know-how
- Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny - poskytuje finančných prostriedkov na ľudské zdroje - prostredníctvom Európskeho sociálneho fondu

Ľudské zdroje

Pracovnú silu, ktorú poskytuje projekt, možno rozdeliť do dvoch hlavných kategórií:

- nekvalifikované práce - „pomocníci“ - využívaní na práce ako kopanie, preprava materiálov, kosenie zelene, príprava malty ...,
- kvalifikované práce - murári, tesári, výskumní asistenti atď.

Špeciálnou kategóriou je platený koordinátor projektu, ktorý je zodpovedný za účtovníctvo, riadenie práce, ľudské zdroje, správu o projekte ... Koordinátor je povolený, iba ak je zodpovedný za najmenej 8 pracovníkov alebo dobrovoľníkov.

Výhodou tejto grantovej schémy je to, že kombinuje otázky pamiatkovej starostlivosti s otázkou nezamestnanosti. Zamestnávaním miestnych ľudí na reštaurátorských prácach vytvára tiež väzby medzi pamiatkou a miestnou komunitou. Grant poskytuje peniaze na materiál a odbornú prácu a ľudské zdroje na tvrdú prácu. Nevýhodou projektu je, že je rámcovaný vždy len a aktuálnu sezónu.

Na novú sezónu je potrebné sa o dotáciu opätovne uchádzať. Táto žiadosť je náročná na byrokráciu a samotná spracovanie žiadosti spotrebuje veľa energie, ktorá by sa mohla byť inak investovaná do procesu obnovy. Nevýhodou tohto jedno sezónneho rámcovania je nemožnosť vypracovať harmonogram práce na dlhší časový rámec, pretože neexistuje istota kontinuity a výšky pridelených finančných prostriedkov. To môže spôsobiť problémy vo veľkých objektoch tým, že ostane nedokončená práca kvôli nedostatku finančných prostriedkov. A nedokončená práca často znamená pôvodné historické štruktúry vystavené degradácii. To dokonca znamená, že v skutočnosti nie je možné urobiť reálnu víziu horizontu ukončenia stavebných prác, kedy sa lokalita bude môcť viac využívať ako vzdelávacie a kultúrne zariadenie.

8.1 „Stakeholder manažment“ kultúrnych pamiatok

Problematika stakeholder manažmentu má svoje opodstatnenie aj v podmienkach kultúrneho dedičstva, nakoľko sa zaoberá vzťahmi medzi objektom kultúrneho dedičstva a organizáciami, osobami, ktoré môžu svojim konaním ovplyvniť ich stav. Za počiatok zmienky termínu stakeholder manažment v odbornej literatúre môžeme považovať rok 1984, kedy sa identifikovali najdôležitejšie skupiny majúce vplyv na organizáciu. Termín stakeholder bol po prvýkrát zaznamenaný v 60-tych rokoch 20. storočia, ale teoretický prístup bol navrhnutý a rozšírený Edwardom Freemanom v roku 1984.

Model obnovy ruín ako formy aktivačných prác

Aktivačný príspevok je určený na podporu získania, udržania, prehĺbenia alebo zvýšenia vedomostí, odborných zručností, praktických skúseností, pracovných návykov na účely

zvýšenia pracovného uplatnenia na trhu práce. Výška aktivačného príspevku je približne **10%** výšky minimálnej mzdy mesačne.

Aktivačný príspevok patrí za každého člena domácnosti:

- ktorý má príjem zo závislej činnosti najmenej vo výške mesačnej minimálnej mzdy,
- ktorý je v evidencii uchádzačov o zamestnanie a
  - zvyšuje si kvalifikáciu formou externého štúdia na strednej škole alebo štúdia organizovaného externou formou na vysokej škole a nezískal vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa,
  - zúčastňuje sa na vzdelávaní a príprave pre trh práce a projektov podľa zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti,
  - je plnoletý a vykonáva aktivačnú činnosť formou menších obecných služieb pre obec alebo formou menších služieb pre samosprávny kraj, organizovaných podľa zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti,
  - je plnoletý a vykonáva menšie obecné služby v rozsahu najmenej 64 hodín mesačne a najviac 80 hodín mesačne, na základe písomnej dohody medzi úradom a obcou alebo rozpočtovou organizáciou alebo príspevkovou organizáciou, ktorej zriaďovateľom je obec,
  - je plnoletý a vykonáva dobrovoľnícku činnosť, podľa zákona č. 406/2011 o dobrovoľníctve v rozsahu najmenej 64 hodín mesačne a najviac 80 hodín mesačne, na základe písomnej dohody medzi úradom a organizátorom dobrovoľníckej činnosti, alebo
  - ktorému sa vypláca rodičovský príspevok, ak študuje na strednej škole alebo na vysokej škole; to neplatí ak získal vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa.

Menšie obecné služby pre obec alebo menšie služby pre samosprávny kraj podľa zákona o službách zamestnanosti, menšie obecné služby alebo dobrovoľnícka činnosť podľa tohto zákona môžu byť vykonávané najviac 18 po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov.

Menšie obecné služby alebo dobrovoľnícka činnosť podľa tohto zákona môžu byť opätovne vykonávané najskôr po uplynutí 6 po sebe nasledujúcich kalendárnych mesiacov, ktoré začínajú plynúť od kalendárneho mesiaca, ktorý nasleduje po kalendárnom mesiaci, v ktorom bolo ukončené predchádzajúce vykonávanie menších obecných služieb alebo dobrovoľníckej činnosti, za ktoré patril aktivačný príspevok.

Prípád Bzovík

V roku 2018 sa Bzovík prvýkrát zapojil do projektu „Obnova hradov nezamestnanými“. Program priniesol prvé skutočné zamestnanecké miesta spojené s ruinou. Obec zamestnávala 15 sezónnych stavebných robotníkov na sezónu jar - jeseň. Iba jedna osoba bola nahradená z vlastnej vôle. Projekt priniesol mzdu vo výške 72,34% priemernej mzdy v krajine za pomocné práce a 54,18% priemernej mzdy v krajine za odborné práce. Ak sa obci nakoniec podarí získať financovanie prostredníctvom tohto programu v nasledujúcich rokoch, takmer všetci pracovníci sa môžu vrátiť na svoje miesto.

Špecifikácie pre zamestnanie odborných a pomocných pracovníkov sú:

Na prácach sa zúčastňujú 15 zamestnanci, ktorý sú rozdelený do dvoch skupín :

1 . odborný pracovník – popis pracovnej činnosti: murárske práce, montáž hydroizolačných prvkov, práce pre

archeologický a architektonicko – historický výskum, presuny hmôt, odstraňovanie náletovej zelene.

2. pomocný pracovník – popis pracovnej činnosti: výkopové práce, pomocné práce pri murárskych prácach, archeologickom výskume a architektonicko – historický výskume presuny hmôt, odstraňovanie náletovej zelene.

Vyhodnotenie skúseností s ľuďmi zamestnanými na projekte od koordinátora projektu:

“Práca s nezamestnanými je namáhavá, keďže sú to ľudia väčšinou zo zlého sociálneho prostredia a s nízkymi pracovnými návykmi. Je u nich problém s dodržiavaním pracovného času a u niektorých aj s dochádzkou do práce. Kvalita vykonávanej práce je veľmi všeobecná a závisí dosť od zručnosti a šikovnosti jednotlivcov. Pracovníkov je potrebné často kontrolovať. Myslím si že pri správnej koordinácii projektu je možné týchto ľudí zaškoliť do murárskych prác a iných prác vykonávaných pri obnove pamiatky, prípadne si môžu obnoviť pracovné návyky a tým sa lepšie začleniť na pracovnom trhu.”

Obrázok 57 Príklady „obnovy hradov nezamestnanými“ zo Bzovíka

8.1.1 Charakteristika stakeholderov a metódy ich identifikácie a klasifikácie

Teoretickým vymedzením pojmu stakeholder sa zaoberali viacerí zahraniční aj domáci autori a dospeli k názoru, že stakeholderom je skupina jednotlivcov, jednotlivcov alebo organizácia, ktorí sú, alebo môžu byť aktivitami ovplyvňovaní, alebo naopak môžu istým spôsobom ovplyvňovať objekt svojho záujmu (Freeman, 2011). Stakeholderi sú zástupcovia verejnosti alebo organizácií, ktorí majú záujem zapojiť sa do procesov ochrany a rozvoja kultúrnych pamiatok, pretože sú nim priamo dotknutí. Môžu nastoliť, či posúdiť určité problémy, ale aj prinášať návrhy. Zoskupenie stakeholderov vyplýva z konkrétnej situácie kultúrnej pamiatky a územia, s ktorým sú previazaní. Preto je skupina stakeholderov vždy rozličná a neopakovateľná, a to v podobe: jednotlivcov, občanov, skupín občanov, skupín podnikateľov, verejných záujmových skupín, priemyselných, obchodných, poľnohospodárskych, zdravotníckych miestnych spolkov a združení, mimovládnych organizácií a občianskych združení. Vzhľadom na rozsah zoznamu stakeholderov je vhodné tento zoznam rozdeliť na dve skupiny s rôznym prístupom k ich záujmom (Zelený et al., 2010). Skupina primárnych stakeholderov majúca priame záujmy na kultúrnej pamiatke (najčastejšie označovaní: zamestnanci, zákazníci, obchodní partneri, blízke komunity, dodávatelia) a skupina sekundárnych stakeholderov predstavujúca verejnosť a špeciálne záujmové skupiny nemajúce priame záujmy na kultúrnej pamiatke.

V stakeholder manažmente rozlišujeme aj skupinu shareholderov, ktorých Zelený et al. (2010) definujú ako skupinu podielnikov, vlastníkov, akcionárov. Teda skupina subjektov, ktorá sa priamo podieľa na benefitoch kultúrnej pamiatky. Pre prácu s rôznorodou skupinou

stakeholderov je vhodné ich rozdelenie podľa sfér záujmu na skupinu biznis stakeholderov (dodávatelia, odberatelia, konkurencia, strategickí partneri, odborné zoskupenia, regulačné úrady), sociálnych stakeholderov (verejnosť, médiá, odborové organizácie a združenia, mimovládne organizácie, občianske združenia, komunita), environmentálnych stakeholderov (verejnosť, mimovládne organizácie, orgány štátnej správy a samosprávy, občianske združenia, komunita) a skupinu ekonomicko-finančných stakeholderov (investori, finančné organizácie).

Bussard et al. (2004) označili ako nevyhnutnú súčasť stakeholder manažmentu identifikáciu stakeholderov, ich očakávaní a potrieb a nástrojov na ich primerané uspokojenie a zapojenie do procesu ochrany a obnovy kultúrnej pamiatky. K naplneniu daného kroku slúži majiteľovi kultúrnej pamiatky skupina otázok, ktorá sa môže podľa potreby meniť. Základný súbor otázok môžeme podľa Drienikovej, Hrdinovej, Sakála (2011) vytýčiť nasledovne:

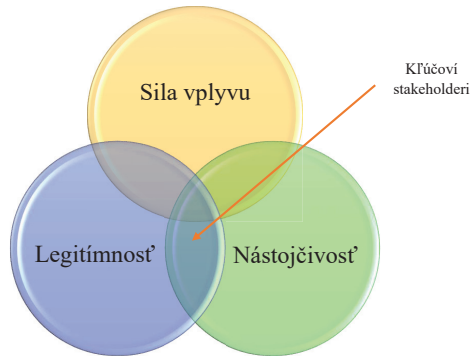
- Voči komu existujú právne povinnosti?
- Kto môže byť pozitívne alebo negatívne ovplyvnený aktivitami kultúrnej pamiatky?
- Kto by bol znevýhodnený v prípade, že by nebol zapojený?
- Kto je ovplyvňovaný hodnotovým reťazcom kultúrnej pamiatky?
- Kto môže pomôcť pri určovaní špecifických vplyvov a smerovania kultúrnej pamiatky?

Vytvorený zoznam stakeholderov odporúča Zelený et al. (2010) podrobiť hodnoteniu podľa zvolených kritérií a tým vytvoriť skupinu kľúčových stakeholderov, s ktorými by mal majiteľ kultúrnej pamiatky spolupracovať. Medzi zaužívané kritériá zaraďujú: vplyv, záujem, smerovanie, prístup, sila kompetencie, právomoci. Freeman (2011) odporúča zaradiť kritérium kolegialita a kon-

kurencieschopnosť. K najčastejšie používaným kritériám pre klasifikáciu stakeholderov môžeme zaradiť: moc (ktorou je stakeholder schopný ovplyvniť stav kultúrnej pamiatky), legitímnosť vzťahu k objektu kultúrnej pamiatky a naliehavosť, ktorou sa stakeholder dožaduje svojho vplyvu. Opodstatneným kritériom sa stáva aj štvrtý atribút – blízkosť stakeholdera k objektu kultúrnej pamiatky. V praxi sa používa niekoľko prístupov a metodických postupov, ktorých cieľom je identifikácia podstaty vzťahov a väzieb medzi organizáciou (kultúrnou pamiatkou) a jej stakeholdermi, ako aj odhad trendu ich budúceho vývoja. Najčastejším je využitie tzv. matice stakeholderov (resp. dvojaspektovej sústavy klasifikácie, Obrázok 67), v ktorej hodnotíme dva ukazovatele, ako uvádza Thompson (s.a.). Podľa umiestnenie príslušného stakeholdera vieme vykonať potrebné aktivity na jeho uspokojenie.

práci (konštruktívny, deštruktívny, ústretový, neprístupný a pod.).

Obrázok 59 Trojaspektovej sústavy klasifikácie stakeholderov (Zdroj: Zelený et al., 2010)

Trojaspektovej sústavy klasifikácie podľa Mitchela, Aglea, Wooda (1997) poskytuje možnosti vytvorenia ôsmich skupín stakeholderov:

ÚROVEŇ OČAKÁVANIA	Vysoká	Primerane informovať	Viesť dialóg a účasť na rozhodovaní
	Nízka	Odpovedať na otázky	Zaistiť Spokojnosť
		Nízka	Vysoká
ÚROVEŇ VPLYVU NA ORGANIZÁCIU			

Obrázok 58 Matica stakeholderov – dvojaspektovej sústavy klasifikácie (Zdroj: Steinerová, Makovski, 2008)

Druhým najčastejšie používaným nástrojom klasifikácie stakeholderov je trojaspektovej sústavy klasifikácie (Obrázok 66), ktorý využíva tri aspekty a tým umožňuje určiť širšiu a jemnejšiu škálu stakeholderov. Najčastejšie používanými aspektmi sú podľa Zeleného et al. (2010) sila vplyvu, legitímnosť (oprávnenosť požiadaviek) a nástojčivosť požiadaviek. Modifikáciou tohto modelu je nahradenie aspektu nástojčivosť požiadaviek aspektom hodnotenia očakávania prístupu stakeholdera k potenciálnej spolu-

1. Ak stakeholder nedisponuje žiadnym z troch atribútov, nemožno ho považovať za stakeholdera a zo zoznamu ho možno vylúčiť.
2. Nároční stakeholderi pomerne nástojčivo sa domáhajúci uspokojovania svojich požiadaviek, ale s pomerne nízkou úrovňou oprávnenosti a vplyvu.
3. Stakeholderi majúci atribút legitímnosti, ale s pomerne nízkou úrovňou vplyvu a nástojčivosti ich uspokojovania.
4. Stakeholderi majúci pomerne vysokú úroveň vplyvu, ale s pomere nízkou

úrovňou oprávnenosti a nástojčivosti uspokojovania svojich požiadaviek, a preto ich moc zostáva nevyužitá.

5. Stakeholderi s kombináciou oprávnených požiadaviek a nárokov, ktoré si nástojčivo vyžadujú uspokojovať, ale s pomerne nízkou úrovňou vplyvu. Títo stakeholderi sú závislí od ostatných skupín stakeholderov.
6. Pomerne „nebezpeční“ stakeholderi vďaka kombinácii ich miery vplyvu a nástojčivosti, s ktorou sa domáhajú uspokojovania svojich požiadaviek a nárokov, ktoré majú, ale s pomerne nízkou úroveň oprávnenosti.
7. Stakeholderi s kombináciou oprávnených požiadaviek a nárokov, s pomerne vysokou mierou vplyvu, ale s nižšou nástojčivosťou domáhania sa ich splnenia.
8. Kľúčoví stakeholderi majúci všetky atribúty (sila vplyvu, legitímnosť a nástojčivosť domáhania svojich požiadaviek). Nároky a požiadavky danej skupiny stakeholderov je potrebné uprednostniť.

Cieľom a poslaním stakeholder manažmentu nie je spoznanie a klasifikácia stakeholderov kultúrnej pamiatky, ale dosiahnutie obojstranne výhodnej spolupráce a komunikácie medzi kultúrnou pamiatkou a jej stakeholdermi. Proces identifikácie a klasifikácie stakeholderov preto jednoznačne musí byť chápaný a realizovaný ako prostriedok pre dosiahnutie tohto cieľa a prístupov a spôsobov spolupráce a komunikácie s jednotlivými stakeholdermi (Zelený et al., 2010).

8.1.2 Kľúčoví stakeholderi kultúrnej pamiatky

Z hľadiska realizovaných pilotných štúdií stakeholder manažmentu kultúrnych pamiatok odporúčame zamerať sa na nasledovné skupiny kľúčových stakeholderov:

1. **Vlastníci kultúrnej pamiatky** – môžu vystupovať vo forme miestnej

samosprávy, pamiatkového úradu, resp. iného regulačného úradu, štátu, ministerstva alebo úradu verejného sektora, či fyzickej alebo inej právnickej osoby. V prípade kláštora Bzovík je majiteľom kultúrnej pamiatky obec Bzovík. Kontrolným orgánom pod ktorého gesciu daná kultúrna pamiatka patrí je Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica.

2. **Potenciálni užívatelia** – stakeholderi, ktorým má prioritne kultúrna pamiatka slúžiť: obyvatelia, turisti, návštevníci z okolia, miestna škola, záujmové združenia (kultúrne, historické, športové). Kláštor Bzovík aktívne využíva miestna Základná škola s materskou školou Bzovík, miestny obyvatelia mladších vekových kategórií za účelom trávenia voľného času, ojedinele turisti.
3. **Podnikatelia** (miestni, regionálni) – pôsobiaci v rôznych oblastiach napojených na kultúrnu pamiatku: poskytovatelia služieb v oblasti cestovného ruchu aj mimo neho, producenti potravín a lokálnych produktov, vinári, požičovne a pod. Daná skupina stakeholderov je v prípade kláštora Bzovík značne poddimenzovaná. V obci je nedostatok subjektov, poskytujúcich služby v oblasti stravovania a ubytovania. Cestovný ruch v obci stagnuje.
4. **Spolupracujúce subjekty** – podieľajúce sa na zveľaďovaní a rozvoji kultúrnej pamiatky v rámci individuálnych projektov: kultúrne inštitúcie, neziskové organizácie, grantové dotačné agentúry, výskumné inštitúcie, univerzity, iní špecialisti v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva a prírody a krajiny, lokálne združenia (napr. dobrovoľný hasičský spolok), sponzori a donori. Majiteľ ruiny kláštora Bzovík na jeho obnovu využíva grantovú dotačnú agentúru Ministerstva kultúry Slovenskej republiky v rámci programu Obnovme si svoj dom. Na rekonštrukcii kláštora aktívne spolupracuje Občianske združenie Pod hradom Bzovík.

5. **Dodávateľa** – materiálnych potrieb pri reštaurovaní a konzervovaní kultúrnej pamiatky (stavebné, reštaurátorské firmy), ale aj financií (investori, bankové a finančné inštitúcie).
6. **Stakeholderi z oblasti tzv. referenčných trhov** – mikroregión, cestovné kancelárie, turistické a informačné centrá. Obec Bzovík je súčasťou mikroregiónu Krupinská planina. Aktívne pôsobí miestna akčná skupina Hontiansko-Novohradské partnerstvo.

8.1.3 Zapojenie stakeholderov kultúrnej pamiatky

Podstatou stakeholder manažmentu je vytvorenie adekvátnej stratégie zapojenie stakeholderov do procesu ochrany, obnovy a revitalizácie kultúrnej pamiatky. Nadviazanie dialógu predstavuje podľa Nezhyba, Heydenreicha et al. (2006) cestu otvorenosti navonok, preukázanie skutočného záujmu o názory stakeholderov a snahu zohľadniť ich. V praxi sa uplatňujú kreatívne formy účasti stakeholderov. V nich sú aktéri nielen pasívni používatelia kultúrnej pamiatky, ale stávajú sa nositeľmi a aktívnymi spolu-tvorcami revitalizácie kultúrnej pamiatky. Priznať aktívne postavenie stakeholderov na procese tvorby kultúrnej pamiatky si vyžaduje uplatniť vhodné metódy, postupy a nástroje. Podľa typu stakeholdera, charakteru kultúrnej pamiatky a projektu, ktorý má byť realizovaný sa uplatňuje rôzna miera participácie. Tá môže mať formu informácií, konzultácií, aktívneho zapájania, respektíve sociálneho učenia. Medzi používané metódy možno zaradiť: sociologický empirický výskum, informačnú kampaň, anketu, dotazník, online formulár zverejnený na webovej stránke kultúrnej pamiatky, verejnú diskusiu, poradný výbor, plánovací workshop, schránky na návrhy a pripomienky umiestnené

na dobre viditeľnom a prístupnom mieste v kultúrnej pamiatke, online diskusné fórum, neformálne stretnutia s kľúčovými stakeholdermi.

Aby systém zapojenia stakeholderov fungoval efektívne, aby obidvom stranám prinášal patričné benefity, musí v ňom spoľahlivým spôsobom fungovať komunikačný systém s kvalitným tokom informácií. Komunikácia je chápaná ako systém vzájomnej výmeny relevantných informácií, aj ako systém garantovania relevantnosti informácií. Relevantnosť z pohľadu obsahu, časovania, adresovania, formy a pod., ale aj vzájomného poznania požiadaviek a nárokov tak kultúrnej pamiatky, ako aj toho ktorého stakeholdera (Zelený et al., 2010).

Zapojenie stakeholderov je proces, v rámci ktorého si majiteľ kultúrnej pamiatky musí vyšpecifikovať účel zapojenia, ciele a úroveň zapojenia, ako aj potrebné zdroje pre zapojenie. Pri identifikácii účelu je potrebné zvážiť tie aktivity, zámery, projekty, z ktorých by vďaka implementácii mohli byť dosiahnuté určité benefity pre kultúrnu pamiatku. V kontexte predchádzajúceho kroku a v kontexte s tým, či pôjde o zapájanie na báze legislatívneho alebo morálneho základu by organizácia mala zdefinovať hlavné ciele a úroveň zapojenia (Tabuľka 3). Pri zedefinovaní daných oblastí je nevyhnutné z pohľadu majiteľa kultúrnej pamiatky určiť zdroje potrebné na ich implementáciu (časové, finančné, priestorové, ľudské). Súčasťou tohto kroku je aj identifikácia možných rizík a konfliktov, ktoré by proces zapájania stakeholderov mohol generovať a príprava spôsobov a mechanizmov ich eliminácie alebo obmedzovania. Ide o široký diapazón aktivít, od vstupných stretnutí, cez vypracúvanie relevantných dokumentov a akčných plánov, až po reporting týchto plánov a výstupov.

Tabuľka 3 Úroveň a ciele zapojenia stakeholderov (Zdroj: AA 1000 SES, 2010)

Úroveň zapojenia	Cieľ zapojenia	Podstata vzťahov
Pasívne	Bez cieľov	Bez vzťahov
Monitorovanie	Monitoring stakeholderov	Bez vzťahov
Informovanie	Informovanie stakeholderov	„Budeme Vás informovať“
Kontrakty a zmluvy	Spolupráca na zmluvnom základe	„Budeme robiť to, na čom sa dohodneme“
Konzultácie	Spätná väzba	„Budeme Vás informovať, počúvať, zvažovať Vaše návrhy a poskytneme priestor na spätnú väzbu tohto procesu“
Zahrnutie	Kooperácia so stakeholdermi	Vzájomné chápanie potrieb a požiadaviek, spätná väzba v rozhodovaní
Spolupráca	Partnerstvo	Konkrétna spolupráca pri hľadaní riešení a zdieľaní výziev
Stakeholderi zohrávajú úlohy v riadení kultúrnej pamiatky	Delegovanie	„Budeme implementovať, čo rozhodnete“

Závery a odporúčania

Z hľadiska realizovaných pilotných štúdií stakeholder manažmentu kultúrnych pamiatok odporúčame zamerať sa na nasledovné skupiny kľúčových stakeholderov:

- Vlastníci kultúrnej pamiatky – môžu vystupovať vo forme miestnej samosprávy, pamiatkového úradu, resp. iného regulačného úradu, štátu, ministerstva alebo úradu verejného sektora, či fyzickej alebo inej právnickej osoby.
- Potenciálni užívatelia – stakeholderi, ktorým má prioritne kultúrna pamiatka slúžiť: obyvatelia, turisti, návštevníci z okolia, miestna škola, záujmové združenia (kultúrne, historické, športové).
- Podnikatelia (miestni, regionálni) – pôsobiaci v rôznych oblastiach napojených na kultúrnu pamiatku: poskytovatelia služieb v oblasti cestovného ruchu aj mimo neho, producenti potravín a lokálnych produktov, vinári, požičovne a pod.
- Spolupracujúce subjekty – podieľajúce sa na zveľaďovaní a rozvoji kultúrnej pamiatky v rámci individuálnych projektov: kultúrne inštitúcie, neziskové organizácie, grantové dotačné agentúry, výskumné inštitúcie, univerzity, iní špecialisti v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva a prírody a krajiny, lokálne združenia (napr. dobrovoľný hasičský spolok), sponzori a donori.

- e. Dodávateľia – materiálnych potrieb pri reštaurovaní a konzervovaní kultúrnej pamiatky (stavebné, reštaurátorské firmy), ale aj financií (investori, bankové a finančné inštitúcie).
- f. Stakeholderi z oblasti tzv. referenčných trhov – mikroregión, cestovné kancelárie, turistické a informačné centrá.

Dôležitou súčasťou stakeholder manažmentu pri kultúrnych pamiatkach je identifikácia a klasifikácia stakeholderov, ktorí môžu ovplyvniť stav objektov kultúrneho dedičstva. V tejto súvislosti rozlišujeme pozitívne a negatívne vplyvy. Pozitívny vzťah sa prejavuje aktívnym zapájaním stakeholderov do procesu ochrany a využívania objektov kultúrnej pamiatky. Negatívny vzťah zahŕňa problémy s komunikáciou medzi zúčastnenými stranami, vychádzajúci z nerešpektovania legitímnych práv k objektu kultúrnej pamiatky. Stakeholder manažment kultúrnej pamiatky preto vyžaduje spoluprácu vlastníka kultúrnej pamiatky so širokou skupinou kľúčových stakeholderov. Spolupráca vlastníka kultúrnej pamiatky s kľúčovými stakeholdermi by mala vychádzať z nasledovných odporúčaní, ktoré sú v súlade so štruktúrou plánu riadenia objektu kultúrnej pamiatky:

- 1. Získavanie poznatkov** – výsledky komplexného výskumu kultúrnej pamiatky zahŕňajúce technický stav kultúrnej pamiatky, pamiatkový výskum, prírodovedný výskum, situovanie pamiatky do krajiny, bezpečnosť pamiatky a iné atribúty vychádzajúce z konkrétneho stavu kultúrnej pamiatky. Nevyhnutná je spolupráca vlastníka kultúrnej pamiatky s radom organizácií podieľajúcich sa na výskume kultúrnej pamiatky.
- 2. Štátny a miestny systém ochrany a riadenia** – vychádzajúci z legislatívneho systému tej-ktorej krajiny, v ktorej je kultúrna pamiatka situovaná. Pre vlastníka kultúrnej pamiatky je dôležitá spolupráca so štátnymi a miestnymi úradmi ochrany pamiatky, ktorí vydávajú povolenia pri obnove a ochrane kultúrnej pamiatky. Posilniť treba spoluprácu s miestnymi úradmi, nakoľko štátne úrady nemajú taký priamy dosah. V prípade, že vlastníkom kultúrnej pamiatky je štátny alebo miestny úrad (organizácia) sa kľúčovým partnerom stáva miestna komunita, nakoľko kultúrna pamiatka je kolektívnym majetkom.
- 3. Monitoring lokality** – pravidelné monitorovanie kultúrnej pamiatky je dôležité z hľadiska zachovania kultúrnej pamiatky. Identifikácia súčasným a potenciálnych hrozieb by mala byť pravidelne vykonávaná vlastníkom kultúrnej pamiatky v spolupráci s príslušnými pamiatkovými úradmi.
- 4. Využitie, prezentácia, rozvoj a cestovný ruch** – využívať kultúrne pamiatky v súlade s ich hodnotami a účelom. Odporúčame neskĺznuť k masovému využívaniu pamiatky pre účely cestovného ruchu, nakoľko kultúrna pamiatka nie je kultúrnou atrakciou. V tomto procese je výhodné zapojiť pomerne širokú skupinu stakeholderov z radov vlastníka kultúrnej pamiatky, odborných organizácií pamiatkovej ochrany a organizácií pôsobiach v oblasti cestovného ruchu za účasti miestnej komunity.

9 Stratégia zachovania a zhodnotenia ruín pevnosti Bzovík

Ruiny vo vidieckom priestore môžu byť prínosom pre miestny rozvoj. Môžu byť dôvodom k revitalizácii miestneho prostredia aj v kontexte na prírodu. Je tu priestor pre vytvorenie heterogénneho vzťahu – ruina ako pamiatka a zelený/prírodný priestor, resp. multifunkčný priestor pre relaxáciu, vzdelávanie, spoločenské, kultúrne alebo športové vyžitie.

V nasledujúcej časti sa zameriame na možnosti celoročného využitia priestoru ruín pevnosti Bzovík a jej okolia pre potreby rozvoja obce. **Náš návrh vychádza zo súčasného stavu lokality a nepočíta s radikálnou zmenou v priestore ruín pevnosti, ale so zachovaním priestoru pre budúce generácie a jeho zhodnotením. Podstatou nášho návrhu nie je vytvorenie priestoru pre masový cestovný ruch alebo návštevnosť, ale skôr priestoru, ktorý si zachová svoju autenticitu a bude slúžiť obci, mikroregiónu a návštevníkom na relax a zážitky.** Naše poznatky a návrhy vychádzajú zo sekundárnych zdrojov a z primárnych prieskumov uskutočnených v obci počas realizácie projektu Interreg, z osobných rozhovorov s obyvateľmi obce, starostom obce a jeho spolupracovníkmi, ako aj z poznatkov získaných pri spracovaní projektu a z komunikácie s Krajským pamiatkovým úradom.

V úvode stručne popíšeme východiskovú situáciu v štruktúre – produkt obce,

dostupnosť obce, marketingová komunikácia, personálna situácia, partnerstvo, okolie obce. Na základe analýzy SWOT následne navrhujeme opatrenia na riešenie súčasnej situácie na troch úrovniach:

- z pohľadu využitia priestoru ruín,
- z hľadiska obce
- z hľadiska mikroregiónu Hont.

9.1 Súčasný stav

Obec Bzovík leží v údolí Krupinskej planiny 7 km juhovýchodne od okresného mesta Krupiny, s napojením na mesto Zvolen (35 km).

Obec má rozlohu 1277,42 ha, prevažuje poľnohospodárska pôda nad lesmi. Leží v nadmorskej výške 380m, čo pri klimatických zmenách môže priniesť významné zmeny fauny aj flóry, ako aj problémy s vodou.

V obci žije 1110 obyvateľov.

9.1.1 Produkt obce

Infraštruktúra obce je kľúčovým faktorom pre rozvoj obce všeobecne aj z hľadiska cestovného ruchu. Obec má základnú školu, kultúrny dom, knižnicu, poštu, športové ihriská (futbal, tenis), predajne potravín, reštauračné zariadenie typu hostinec. V obci chýbajú reštauračné zariadenia a ubytovacie kapacity. Najbližšie možnosti ubytovania poskytujú mestá Krupina, Zvolen, Dudince.

Na území obce sa nachádza jedna z najstarších architektonických pamiatok na území Slovenska – Bzovická pevnosť pôvodne postavená ako benediktínsky kláštor okolo roku 1131. V roku 1530 sa pôvodný románsky kláštor zmenil na goticko-renesančnú pevnosť, ktorá mala zabrániť postupu Turkov na Krupinu a banské mestá Banská Bystrica, Kremnica, Banská Štiavnica. Zmena kláštora na pevnosť podnietila postavenie rímskokatolíckeho kostola sv. Štefana v roku 1606. V jeho interiéri je dodnes cenná neskorogotická kamenná krstiteľnica. Pred kostolom stojí baroková kamenná socha Immaculaty. V roku 1908 sa pevnosť stala majetkom súkromníkov a začala sa rozpredávať. Panstvo zaniklo a architektúra pustla a chátrala. V súčasnosti je pevnosť majetkom obce. Nález z archeologického výskumu zo 60. rokov sú umiestnené v Lesníckom a drevárskom múzeu vo Zvolene. K významným osobnostiam, viažucim sa svojim pôsobiskom k dejinám obce, patria Dr. Štefan Moyzes, prvý predseda Matice slovenskej a jazykovedec Martin Hattala. K histórii obce patrí aj založenie Ovocinárskeho spolku Bzovického okresu v 19. storočí.

9.1.2 Dostupnosť obce

Dostupnosť obce je zabezpečená cestnou a železničnou dopravou. Cestnú dostupnosť obce zabezpečuje štátna cesta 526 Devičie – Bzovík – Senohrad, ktorá sa napája na E 77 a cestu 66, ktorá smeruje k maďarským hraniciam. Cez obec vedie železnica, dopravu zabezpečujú osobné vlaky. V obci je autobusová stanica. Frekvencia spojov je štandardná, pre rozvoj cestovného ruchu je však problematická, nakoľko si vyžaduje prestupy a dlhšie čakacie lehoty. Cez obec vedie Hontianska cyklomagistrála (trasa Šahy – Detva).

9.1.3 Marketingová komunikácia

Prezentácia obce na internete <https://www.obecbzovik.sk/> je na veľmi dobrej vý-

chodiskovej úrovni. Základný obsah stránok spĺňa potreby modernej prezentácie obce pre rôzne cieľové skupiny, vrátane návštevníkov. Treba oceniť, že stránka uvádza základné informácie o zaujímavostiach v obci, infraštruktúre, dostupnosti a pod.

V súčasnosti nie sú všetky stránky naplnené obsahom a chýba prelinkovanie obsahu medzi stránkami obce ako aj smerom k ďalším subjektom z okolia.

9.1.4 Partnerstvo

Obec je súčasťou združenia 25 obcí mikroregiónu Hont.

9.1.5 Ľudia a manažment obce

V obci je po voľbách od r. 2018 nový starosta, ktorý má záujem o rozvoj obce a využitie historického bohatstva. Časť obyvateľov je aktívna a má záujem participovať na rozvoji obce – aktívni sú dôchodcovia z Jednoty dôchodcov a mladí ľudia, ktorí v rámci ruín organizujú akcie s výkladom histórie. Tieto skutočnosti sú pre zachovanie a zveľadenie kultúrneho a historického dedičstva podstatné.

9.1.6 Okolie

V okolí obce sú zaujímavé a turisticky atraktívne lokality ako napr.: hrad Čabrad', Hontianske Nemce (festival Hontianska paráda), hrad Modrý Kameň (múzeum bábkarstva a hračiek, gaštanové slávnosti), Sucháň (trúbiaci kameň, Dom ľudového bývania), Hrušov (múzeum), Príbelce (prírodná pamiatka Kamenná žena).

9.2 Východisková situácia

Východiskovú situáciu v obci z hľadiska využitia ruín pre rozvoj obce možno zhrnúť nasledovne:

Obec disponuje veľmi zaujímavým historickým potenciálom a je osadená v príjemnom prírodnom prostredí. Pozitívom je sumarizácia poznatkov o obci, jej histórii a predovšetkým Bzovíckej pevnosti v rámci projektu Interreg RUIINS; snaha predstaviteľov obce využiť existujúci potenciál obce; spolupráca obce v rámci mikroregiónu Hont; www stránka obce; hrdosť obyvateľov na ruiny v obci a záujem časti obyvateľov o ich zhodnotenie, zachovanie a celkový rozvoj obce.

Najväčším problémom v obci je nedostatočná úroveň rozvoja infraštruktúry cestovného ruchu (ďalej CR). Identifikovali sme niekoľko problémov, ktoré bránia rozvoju CR: dopravná dostupnosť, absencia ubytovacích kapacít a reštauračného zariadenia, nízke povedomie o obci, nevyužitý potenciál ruín a histórie obce.

Z vonkajšieho prostredia je pozitívom zaujímavé okolie obce a problémom neriešenie kvality dopravnej dostupnosti.

Tabuľka 4 **Analýza SWOT**

Silné stránky	Slabé stránky
Bzovická pevnosť - jedna z najstarších architektonických pamiatok na území Slovenska	nálezy z vykopávok nie sú v obci (sú vo Zvolene), obec nemá repliky
ruiny sú uzavretým priestorom s jedinečnou atmosférou	bezpečnosť - koridor z ruín limituje účasť na aktivitách
čistočná rekonštrukcia ruín - umožňuje využitie ruín na občerstvenie, toalety, múzeum	absencia základnej infraštruktúry CR - ubytovanie - resp. možnosti na prenocovanie - stravovanie - požičovne,....
trádia ovocinárskeho spolku	nedostatočné využívanie historického potenciálu obce
dostupnosť vlaková, autobusom	frekvencia spojov
dostupnosť autom - nie príliš hustá cestná doprava	kvalita cestnej dopravy
cyklotrasa Hontianska cyklomagistrála	orientačné značenie trás
	orientačné značenie v obci
pevnosť je majetkom obce	nedostatok vlastných finančných zdrojov
záujem vedenia obce o rozvoj	pozemky v okolí ruín sú súkromným majetkom
www stránka obce	neprelinkovosť stránky na dôležité weby
2020 – výročie obce 885	
aktívna Jednota dôchodcov + mládež	chýba nástupnícka generácia
hrdosť obyvateľov na históriu a ruiny	
obec má hotové projekty na parkovanie	dostupnosť - požiarnici, sanitky
obec má 3D vizualizáciu	
Príležitosti	Ohrozenia
informácie z projektu RUIINS	nepočíta sa s rozvojom dopravnej IŠ v okolí obce
podpora projektov z BBSK	nedostatočná podpora ochrany historických pamiatok zo strany štátu
Nórsky finančný mechanizmus	
granty MK SR, MPaRV SR, MH SR	
atraktívne lokality v okolí obce	
Mikroregión Hont	
www mikroregiónu	prelinkovanie stránok
aktivity mikroregiónu	absencia databáz (podnikateľov v mikroregióne, charakteru turistov a pod.)
blízkosť hraníc s Maďarskom	nedostatočná cezhraničná spolupráca

9.3 Východiská pre tvorbu stratégie

Transformácia ruiny na multifunkčný priestor by mala byť súčasťou plánovania miestneho rozvoja, ako výsledok verejnej diskusie a zhodnotenia súčasného stavu vo vzťahu k novej perspektíve. Naším cieľom je vytvorenie návrhu prostredníctvom vytvárania sociálnych a ekonomických výhod a trvalo udržateľného rozvoja pre miestne vidiecke spoločenstvo v obci a jej okolí. V tejto súvislosti sme pri nasledujúcich návrhoch vychádzali z výsledkov riadených diskusií uskutočnených s predstaviteľmi a obyvateľmi obce, zástupcami odborných inštitúcií (Pamiatkový úrad Banská Bystrica) a projektových partnerov, zo vzťahu, ktorý majú ľudia žijúci v obci k ruinám, z tradícií pri ich využívaní ako aj z vlastných poznatkov a skúseností. Tieto sme analyzovali a na základe identifikácie výhod a problémov sme spracovali nasledujúci návrh možnosti využitia ruín Bzovického kláštora/pevnosti.

Ruina Bzovického kláštora je atraktívnym a pôsobivým miestom, symetrickým priestorom, ktoré evokuje predstavu stredoveku, histórie tureckých vpádov a obrany proti nim. Po múre opevnenia sa dá poprechádzať, čo umožňuje pekné výhľady do okolitej krajiny a pohľady na nádvorie ruiny. Nádvoriu dominujú najstaršie časti stavby - kláštor a kaplnka. Čiastočná rekonštrukcia bašty umožňuje lepšie využitie priestoru, oproti súčasnému stavu. Tieto danosti ruiny je potrebné využiť pri podujatiach v jej priestore alebo bezprostrednom okolí, ale aj pri individuálnych prehliadkach priestoru.

Ruiny pevnosti sú majetkom obce, príslušné pozemky sú však súkromným majetkom. Nevýhodou pre vlastníkov týchto pozemkov je, že v okolí kultúrnej pamiatky je tzv. ochranné pásmo, čo znemožňuje vlastníkom ich funkčné využitie a zhodnotenie. Táto nevýhoda, môže byť výhodou pre obec,

ktorá by si ich mohla za minimálnu sumu prenajímať pri akciách.

Vízia:

Celoročne využiť historický potenciál obce, predovšetkým kláštora Bzovík pre udržateľný rozvoj obce. Zlepšenie dostupnosti, posilnenie značky a marketingových aktivít, cielené opatrenia a spolupráca všetkých zainteresovaných subjektov podporí rozvoj cestovného ruchu v obci ako aj samotný rozvoj obce. Tento rozvoj bude akcelerátorom vytvárania nových pracovných miest a podnikania v obci.

Proces tvorby vízie prebiehal v spolupráci so zainteresovanými subjektmi z prostredia obce, zahŕňajúc starostu obce, volených zástupcov obce, miestnych podnikateľov, neziskové organizácie a komunity ako aj zástupcov štátnych a regionálnych inštitúcií. Ako prvé bolo zrealizované stretnutie v obci Bzovík so zástupcami obce, miestnej komunity, obyvateľmi a podnikateľmi. Na tomto úvodnom stretnutí bol predstavený projekt RUINS, jeho vízia, ciele a plánované aktivity. Účelom tohto stretnutia bolo zorganizovať širšiu diskusiu so všetkými zainteresovanými subjektmi v obci o ich vízii rozvoja Bzovického kláštora a možnostiach rozvoja cestovného ruchu súvisiaceho s týmito jedinečnými ruinami. Nasledujúce stretnutie bolo zorganizované na pôde Univerzity Matej Bela a zúčastnili sa ho starosta obce, poslanec obecného zastupiteľstva, zástupca miestnej neziskovej organizácie a zástupcovia Krajského pamiatkového úradu. Cieľom tohto stretnutia bolo overiť prvý draft vízie a možnosti rozvoja cestovného ruchu v obci a na to nadväzujúce možnosti rozvoja obce s relevantnými autoritami. Výstupom tohto stretnutia bolo zosúladenie názorov získaných od občanov, podnikateľov a miestnej komunity s reálnymi možnosťami obce ako aj prekážkami, ktoré môžu prísť zo

strany relevantných lokálnych, regionálnych, prípadne národných autorít. Záverečné stretnutie bolo zorganizované opäť v obci Bzovík s cieľom prezentovať Stratégiu zachovania a zhodnotenia ruín pevnosti Bzovík, prediskutovať jej obsah s miestnou komunitou a zástupcami obce a prípadne modifikovať víziu a obsah stratégie podľa záverov z tohto stretnutia. Okrem vyššie spomenutých stretnutí sme konzultovali rozvojové možnosti obce aj individuálne so zástupcami regionálnej samosprávy a ďalšími angažovanými jedincami.

Ciel:

Vytvoriť v obci atraktívnu ponuku pre podnikanie a trávenie voľného času domácimi obyvateľmi a návštevníkmi obce s využitím jedinečného produktu – ruín Bzovíckej pevnosti, ktorý bude spĺňať potreby a očakávania cieľových spotrebiteľov.

Realizácia:

Zintenzívniť vzťah medzi ruinami v obci a miestnou komunitou a komunitami v okolí, s cieľom zabezpečiť lepšiu budúcnosť pre historické dedičstvo a rozvoj obce a cestovného ruchu v obci a jej okolí.

9.3.1 Vymedzenie stakeholderov a zákazníkov

V rámci plánovania je potrebné zohľadniť budovanie vzťahov so subjektmi, ktoré nie sú priamymi zákazníkmi ale významne ovplyvňujú využitie a rozvoj obce a priestoru ruín.

1. Vo vzťahu k rozvoju ruín je potrebné budovať vzťahy s nasledovnými subjektmi:
  - Krajský pamiatkový úrad
  - predstavitelia obce
  - BBSK
  - bezpečnostné zložky - hasiči

- vzdelávacie inštitúcie zamerané na regionálny rozvoj a cestovný ruch
2. Druhou významnou skupinou sú subjekty spolupracujúce pri získavaní zákazníkov:
    - okolité obce
    - členovia mikroregiónu Hont
    - OOCR
    - cezhraničná spolupráca
    - podnikatelia, investori

V rámci strategického plánovania a marketingu je vymedzenie cieľového trhu jedným z najdôležitejších krokov. Cieľový trh je potrebné vnímať z hľadiska potrieb, motívov správania zákazníkov, ale aj z hľadiska geografického.

Cieľový trh:

- miestny,
- regionálny
- národný
- medzinárodný (V4)

Cieľové segmenty:

- obyvatelia obce
- turisti
- školy
- obyvatelia regiónu
- záujmové skupiny – napr. umelci, športovci, historici

i. Charakter cestovného ruchu v obci

Z typu zákazníkov je možné identifikovať formy a typy cestovného ruchu.

Forma cestovného ruchu:

- individuálny
- rodinný
- skupinový

Typ cestovného ruchu:

- ekoturistika
- vzdelávací

- kultúrny
- aktívny oddych
- historický
- športový
- zážitkový
- gastronomický

9.3.2 Strategické opatrenia na úrovni nástrojov marketingového mixu

Na základe vymedzenia cieľových segmentov a strategického smerovania rozvoja cestovného ruchu v obci a jej okolí je potrebné realizovať zásadné opatrenia na úrovni produktu, ceny, dostupnosti, marketingovej komunikácie, partnerstva a ľudského potenciálu.

1. Produkt:

- rozvoj územnej infraštruktúry
- rozvoj základnej infraštruktúry cestovného ruchu
- vytvorenie produktových balíkov
- vytvorenie rámca pre ekoturistiku (zero-waste)
- rozvoj a marketing produktov pre cestovný ruch založený na nasledovných faktoroch:
  - * ruiny a história
  - * príroda
  - * tradície, zvyky
  - * regionálne produkty
  - * gastronómia (zabíjačky, pampúchy, ovocné produkty a pod.)
  - * cyklistika

2. Cena:

- hľadanie možností financovania rozvojových aktivít
- podľa typu zákazníkov a cieľových trhov treba prispôbovať cenovú politiku

3. Dostupnosť:

- fyzická dostupnosť - automobil, vlak, autobus, bicykel, pešia turistika, značenie do obce a v obci
- informačná dostupnosť

4. Marketingová komunikácia:

- budovanie značky založenej na obraze stredovekých ruín
- integrovaný systém komunikačných kanálov, s dominanciou on-line médií
- prelinkovanie webových portálov s dosiahnutím synergie

5. Partnerstvo a človek:

- výmena poznatkov
- vytvorenie databáz pre prieskumy v cestovnom ruchu, aby bolo možné identifikovať súčasných a potenciálnych zákazníkov a ich potreby
- vytvorenie databáz podnikateľov v cestovnom ruchu, v záujme budovania spolupráce a zvyšovania synergického efektu
- vytvorenie produktových balíkov aj so zahrnutím Bzovíka
- vytvorenie trás (informačných a dopravných) vedúcich do Bzovíka

9.4 Návrh stratégie zachovania a zhodnotenia ruín pevnosti Bzovík v kontexte rozvoja cestovného ruchu

Predkladaná stratégia je sumarizáciou rôznych alternatívnych návrhov využitia potenciálu obce, ktoré sa dajú realizovať ako celok postupne, v závislosti od vývoja dopytu na trhu a záujmu vytvárať adekvátnu ponuku alebo v zmysle výberu niektorých alternatívnych návrhov.

9.4.1 Stratégia rozvoja produktu

Cieľom produktovej stratégie je vytvoriť produktové balíky na úrovni obce a v spolupráci s mikroregiónom Hont, ktoré pritiahnu do obce zákazníkov.

V počiatočnej fáze, keďže v obci nie je ubytovanie, predpokladáme jednodňovú turistiku, ktorá by neskôr mohla byť 2 až 3 dňová. Podmienkou rozvoja cestovného ruchu v obci je dobudovanie základnej infraštruktúry cestovného ruchu. Aby bol v obci záujem ponúkať ubytovacie a stravovacie služby, musí po nich existovať dopyt. Pre tvorbu dopytu je potrebné vytvoriť atraktívnu ponuku, ktorá do obce pritiahne turistov. Stratégia rozvoja produktu je rozdelená do dvoch úrovní. Prvú tvoria návrhy zamerané na zákazníkov – obyvateľov a turistov, druhú návrhy na dobudovanie základnej infraštruktúry.

Infraštruktúra ruín

1. Vybudovať základnú infraštruktúru v priestore ruín - v Bašte vináraň s predajňou regionálnych vín, ovocných likérov a liehovín (kontexte tradície na Ovocinársky spolok), bufet s rýchlym občerstvením, toalety, zázemie so skladacími stolmi a stoličkami, príp. slnečníkmi (v spolupráci s firmami, ktorých nápoje sa budú predávať, ale tak, aby zodpovedali esteticky prostrediu).
2. Prostredie v okolí ruín je relatívne zanedbané. Časť, ktorá je vo vlastníctve obce by mala byť revitalizovaná. Jednou z možností je vytvorenie vhodného priestoru na výsadbu nízkokmenných ovocných stromčekov, resp. kvetov, formou rodinnej aktivity – deti sadia s rodičmi, starými rodičmi, resp. aktivity rodičov novonarodených detí. Výsadba bude označená menovkou rodiny/dieťaťa. Z dlhodobého hľadiska je potrebné zabezpečiť údržbu zelene v areáli aj mimo neho.
3. Zriadiť v baštách v rámci ruín, resp. v kultúrnom dome, pri kostole alebo na obecnom úrade expozíciu artefaktov, ktoré sa našli pri archeologickom prieskume, resp. ich replík, doplnené

o artefakty približujúce život v minulosti, kroje, nástroje, náradie, a pod.

4. Vybudovať v okolí hradieb a na hradbách náučný chodník (história, fauna, flóra, a pod.).
5. Vytvoriť systém prenájmu pozemkov v okolí ruín pre potreby akcií – za minimálnu cenu alebo ich priebežnú údržbu obcou.
6. Vybudovať v priekope v okolí ruín priestor na kaskádové sedenie, príp. pódium, s možnosťou využitia pri premietaní na hradby a pod.

Podujatia a aktivity

1. Vytvoriť **celoročnú ponuku podujatí**, ktoré poskytnú vzdelanie a zážitok, resp. relax v historickom prostredí turistom a obyvateľom obce, a zároveň budú formovať vzťah miestnej komunity k historickému a kultúrnemu dedičstvu. Niektoré podujatia by mohli byť nekomerčné a podľa záujmu by ich bolo možné postupne komercionalizovať, buď formou vstupného alebo formou platby za materiálne produkty. Navrhujeme nasledovné typy podujatí:
  - a) spoločenské – pre deti, pre rodiny s deťmi (hry, súťaže),
  - b) tematické - počas roka organizovať obecné podujatia v priestoroch ruín
    - veľkonočné - výroba veľkonočných kraslíc, súťaž o najkrajšiu, najkreatívnejšiu veľkonočnú výzdobu, hľadanie sladkostí, vajíčok,...
    - stávanie mája, pošta lásky – pečatenie listov,
    - deň detí – súťaže, prechádzka rozprávkami, históriou,...
    - halloweenské - súťaž o najväčšiu tekvicu, najkrajšiu vyrezávanú tekvicu, najlepšie tekvicové jadierka, predaj jadierok na výsadbu veľkých tekvic a pod.),
    - vianočné - vianočná pošta - pečatenie listov Mikulášovi, súťaž

o najkrajšie vianočné dekorácie a pod.

- novoročné stretnutia - varenie najlepšieho punču, súťaž, ochutnávka ovocných destilátov a pod.

c) kultúrne

- hudobné (klasická hudba, rocková, alternatívna) – deti, amatéri, profesionáli
- divadelné – amatérske divadlo, školské predstavenia
- filmové, fotografia – história, príroda, turecké nájazdy,

d) historické

- tradície
- folklórne vystúpenia
- ukážky zo života v stredoveku (historické hry, sokoliari, svadba, hostina, nárečia a pod.)

e) športové – parkuristi, hľadači pokladov

f) gastronomické – festival vín, ovocných liehovín a likérov, domácich produktov

g) moderné technológie a história

2. Vytvoriť vzdelávacie aktivity:

- h) v spolupráci s miestnou školou, resp. školami v okolí, príp. v rámci regiónu Hont a budovať prostredníctvom zážitkového učenia v lokalite ruín (dejepis/výtvarná výchova/...) vzťah detí k regiónu/obci,

- i) organizovať letné školy - archeológie, architektúry, fotografie, maľby a pod.

- j) organizovať letné školy tradičných remesiel – drevo, kameň, látka a pod.

Výsledky práce absolventov letných škôl použiť napr. na opravu priestoru ruín (šindel, omietka,...) alebo jeho dotvorenie (sochy, fotky,...). Organizovať vernisáže absolventov.

3. **Obecné udalosti:** využiť priestor ruín na realizáciu podujatí obce – stretnutie s jubilantmi/ dôchodcami/ svadby/ spomienkové akcie/ výročia v obci

a pod. Pri rôznych akciách zvyšovať povedomie obyvateľov o význame a hodnote ruín.

4. **Prehliadka veteránov:** dosiahnuť, aby veteráni, ktorí prechádzajú cez obec mali v obci pravidelnú zástavku.

Interaktívna turistická trasa – pešia a cykloturistika

1. Vybudovať trasu, ktorá by prezentovala miestnu históriu, faunu, flóru, miestnych producentov a pod.. Slúžila by ako miesto pre aktívnu relaxáciu, šport a vzdelávanie.

2. Vybudovať jednodňovú turistickú trasu, ktorá by spájala podobné lokality v okolí s ruinami v obci.

3. Následne vybudovať viac-dňovú trasu pre peších turistov a cyklistov. Výborné východisko v súčasnosti ponúka <http://www.cyklovylet.info/cyklotury-slovensko/cyklo-sledovanie-turkov-v-lesoch-hontu/>.

4. Cesta 66 Dudince – Banská Štiavnica

Ubytovanie

1. Absencia ubytovania v obci je výraznou prekážkou pre dynamickejší rozvoj CR v obci. Situáciu treba riešiť na úrovni obce a tiež v spolupráci v rámci mikroregiónu. Kým sa situácia v obci vyrieši, informácie o alternatívnych možnostiach ubytovania treba prezentovať na stránkach obce.

2. Vybudovať ubytovacie kapacity, resp. priestor pre karavany, stany a zaviesť on-line rezervačný systém aj pre súkromné subjekty, ktoré poskytujú ubytovanie, napr. formou airbnb.

3. Po vybudovaní ubytovacích kapacít: vytvoriť 2-dňový a 3-dňový programový balíček pre návštevníkov obce.

Stravovanie

4. Z úrovne obce hľadať možnosti a vytvoriť podmienky pre vytvorenie reštauračného /občerstvovacieho zázemia v obci.

9.4.2 Stratégia marketingovej komunikácie

Cieľom stratégie marketingovej komunikácie je vytvoriť obraz atraktívnej ponuky obce, ktorá osloví cieľové trhy a priláka ich do územia.

V súčasnosti turisti, ale aj obyvatelia a podnikatelia vyhľadávajú informácie o územiach a ich ponuke skôr samostatne, turisti často bez spolupráce s cestovnou kanceláriou. Preto rastie dopyt po kvalitných informáciách na internete, ale aj priamo v území, prostredníctvom aplikácií alebo samoobslužných zariadení, minimálne prostredníctvom informačných tabúl.

Z tohto dôvodu navrhujeme v rámci komunikačnej stratégie zamerať sa na dve základné oblasti - dostupnosť informácií o ponuke obce a jej okolia a budovanie značky.

Publikovať výstupy projektu

1. Výstupy projektu, predovšetkým poznatky súvisiace s ruinami, ktoré by mohli zaujímať obyvateľov/učiteľov/odborníkov je potrebné zosumarizovať a publikovať vo forme, ktorá si nájde odborného čitateľa, príp. aj na stránkach obce.
2. Zhromaždené informácie z projektu o histórii, faune, flóre a pod. zdieľať formou printových a elektronických médií s návštevníkmi, miestnou komunitou, okolitými obcami, mikroregiónom Hont.
3. Pre potreby propagácie, ale aj vzdelávania, vytvoriť hovorené slovo/film/knihu/leporelo/komiks o dejinách a význame obce v kontexte regiónu, s povestami, príbehmi, rozprávkami.

Internetová stránka obce

4. Prezentácia obce na internete je na veľmi dobrej východiskovej úrovni.

Po naplnení a prelinkovaní všetkých stránok, by obec mohla mať plne funkčnú modernú www stránku. Prelinkovanie obecných stránok na:

- <http://www.cyklovylet.info/cyklotury-slovensko/cyklo-sledovanie-turkov-v-lesoch-hontu/>
- <https://www.regionhont.sk/>
- OOCR
- MH SR

5. Kalendár podujatí obce - vytvoriť a publikovať on-line Kalendár podujatí obce s prepojením na Kalendár podujatí mikroregiónu Hont.
6. Aplikácia - vytvorenie free aplikácie pre možnosť prehliadky ruín. Forma prehliadky môže byť vedomostná alebo zábavná (hľadanie „pokladu“). Aplikácia by mala zahŕňať - históriu, 3D model, fotky z nálezov a pod.
7. Animácia - vo vzťahu k histórii ruín a obce vytvoriť animáciu vývoja obce v čase/ videoprojekciu, na základe súčasných poznatkov, s využitím rozprávok/povestí (animácia 3D a animácia formou rozprávky pre deti).
8. Animácia a obsah aplikácie je možné následne využiť aj na www stránke obce.
9. Pri tvorbe aplikácií a www stránok treba zohľadniť nasledovné:
  - kvalita a vyváženosť textu a fotiek,
  - technická kompatibilita s rôznymi typmi elektronických zariadení
  - kvalitný vizuálny obsah
  - interaktivita
  - jazyková dostupnosť
  - ľahká navigácia pre užívateľov v rôznom veku
  - pravidelná aktualizácia www stránok
  - funkčnosť www stránok
  - Aj keď nepredpokladáme v obci rozvoj masovej turistiky, odporúčame vytvoriť jazykové mutácie www stránky v angličtine, maďarčine, poľštine, príp. ruštine.

Budovanie značky – vytvorenie jednotnej identity s využitím ruín, ako základného posolstva.

Vytvorenie značky obce nie je jednoduchou úlohou, výhodou je, že obrázok ruín kláštora v Bzovíku sa už využíva napr. na www zameranej na cyklo výlety v mikroregióne. V prípade, že sa obec rozhodne budovať vlastnú značku je potrebné ju tvoriť na základe poznatkov projektu a navrhovaných opatrení, ale tiež na základe vývoja situácie na trhu zákazníkov a poskytovateľov služieb. V tejto fáze treba začať s prípravným procesom vytvárania aktivít, ktoré môžu byť nositeľom značky.

- S presadením značky súvisia informačné kampane na jej zviditeľnenie.
- Odporúčame spolupracovať s mikroregiónom a kampane realizovať cez masmédiá a sociálne siete (prostredníctvom správ o podujatiach, aktivitách a pod.)
- Podmienkou dobrého brandingu je prezentácia spoločnej hodnoty v mikroregióne a nadväznosť obce naň.
- Obec zatiaľ nie je významne vyhľadávanou destináciou, preto časť informácií by mala mať charakter – „čo možno v obci a jej okolí zažiť“ .
- Integrovať informácie - prelinkovanie stránok, kde sa o obci a ruinách píše, umožní lepšiu prezentáciu.

9.4.3 Stratégia dostupnosti

Problematická dostupnosť je považovaná za prekážku pri rozvoji cestovného ruchu ale aj pre rozvoj obce všeobecne. *Cieľom stratégie dostupnosti je zlepšiť dostupnosť obce fyzicky aj informačne.*

Informačná dostupnosť

- Informácie o obci a mikroregióne je potrebné dostať aj na národnú úroveň. Národné a regionálne inštitúcie by mali byť lídrom v aktualizácii informácií. Vyžaduje si to však určitú technickú a technologickú harmonizáciu systémov, zjednodušenie prístupov na stránky a k údajom všeobecne.
- V rámci regiónu iniciovať vytvorenie interaktívnej turistickej mapy s informáciami o regióne, s vizualizáciou prostredia. Časť portálu komercionalizovať umiestňovaním informácií o komerčných produktoch, službách a pod.
- Kým sa obec dostane do povedomia, bolo by vhodné e-mailovou komunikáciou osloviť cestovné kancelárie, publikovať na webových portáloch Tripadvisor a pod. aj v spolupráci s mikroregiónom Hont.
- Pri vstupe do ruín bude potrebné zriadiť informačné centrum, ktorého cieľom bude predaj vstupeniek, suvenírov a zapožičanie technických zariadení, resp. technická podpora (v prípade appky).
- Vzhľadom na problematickejšiu dostupnosť obce, informácie by mali mať charakter odporúčaní, resp. cestovného poriadku, *ako sa do obce dostať z rôznych smerov, príp. ako využiť čas pri presunoch.*

Fyzická dostupnosť obce

- V spolupráci s obcami na cyklo magistrále zriadiť na železničných alebo autobusových staniciach požičovne bicyklov (pracovné miesto?)
- Zabezpečiť lepšie značenie obce na hlavných trasách.
- Zabezpečiť lepšie značenie v obci – smer ruiny, smer kostol, pohostinstvo, predajňa a pod.
- Podľa analýzy spojov do obce je zrejmé, že treba lobbovať za zjednodušenie cestovania aspoň v rámci sezóny.

Fyzická dostupnosť ruín

- dobudovať prístupovú a únikovú cestu k ruinám
- dobudovať parkovisko.

9.4.4 Stratégia zameraná na spoluprácu, partnerstvo a využitie ľudského potenciálu

Ciel: zabezpečiť udržateľnú spoluprácu medzi predstaviteľmi obce a subjektmi v obci, ale aj v mikroregióne, ktorá je pre realizáciu celkovej stratégie nevyhnutná.

- Pre rozvoj obce a cestovného ruchu v obci je dôležité, aby zainteresované strany mali informácie o tom, kto, kedy a prečo navštevuje obec. Poznanie súčasných a potenciálnych zákazníkov umožňuje cielenú tvorbu ponuky a marketingovej komunikácie.
- Pre samotnú obec je to však náročné, preto by obec, ako člen regiónu Hont mala iniciovať vytvorenie databázy pre celý mikroregión.
- Vytvoriť v obci alebo v spolupráci s regiónom Hont databázu na sledovanie počtu návštevníkov a ich potrieb/ očakávaní, napr. formou blogu, alebo cez Facebook.
- Prehĺbiť spoluprácu medzi obcami a medzi podnikateľskými subjektmi v rámci regiónu Hont.

V obci žijú z demografického hľadiska 3 skupiny obyvateľov, ktorých vzťah k ruinám je rôzny:

1. obyvatelia so vzťahom k ruinám – prevažne predstavitelia staršej generácie, hlavne niektorí predstavitelia Jednoty dôchodcov. Títo sa spolupodieľajú na aktivitách v obci, majú vedomosti a zručnosti, ktoré by mohli odovzdať

mladšej generácii, majú čas, sentiment a snahu diseminovať svoje poznatky vo vzťahu k mladšej generácii;

2. obyvatelia v produktívnom veku – mnohí záujem majú, ale nemajú čas. Časť z nich disponuje zručnosťami, ktoré by bolo možné využiť pri podnikateľských aktivitách obce;
3. mladšia generácia – časť má záujem a vytvára už dnes aktivity a časť, ktorá nemá záujem, ale na druhej strane cestuje, má vedomosti, on-line zručnosti, nie sú nároční na podmienky a tieto ich danosti treba využiť;
4. vedenie obce – má záujem, môže byť koordinátorom a iniciátorom aktivít.

9.4.5 Stratégia zameraná na cenu

Ciel: hľadanie možností financovania rozvojových aktivít v obci zameraných na zachovanie a zhodnotenie ruín pevnosti a podpora cenovej politiky atraktívnej pre cieľových zákazníkov.

Významnou úlohou obce je vytváranie a hľadanie možností financovania rozvojových aktivít zameraných na zachovanie a zhodnotenie ruín a prilákanie zákazníkov. Finančné zdroje je možné akumulovať z rôznych zdrojov:

- zdroje obce (zdroje získané z daní a poplatkov podnikateľských subjektov, prenájmu priestorov ruín, vstupného na akcie, parkovného, zdroje účelovo vyčlenené v rámci rozpočtu obce a pod.)
- cudzie zdroje (EŠIF, granty EU, Nórske fondy, Švajčiarska grantová schéma, OOCR, BBSK, mikroregión Hont a pod.)
- zdroje získané od zákazníkov (sprostredkovane, cez zárobky podnikateľov alebo priamo ako vstupné, parkovné, požičovné a pod.).

- Pozemkov v okolí kultúrnej pamiatky, v ochrannom pásme nemôžu ich majitelia zhodnocovať. Obec by ich mohla prenajímať tretím osobám pri akciách v spolupráci s vlastníkmi, čo by predstavovalo výhodu pre všetky zúčastnené strany.

Pre úspešnú implementáciu projektu je nevyhnutné, aby vedenie obce ale aj obyvatelia:

- vnímali význam ruín ako možnosť pre sociálne a ekonomické výhody a rozvoj obce,
- prijali riešenia, ktoré zabezpečia trvalo udržateľnú ochranu a zhodnotenie priestoru ruín

Prvým krokom bola integrácia hlasu miestnej komunity a odborníkov v rámci projektu Interreg RUINS, ktorý vytvoril neoценiteľný zdroj poznatkov pre odborníkov z praxe, tvorcov politiky a kohokoľvek, kto má záujem o využitie ruín vo vidieckom priestore.

Sme si vedomí, že bez toho, aby miestna komunita mala vzťah k tomuto dedičstvu, nie je možné ho ochrániť a rozvíjať. Na základe uskutočnených rozhovorov s obyvateľmi a predstaviteľmi obce môžeme konštatovať, že záujem o využitie a ochranu ruín v obci je. S týmto vedomím sme spracovali stratégiu zachovania a zhodnotenia ruín pevnosti Bzovík, ktorá aktívne využíva kultúrne a historické dedičstvo obce a jej okolia. Postupná realizácia predložených námetov – podľa dostupnosti finančných prostriedkov, záujmu podnikateľských subjektov ale predovšetkým zákazníkov, by mohla viesť k rozvoju podnikateľských aktivít v obci, vytváraniu pracovných miest a zveľadeniu obce.

10 Akčný plán

Cieľ 1	Rozvoj základnej turistickej infraštruktúry
<i>Projekt 1.1</i>	<i>Ubytovacie kapacity</i>
Popis	Vytvoriť ponuku ubytovania založenú na existujúcich zdrojoch
Aktivity:	Vytvoriť informačný portál obce zahŕňajúci možnosti ubytovania v obci
	Vytvoriť možnosti budovania ubytovacích kapacít v obci (v prírode, súkromné ubytovacie kapacity, a podobne)
	Vytvoriť a spustiť do prevádzky online rezervačný systém zahŕňajúci ubytovanie, vstupné, požičovne a podobne
Zúčastnené strany	Obec, občania, mikro-región v spolupráci s obcou
Finančné zdroje	Obecné a/alebo žiadosť o dotáciu z EŠIF alebo iných grantových agentúr (napr. EEA granty)
Očakávané výsledky	Zvýšený počet prenocovaní v obci, posilnenie ponuky pre turistov prostredníctvom využitia existujúcich zdrojov, ktoré môžu priniesť ekonomický úžitok ako obci tak aj jej obyvateľom a podnikateľom prostredníctvom rozbehnutia vlastného podnikania v oblasti cestovného ruchu
Ukazovatele výsledkov	Ubytovací portál obce s existujúcou a atraktívnou ponukou pre turistov
<i>Projekt 1.2</i>	<i>Stravovacie služby</i>
Popis	Vytvoriť zázemie pre stravovacie služby
Aktivity	Vytvoriť príležitosti pre vznik stravovacích služieb v obci
Zúčastnené strany	Obec, miestni podnikatelia
Finančné zdroje	Vlastné, obecné
Očakávané výsledky	Zvýšený počet turistov, zlepšenie ponuky služieb v oblasti stravovania, zlepšenie ponuky služieb pre turistov ale aj občanov obce
<i>Projekt 1.3</i>	<i>Požičovne</i>
Popis	Vytvoriť ponuku služieb požičovne
Aktivity	Zmapovať možnosti pre vytvorenie a prevádzkovanie požičovne v obci Bzovík alebo širšom regióne
Zúčastnené strany	Mikro-región v spolupráci s obcou, oblastná, prípadne krajská organizácia cestovného ruchu
Finančné zdroje	Regionálne
Očakávané výsledky	Zvýšený počet turistov, naštartovanie lokálneho podnikania, ktoré prispeje k zvýšeniu miestneho HDP

Ciel'2	Zlepšenie dostupnosti
<i>Projekt 2.1</i>	<i>Zlepšenie prístupu k informáciám</i>
Popis	Celkové zlepšenie prístupu k informáciám o obci Bzovík
Aktivity:	Webová stránka obce v angličtine, prípadne ďalších jazykových mutáciách (fórum, výlety, dostupnosť)
	Informácie o obci a mikroregióne by mali byť promované aj z národnej úrovne na turistických portáloch, napr. slovakia.travel
	Iniciovať vznik interaktívnej turistickej mapy s informácia o regióne
	Vstup na existujúce turistické platformy (napr. TripAdvisor, Booking, Airbnb, atď.)
	Vybudovanie informačného centra
Zúčastnené strany	Obec, mikro-región v spolupráci s obcou, oblasť, prípadne krajská organizácia cestovného ruchu
Finančné zdroje	Vlastné
Očakávané výsledky	Zvýšený počet turistov
Ukazovatele výsledkov	Vyššia návštevnosť obce
<i>Projekt 2.2</i>	<i>Dokončiť prístupovú cestu ku kláštora Bzovík a parkovisko pre návštevníkov</i>
Popis	Pre lepší prístup k ruinám kláštora Bzovík je potrebné zlepšiť základnú infraštruktúru
Zúčastnené strany	Obec
Finančné zdroje	Vlastné
<i>Projekt 2.3</i>	<i>Zlepšenie dostupnosti Bzovíka a zjednodušenie cestovania prostredníctvom verejnej dopravy pre turistov</i>
Popis	Pre posilnenie rozvoja cestovného ruchu v obci je nevyhnutné zlepšiť dostupnosť obce Bzovík a zjednodušiť cestovanie do a z obce aj prostredníctvom verejnej dopravy
Aktivity:	Zlepšenie dostupnosti – cestná verejná doprava
	Zlepšenie cestného značenia
	Vytvorenie požičovne bicyklov na železničnej a/alebo vlakovej stanici
	Vyjednať zjednodušenie cestovania do a z obce prostredníctvom verejnej dopravy (aspoň v čase hlavnej letnej sezóny)
Zúčastnené strany	Obec, mikro-región v spolupráci s obcou, oblasť, prípadne krajská organizácia cestovného ruchu, lokálni prepravcovia a/alebo zástupcovia verejnej dopravy v regióne
Finančné zdroje	Miestne a regionálne
Očakávané výsledky	Zvýšený počet turistov, ekonomické a kultúrne zhodnotenie ruín Bzovíka
Ukazovatele výsledkov	Vyšší počet návštevníkov obce
Ciel'3	Budovanie značky
<i>Projekt 3</i>	<i>Budovanie značky Bzovík</i>
Popis	Pre zlepšenie rozvoja cestovného ruchu je potrebné cielene budovať značku Bzovík

Aktivity:	Zvýšenie povedomia o ruinách Bzovíka a obci Bzovík, ako aj širšom regióne v ktorom sa nachádza - publikovanie výsledkov projektu RUINS
	Dokončenie webovej stránky obce, jej prepojenie na sociálnej siete a prelinkovanie na ďalšie užitočné portály
	Vytváranie spoločnej identity značky Bzovík
	Kalendár podujatí v obci Bzovík – vytvoriť a publikovať online kalendár podujatí v obci a prepojiť a zosúladiť ho s kalendárom podujatí mikro-regiónu Hont
Zúčastnené strany	Obec, mikro-región v spolupráci s obcou, oblastná, prípadne krajská organizácia cestovného ruchu
Finančné zdroje	Miestne a regionálne
Očakávané výsledky	Posilnenie marketingových aktivít obce Bzovík
Ukazovatele výsledkov	Zvýšený záujem o Bzovík, zvýšený počet turistov
Cieľ 4	Rozvoj produktu/produktov cestovného ruchu
<i>Projekt 4</i>	<i>Rozvoj produktu cestovného ruchu – Bzovické ruiny</i>
Popis	Vytvorenie komplexného produktu cestovného ruchu a súvisiacej ponuky vo forme produktových balíčkov
Aktivity:	Rozvoj základnej infraštruktúry v ruinách Bzovického kláštora – sociálne zariadenie, občerstvenie, revitalizácia priestoru vo vnútri a v okolí ruín, v dlhšom časovom horizonte vybudovanie reštaurácie
	Otvorenie mini expozície v ruinách kláštora Bzovík
	Vytvorenie náučného chodníka
	Postupné zavádzanie vzdelávacích aktivít
	Organizovanie obecných podujatí a aktivít v ruinách Bzovíka
	Postupné pridávania nových podujatí a aktivít realizovaných v ruinách Bzovického kláštora
	Postupné budovanie jednoduchých, prípadne viacdňových interaktívnych peších alebo cyklo- výletov zahŕňajúcich návštevu Bzovíka
Zúčastnené strany	Obec, mikro-región v spolupráci s obcou, obyvatelia obce, miestni podnikatelia, oblastná, prípadne krajská organizácia cestovného ruchu
Finančné zdroje	Obecný a regionálny rozpočet, súkromné zdroje od miestnych podnikateľov
Očakávané výsledky	Posilnenie lokálnej ponuky a zlepšenie kvality života v obci, rozšírenie služieb pre turistov ale aj obyvateľov obce, podpora rozvoja cestovného ruchu, ekonomická a kultúrna valorizácia ruín Bzovického kláštora
Ukazovatele výsledkov	Vyšší počet návštevníkov obce, vyššia miera spokojnosti so širšou ponukou služieb a produktov pre turistov ale aj pre obyvateľov obce

Ciel' 5	Spolupráca
Projekt 5	Zlepšenie spolupráce medzi zainteresovanými subjektmi
Popis	Pre rozvoj Bzovíka je potrebné zintenzívniť vzťah medzi ruinami Bzovíka a miestnou, prípadne regionálnou komunitou aby bolo možné zabezpečiť ochranu a zhodnotenie kultúrneho a historického dedičstva Bzovíka a zároveň rozvoj cestovného ruchu v obci a jej okolí.
Aktivity:	Podpora spolupráce medzi všetkými relevantnými subjektmi v rámci obce (samospráva, miestne malé a stredné podniky, Únia dôchodcov, cirkev, podnikatelia, obyvatelia, škola atď.)
	Podpora spolupráce zo strany predstaviteľov obce – zintenzívnenie spolupráce s okolitými mestami, obcami a samosprávnym krajom v oblasti cestovného ruchu
	Spolupráca s univerzitami
	Zintenzívnenie zahraničnej spolupráce napr. za účelom výmeny poznatkov, skúsenosti, dobrých príkladov praxe
Zúčastnené strany	obec, Hont mikro-región, Banskobystrický samosprávny kraj, obyvatelia, podnikatelia, oblastná, prípadne krajská organizácia cestovného ruchu, univerzity v regióne
Finančné zdroje	Obecný a regionálny rozpočet
Očakávané výsledky	Zlepšenie spolupráce medzi všetkými zainteresovanými subjektmi v Bzovíku a širšom regióne, sociálna inklúzia
Ukazovatele výsledkov	Rozvoj cestovného ruchu v Bzovíku a jeho okolí

10.1 Opis činností, príležitostí a potrieb súvisiacich s rozvojom cestovného ruchu na základe návštev objektu

Ciel':

Vytvoriť v obci atraktívnu ponuku pre podnikanie a trávenie voľného času domácimi obyvateľmi a návštevníkmi obce s využitím jedinečného produktu – ruín Bzovíckej pevnosti, ktorý bude spĺňať potreby a očakávania cieľových spotrebiteľov.

Realizácia:

Zintenzívniť vzťah medzi ruinami v obci a miestnou komunitou a komunitami v okolí, s cieľom zabezpečiť lepšiu budúcnosť pre historické dedičstvo a rozvoj obce a cestovného ruchu v obci a jej okolí.

Cieľoví stakeholderi:

- Krajský pamiatkový úrad
- predstavitelia obce
- BBSK
- bezpečnostné zložky - hasiči
- vzdelávacie inštitúcie zamerané na regionálny rozvoj a cestovný ruch
- okolité obce
- členovia mikroregiónu Hont
- OOCR
- cezhraničná spolupráca
- podnikatelia, investori

Cieľový trh:

- miestny,
- regionálny
- národný
- medzinárodný (V4)

Cielové segmenty:

- obyvatelia obce
- turisti
- školy
- obyvatelia regiónu
- záujmové skupiny – napr. umelci, športovci, historici

Forma cestovného ruchu:

- individuálny
- rodinný
- skupinový

Typ cestovného ruchu:

- ekoturistika
- vzdelávací
- kultúrny
- aktívny oddych
- historický
- športový
- zážitkový
- gastronomický

Záver a odporúčania

Strategické opatrenia na úrovni nástrojov marketingového mixu

Na základe vymedzenia cieľových segmentov a strategického smerovania rozvoja cestovného ruchu v obci a jej okolí je potrebné realizovať zásadné opatrenia na úrovni produktu, ceny, dostupnosti, marketingovej komunikácie, partnerstva a ľudského potenciálu.

1. Produkt:

- rozvoj územnej infraštruktúry
- rozvoj základnej infraštruktúry cestovného ruchu
- vytvorenie produktových balíkov
- vytvorenie rámca pre ekoturistiku (zero-waste)
- rozvoj a marketing produktov pre cestovný ruch založený na nasledovných faktoroch:
  - * ruiny a história
  - * príroda
  - * tradície, zvyky
  - * regionálne produkty
  - * gastronómia (zabíjačky, pampúchy, ovocné produkty a pod.)
  - * cyklistika

2. Cena:

- hľadanie možností financovania rozvojových aktivít
- podľa typu zákazníkov a cieľových trhov treba prispôbovať cenovú politiku

3. Dostupnosť:

- fyzická dostupnosť - automobil, vlak, autobus, bicykel, pešia turistika, značenie do obce a v obci
- informačná dostupnosť

4. Marketingová komunikácia:

- budovanie značky založenej na obraze stredovekých ruín
- integrovaný systém komunikačných s kanálov, s dominanciou on-line médií
- prelinkovanie webových portálov s dosiahnutím synergie

5. Partnerstvo a človek:

- výmena poznatkov
- vytvorenie databáz pre prieskumy v cestovnom ruchu, aby bolo možné identifikovať súčasných a potenciálnych zákazníkov a ich potreby
- vytvorenie databáz podnikateľov v cestovnom ruchu, v záujme budovania spolupráce a zvyšovania synergického efektu
- vytvorenie produktových balíkov aj so zahrnutím Bzovíka
- vytvorenie trás (informačných a dopravných) vedúcich do Bzovíka
- trás (informačných a dopravných) vedúcich do Bzovíka

Zoznam obrázkov

Obrázok 1 Lokalizcia Bzovíka v rámci Slovenskej republiky. Autor : Pavol Midula	12
Obrázok 2 Krupinská planina, zdroj: wikipédia	13
Obrázok 3 Hontiansky komitát, neskôr stolica v rámci Uhorského kráľovstva, zdroj: Wikipédia.....	13
Obrázok 4 Pôdorys kláštora St. Gallen z 9. storočia, zdroj: wikipédia.....	15
Obrázok 5 Rozdelenie Uhorského kráľovstva po bitke pri Moháči v auguste 1526, zdroj: Jozef Hajko: Odsúdení na dohodu. Spoločné tisícročie Slovákov a Maďarov. Vydalo vydavateľstvo Slovart v roku 2011	17
Obrázok 6 Bzovík ako protiosmanská pevnosť, zdroj: Fialová, H. - Fiala, A.: Hrady na Slovensku. 1966	18
Obrázok 7 Juraj Szelepcény, ostrihomský arcibiskup, zdroj: wikipédia	19
Obrázok 8 Bzovík niekedy do začiatku 2. svetovej vojny	21
Obrázok 9 Bzovík, rez podľa Faulhamaar z roku 1923, jedna z posledných dokumentácií originálnych konštrukcií pred tým ako sa z objektu stala ruina	21
Obrázok 10 Umiestnenie zrúcaniny kláštora v intraviláne obce Bzovík.....	23
Obrázok 11 Výmera historických častí zrúcaniny.....	24
Obrázok 12 Pôdorys lokality.....	26
Obrázok 13 Prezentácia zaniknutého kostola.....	27
Obrázok 14 Ruiny kláštornej kvadratury.....	28
Obrázok 15 Kaplnka prestavaná z pôvodného gotického presbytéria kláštorného kostola	29
Obrázok 16 Pohľad na všetky línie opevnenia.....	31
Obrázok 17 Päťka pilastra nesúceho krížovú klenbu kostola.....	31
Obrázok 18 Interiér kaplnky stav na začiatku 20. storočia a dnes	32
Obrázok 19 Historická fotografia interiéru krížovej chodby zo začiatku 20. storočia.....	33
Obrázok 20 Severozápadná veža vnútorné schodisko v hmote muriva	34
Obrázok 21 Typická výzdoba strielní na vežiach opevnenia	34
Obrázok 22 Fragment interiérovej nástennej maľby zo zaniknutého kláštorného kostola na kvádriku sekundárne použitom v murive západného krídla obytnej časti hradu.	35

Obrázok 23 spodná časť románskeho portálu kláštorného kostola.....	35
Obrázok 24 Gotické okno s kružbou zo zaniknutého kostola sekundárne znovu poskladané pri prestavbe sakristie na kaplnku	36
Obrázok 25 Neskorogotický sedlový portál do severovýchodnej veže s reliéfnou heraldickou výzdobou zobrazujúcou balašovský erb.....	36
Obrázok 26 Pamätná tabuľa k rekonštrukcii objektu v roku 1680 s erbom Juraja Selepčényho.....	37
Obrázok 27 Kvádrikové murivo s jadrom murovaným v kláškovej väzbe v severnej veži kláštorného kostola.....	37
Obrázok 28 Riadkové murivo z lomového kameňa – najčastejší typ stavebnej štruktúry ..	38
Obrázok 29 Detail zmiešaného muriva	39
Obrázok 30 Detail stredovekej malty	40
Obrázok 31 Detail novovekej malty.....	40
Obrázok 32 Benediktínsky kláštor v Hronskom Beňadiku.....	41
Obrázok 33 Hrad Zvolen	43
Obrázok 34 Zaniknutý Dominikánsky kláštor v Banskej Štiavnici	43
Obrázok 35 Hrad Čabrad'	44
Obrázok 36 Celkový pohľad na lokalitu s viditeľným zachovaným urbanistickým konceptom stanoveným pri výstavbe románskeho kláštora a dodržaným napriek výrazným historickým prestavbám.....	45
Obrázok 37 Negatívne pôsobiace adaptačné prvky: a) nesprávne rekonštruované details, b) invazívne osadenie inžinierskych sietí, c) reverzibilné komunikačné prvky	46
Obrázok 38 Vhodne realizovaná rekonštrukcia hradieb s rozlíšiteľnými doplnenými časťami od originálu.....	46
Obrázok 39 Priebeh sanácie ruiny kláštora	47
Obrázok 40 Prejavy pôsobenia a) kyslého dažďa na pieskovec (Palma de Mallorca) a b) dôsledky zasoľovania na omietke i stavebnom kameni (hradná veža v Banskej Bystrici). Foto: Andráš, 2017, 1988.....	65
obrázok 41 Aktívna starostlivosť o vegetáciou pasením malého stáda oviec (a) a kosením nádvorja (b) kláštora Bzovík (Foto: Turisová, 2018).....	67
Obrázok 42 Fotodokumentácia z hradu Bzovík (vizuálna obhliadka v decembri 2017 a júl 2018)	72
Obrázok 43 Model monitorovania vývoju požiaru	73

Obrázok 44 Schéma požiarneho scenára. (Bola použitá fotografia Hradu Bzovík z oficiálnej turistickej web stránky http://slovakia.travel/en/the-fort-bzovik)	74
Obrázok 45 Obrázky zo vstupnej veže, kde predpokladáme vznik požiaru od elektroinštalácie.....	75
Obrázok 46 Obrázky nádvorja hradu Bzovík (vizuálna obhliadka máj 2018).	75
Obrázok 47 Prezentácia základných požiaro- bezpečnostných opatrení pre hrad Bzovík.	76
Obrázok 48 Prezentácia základných opatrení na vybavenie pre požiaru bezpečnosť hradu Bzovík na pôdoryse hradu, ktorý je uložený na Obecnom úrade Bzovík.....	77
Obrázok 49 Evakuačné cesty (https://www.ff.umb.sk/katedry/katedra-socialnych-studii-a-etnologie/ruins-project/pozvanka-na-pilotne-testovanie.html)	78
Obrázok 50 Ukončenie pilotného testovania	79
Obrázok 51 Počet lesných požiarov na Slovensku podľa okresov v období 2004 – 2014	79
Obrázok 52 Mapa chránených krajinných oblastí a národných parkov a rozsah požiarov v rôznych okresoch za obdobie 2004-2014	80
Obrázok 53 Transmisia hodnôt medzi generáciami https://www.svetokolonas.sk/opevneny-klastor-bzovik/	85
Obrázok 54 Lokalizácia Bzovíka vo vzťahu k ostatným významným centrom kultúrneho dedičstva na Slovensku. (Dostupné v Atlase krajiny Slovenska, online).....	89
Obrázok 55 Zobrazenie hodnôt ruín, ktoré je potrebné zabezpečiť a majú sa uchovať pre súčasné a budúce generácie.....	90
Obrázok 56 Výsledky dotazníka.	91
Obrázok 57 Príklady „obnovy hradov nezamestnanými“ zo Bzovíka	96
Obrázok 58 Matica stakeholderov – dvojaspektívny systém klasifikácie (Zdroj: Steinerová, Makovski, 2008)	98
Obrázok 59 Trojaspektívny systém klasifikácie stakeholderov (Zdroj: Zelený et al., 2010)	98

Prehľadová bibliografia

Adell, N., and Bendix, R., and Bortolotto, C., and Tauschek, M. 2015. *Between Imagined Communities and Communities of Practice: Participation, Territory and the Making of Heritage*. Gottingen: Universitätsverlag Gottingen.

Andrejiková, M., Knežo, D., Piňosová, M., and Lumnitzer, E. 2012. „Analysis and risk assessment in environmental.“ Global existential risk 2012. Retrieved November 19, 2018 (https://www.researchgate.net/publication/309242300_Analyza_a_hodnotenie_environmentalnych_rizik).

Ansoff H. I. 1965. *Checklist for Competitive and Competence Profiles*. New York: McGraw-Hill.

Ashraf, W. 2016. „Carbonation of cement-based materials: Challenges and opportunities.“ *Construction and Building Materials* 120(1): 558-570.

Balaša, G. 1969. „Kláštor premonštrátov Bzovík, archeologický výskum, 1969.“ Archív KPÚ Banská Bystrica, T 163.

Ball, D., and Watt, J. 2001. „Risk Management and Cultural Heritage.“ Presentation at ARIADNE Workshop: ARIADNE 4 – Vulnerability of cultural heritage to hazards and prevention measures. Prague: 18-24 August 2001.

Barney J.B. 1991. „Firm resources and sustained competitive advantage.“ *Journal of Management* 17(1): 99-120.

Barney J.B. 1997. *Gaining and sustaining competitive advantage*. Ontario: Addison-Wesley Publishing Company.

Barry, C., A. 1998. „Choosing qualitative data analysis software: Atlas/ti and Nudist compared.“ *Sociological research online* 3(3): 17 – 18.

Baxter, P. and Jack, S. 2008. „Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers.“ *The Qualitative Report* 13(4): 544-559.

Bazeley, P. 2002. „The evolution of a project involving an integrated analysis of structured qualitative and quantitative data: from N3 to NVivo.“ *International journal of social research methodology* 5(3): 229 – 243.

Belan, J. and Mišík, J. 2015. „Aplikácia zásady ALARP pri znižovaní úrovne rizika.“ Pp. 37-42 in *20. medzinárodná vedecká konferencia Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí*. Žilina : Fakulta bezpečnostného inžinierstva ŽU. (http://fbiw.uniza.sk/rks/2015/articles/Belan_Misik.pdf)

Borseková K., Petříková K. and Vaňová A. 2012. „The methodology of use and building competitive advantage on the regional level.“ *Journal of Security and Sustainability Issues* 2(1): 41-50.

Borseková K. and Vaňová A. 2012. „Identification and utilization of competitive advantage on the regional level.“ *International Journal of Business and Management Studies* 1(2):365-380.

Borseková. K. 2012. „Identification and utilization of competitive on the regional level.“ Banská Bystrica: Faculty of Economics. (Dissertation thesis)

Buday, P. 2018. „Dodatky k obnove bývalého benediktínskeho kláštora v Hronskom Beňadiku v rokoch 1880 – 1886.“ Pp. 500 – 510 in *Architektúra kláštorov a reholných domov na Slovensku*, edited by Kvasnicová, M. and Šeregi, M. Bratislava: Spektrum STU.

Bussard, A. 2004. *Spoločensky zodpovedné podnikanie*. Bratislava : Nadácia Integra.

Caneva, G., and Nugari, M. P., and Salvadori, O. 2009. *Plant Biology for Cultural Heritage*. Los Angeles, CA: The Getty Conservation Institute.

Celka, Z. 2011. „Relics of cultivation in the vascular flora of medieval West Slavic settlements and castles.“ *Biodiversity Research and Conservation* 22: 1-110. doi : 10.2478/v10119-011-0011-0.

Centrálna evidenciu národných kultúrnych pamiatok na Slovensku [online]. Dostupné na internete : <https://www.pamiatky.sk/sk/page/databazy>

Cooke, R. U. and Gibbs, G. B. 1994. *Crumbling Heritage? Studies of Stone Weathering in Polluted Atmospheres*. National Power: Swindon.

COST 17 Aktivita „Požiarne straty historických budov.“ Available at: <http://www.heritagefire.net>

Council of Europe. (2005). Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Dostupné na Internete: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/>

Čičmanová, J. and Mäkká, Z. 2014. «Zhodnotenie aplikovateľnosti spoločnej bezpečnostnej metódy pri posudzovaní rizík v podmienkach železničnej dopravy. « *Perner's contact* 9(1). Retrieved November 19, 2018 (https://pernerscontacts.upce.cz/34_2014/Cicmancova.pdf).

Davis, K. J. and Lüttge, A. 2005. „Quantifying the relationship between microbial attachment and mineral surface dynamics using vertical scanning interferometry (VSI).“ *American Journal of Science* 305(6-8): 727-751.“

de Jesus Jopela, A. P. 2011. „Traditional custodianship: a useful framework for heritage management in Southern Africa?“ *Conservation and Management of Archaeological Sites* 13(2-3):103-122.

Delgado, J. M. P. Q. and Guimarães, A. S., deFreitas V. P. and Antepara, I. and Kočí, V. and Černý, R. 2016. „Salt Damage and Rising Damp Treatment in Building Structures.“, *Advances in Materials Science and Engineering* 2016:1-13. (<http://dx.doi.org/10.1155/2016/1280894>).

Della Lucia M. and Trunfio, M. and Go F. M. 2016. „Heritage and Urban Regeneration: Towards Creative Tourism.“ Pp. 179-192 in *Tourism in the City: Towards an Integrative Agenda on Urban Tourism*, edited by Bellini, N. and Pasquinelli, C. Springer International Publishing. (eBook doi: 10.1007/978-3-319-26877-4).

Denzin, N. K. and Lincoln, Y. 1995. „Transforming qualitative research methods: is it a revolution?“ *Journal of contemporary ethnography* 24(3): 349 – 358.

Doehne, E. 2002. „Salt weathering: a selective review.“ *Geological Society Special Publication* 205 (1): 51–64.

Drdácký, M. and Slížková, Z. and Valach, J. 2015. *Příspěvek technických věd k záchraně a restaurování památek*. Praha : Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, v. v. i.

Drieniková, K. and Hrdinová, G. and Sakál, P. 2011. „Úloha stakeholderov v stratégii CSR.“ Pp. 25 – 39 in *Spoločenská zodpovednosť – súčasť environmentálnej a firemnej kultúry* edited by Jaďudová, J. and Aschenbrenner, Š. and Dubiel, Š. Banská Bystrica : Fakulta prírodných vied UMB.

Dürer, A. 1527. *Etliche Unterricht zu Befestigung der Stett*. Nürnberg: Schloss und Flecken.

Đurica, F. 2017. *Požiarne bezpečnosť zámkov a kaštieľov*. Ostrava : Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Fakulta bezpečnostného inžinýrství, Katedra požárnej ochrany. (https://dspace.vsb.cz/bitstream/handle/10084/118521/DUR0037_FBI_N3908_3908T006_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=n)

Eliáš P. sen. 2014. „Hrady ako významný fenomén západokarpatskej vidieckej krajiny a ich biodiverzita.“ Pp. 88-96 in *Venkovská krajina 2014 - Príspevky z konferencie konané dne 23. - 25. května 2014 v Hostětíně*, Bílé Karpaty edited by Černušáková, L. Brno: Česká společnost pro krajinou ekologii – regionální organizace CZ-IALE v nakladatelství a vydavatelství Lesnická práce, s.r.o.

Eliáš, P. jun., Dítě, D. ,Kliment, J., Hrivnák, R. and Feráková, V. 2015. „Red list of ferns and flowering plants of Slovakia, 5th edition.“ *Biologia* 70(2): 218-228.

Faulhammer, 1932: Bzovík, kláštor premonštrátov – zameranie, archív PÚ SR A 1160, A 1285

Fiala, A. and Fialová, H. 1966. *Hrady na Slovensku*. Bratislava: Obzor.

Fibich P., Lepš, J., Chytrý, M. and Těšitel, J. 2017. „Root hemiparasitic plants are associated with high diversity in temperate grasslands.“ *Journal of Vegetation Sciences* 28(1): 184-191.

Finfgeld-Connett, D. 2014. „Use of content analysis to conduct knowledge-building and theory-generating qualitative systematic reviews.“ *Qualitative research* 14(3): 341 – 352.

Fire Risk Evaluation To European Cultural Heritage (FIRE-TECH). 2005. Quantification of priorities and optimisation of fire protection strategies. Position of fire safety of cultural heritage in the regulatory system in various European countries – Final Report, 2005.

Flood control measures of Bzovík. (<http://mpomprsr.svp.sk/Default.aspx?zoom=1&lat=6167878.1501989&lon=2153905.8580138&layers=Ortofotomapa>)

UNESCO, Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, Paris, 16 November 1972; The Economy of Culture in Europe, a study carried out by KEA European Affairs for the European Commission, 2006, pp. 147-155 and pp. 303-306.

FREEMAN, R.E. 2011. *Strategic management a stakeholder approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

García, Casas Á., Siegel, M., Koltunov, R., Ramírez, A. and Ustin S. 2016. „Burned forest characterization at single-tree level with airborne laser scanning for assessing wildlife habitat.“ *Remote Sensing of Environment* 175: 231-241.

Grant R.M. 1991. „The Resource-Based Theory of Competitive Advantage: Implications for Strategy Formulation.“ *California Management Review* 33(3): 114-135.

CFPA EUROPE, GUIDELINE No 30:2013 F Checklist for fire protection actions in historic building. Retrieved March 3, 2019 (<http://cfpa-e.eu/cfpa-e-guidelines/guidelines-fire-protection-form/>)

Hall, R. 1993. „A framework linking intangible resources and capabilities to sustainable competitive advantage.“ *Strategic Management Journal*, 14(8): 607 – 618.

Hanuláková, E. 2004. *Marketing území*. Bratislava: Ekonóm.

Heckroodt, R. O. 2002. *Guide to the deterioration and failure of building material*. Cape Town: University of Cape Town.

Livingston, R. A. 2016. „Acid rain attack on outdoor sculpture in perspective.“ *Atmospheric Environment* 146: 332-345.

Hendl, J. 2006. *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.

Herceg, P. 2017. „Zachráňme hrady. 15 rokov spájania síl občianskych združení na záchranu kultúrneho dedičstva.“ In *Záchrana historických ruín občianskymi združeniami v rokoch 2002-2017* edited by Herceg, P. and Mazúr, R. Bratislava: Združenie Zachráňme hrady.

Hlaváč, P. 2006. „Dopad lesného požiaru na lesný ekosystém. Definovanie základných protipožiarňných prvkov z lesníckeho aspektu.“ Pp. 15 -17 in *Lesné požiare – aktuálne nebezpečenstvo v jarných a letných mesiacoch: Zborník referátov z odborného seminára*. CD – medium. Zvolen, Technická univerzita vo Zvolene.

Hollensen, S. 2010. *Marketing management: A relationship approach*. Edinburgh: PEL.

Holzer, R., Bednárík, M., and Laho, M. 2009. Historic quarries project – Work plan com. Bratislava, 9-11. September 2009, Lindabrunn, Austria, 80 p.

Hrad Bzovík: (<https://ipfs.io/ipfs/QmXoypizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mX-Wo6uco/wiki/Bzov%C3%ADk.html>)

Hronček, P. et al. 2018. *Dejiny ťažby nerastných surovín v lomoch a ich použitie na území Slovenska od prvopočiatkov do polovice 20. storočia*. Košice: Slovenské združenie výrobcov kameniva.

Huang, D., Li, L., Zhang, H., Shi, L., Xu, C. et. al. 2009. „Recent Progresses in Research of Fire Protection on Historic Buildings.“ *Journal of Applied Fire Science* 19(1): 63-81. doi: 10.2190/AF.19.1.d.

Cherryjune, B. 2014. „Risk Society in the Middle Ages“ Institute of Hazard, Risk and Resilience Blog. Making a difference to how we live with hazard and risk. Retrieved December 1, 2017 (<http://ihrrblog.org/2014/06/24/risk-society-in-the-middle-ages/>).

Chih, H. S. 2008. „Teamwork involving qualitative data analysis software. Striking a balance between reearch ideals and pragmatics.“ *Social science computer review* 26(3): 350 – 358.

Chrabaňová, J. 2011. „Manažment rizík v podzemných stavbách.“ Retrieved October 20, 2018 (<https://www.asb.sk/stavebnictvo/inzinierske-stavby/doprava/manazment-rizik-vpodzemnych-stavbach>).

Ibrahim, M.N., Ibrahim, M.S., Mohd-Din, A., Abdul-Hamid, K., and Yunus, Yahya, R.M. 2011. „Fire Risk Assessment of Heritage Building – Perspectives of Regulatory Authority, Restorer and Building Stakeholder.“ *Procedia Engineering* 2011(20):325-328. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2011.11.173>.

ICOMOS Burra Charter 1999. Retrieved October 20, 2018 (<https://fremantleprison.com.au/media/1496/-fremantle-prison-cmp-feb-2010-appendices-a-e.pdf>)

Publication office of the EU. 2015. „European Commission Innovation Union Scoreboard 2015.“ (http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/files/ius2015_en.pdf)

Jensen, G. 2004. „A white Paper on Water Mist for Protection of Heritage.“ Directorate for Cultural Heritage, Norway. COST Action C17 – Built Heritage: Fire Loss to Historic Buildings. Oslo.

JPI CH. (2011). „JPI on Cultural Heritage and global change : A new challenge for Europe.“ Retrieved December 15, 2014 (<http://www.jpi-culturalheritage.eu/>)

Jurko, A. 1990. *Ekologické a socioekonomické hodnotenie vegetácie*. Bratislava : Príroda.

Karácsonyová, M. and Munka, K. 2010. „Princíp analýzy rizík a jej aplikácia na vodárenské systémy. „Retrieved November 19, 2018 (www.vuvh.sk/download/Projekty/EEAgrants/prezentacie/W1/03%20-aplikacia%20analyzy%20rizik%20na%20vodarenske%20systemy.pdf)

Kim, K., Konishi, T., Ziembra, T., Nonaka, H., Nam, K., and Tanaka, T. 2015. „Fire protection analysis and potential improvements for wooden cultural heritage sites in Japan.„ *Journal of Disaster Research* 10(4): 586-594.

Kohútová, I. 2014. „Evaluation of the development of fires in SR of natural fires in the last decade. „ Presentation at Students scientific conference, section Environment. (non published)

Konečný – Macháč, 1954: Bzovík, projektová dokumentácia, Archív KPÚ Banská Bystrica A 4747.

Konečný, V. et al.1998: *Geological map of Javorie 1 : 50 000*. Bratislava : State Geological Institute of Dionýz Štúr.

Könyöki, J. 1889: „Hrad Bzovík.„ Archív PÚ SR V10 491, V 10894

Kopčan, V. and Krajčovičová, K. 1983. *Slovensko v tieni polmesiaca*. Bratislava: Osveta.

Kostka, J. 1969: „Pamiatkový a reštaurátorský výskum.“ Archív KPÚ Banská Bystrica T 163

Kotler, P. 1992. *Marketing management*. Praha: Victoria Publishing.

Kotler, P. and Armstrong, G. 1992. *Marketing*. Bratislava: SPN.

Lászlóová, H. 2004. „Stredoveký stavebný vývoj bzovického kláštora“ *Pamiatky a múzeá* (2004/3): 32-36.

LeCompte, M. D. and Schensul, J. J. 2013. *Analysis and Interpretation of ethnographic data. A Mixed Methods Approach*. Plymouth: AltaMira Press.

Lesáková, D. 2001. *Strategic marketing management*. Bratislava: Sprint.

Lesáková, D. 2004. *Strategický marketingový manažment*. Hronský Beňadik: NETRI

Livingston, R. A. 2016: „Acid rain attack on outdoor sculpture in perspective.“ *Atmospheric Environment* 146: 332-345.

Location of Castle Bzovik. Available online: www.virtualtravel.sk/sk/panorama/banskobystricky-kraj/bzovik/hrad-bzovik/kostol-sv-stefana-krala/

Longworth, I. 2008. *Sulfate damage to concrete floors on sulfate-bearing hardcore : Identification and remediation*. London: RIBA Publishing.

Lubelli, B.A. 2006: „Sodium chloride damage to porous building materials.“ Doctoral thesis. (<https://repository.tudelft.nl/islandora/object/uuid%3Ac8d72659-ca2f-4a82-aa5c-b4a39b6daaf8>)

Macalister, F. 2015. „Preparing for the future: mitigating disasters and building resilience in the cultural heritage sector.“ *Journal of the Institute of Conservation* 38(2): 115 – 129. (<https://doi.org/10.1080/19455224.2015.1068201>)

MacQueen, K. M. 1998. „Codebook development for team-based qualitative analysis.“ *Cultural anthropology methods* 10(2): 31 – 36.

Marenčáková, J. 2001. *Velkosť obcí Slovenska ako diferenciálny faktor vybraných populačných javov. Referáty 8. demografickej konferencie v Rajeckých Tepliciach*. Bratislava, Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta UK, (<http://www.infostat.sk/vdc/sk/referaty.htm>).

Marková, I., Jaďuďová, J., and Murín, I. 2019. „Hodnotenie požiarneho rizika hradu Bzovík. Prípadová štúdia.“ Pp. 1 – 11 in *24. medzinárodná vedecká konferencia Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí*. CD – disc. Žilina : Fakulta bezpečnostného inžinierstva.

Marková, I., Murin, I., and Jaďuďová, J. 2016. „Hodnotenie lesných požiarov z pohľadu ochrany prírodného a kultúrneho dedičstva na území SR.“ *SPEKTRUM recenzovaný časopis Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství a Fakulty bezpečnostního inženýrství* 16(1):12-15.

Mcphee W. and Wheeler D. 2006. „Making the case for the added-value chain.“ *Strategy and leadership* 34(4): 39 – 46.

Medvecká, J., Kliment, J., Májeková, J., Haľada, Ľ., Zaliberová, M., Gojdičová, E., Feráková, V. and Jarolímek, I. 2012: „Inventory of the alien flora of Slovakia.“ *Preslia* 84: 257–309.

Mencl, V. 1930a. „Kláštor Bzovík, základný výskumu, 1930.“, Archív PÚ SR Z 3417.

Mencl, V. 1930b. „Bzovík, kláštor premonštrátov – zameranie.“, Archív PÚ SR A 10543.

Menclová, D. 1954. *Hrad Zvolen*. Bratislava: TVAR Výtvarné nakladateľstvo.

Miňo, M. 2010. „Možnosti prínosu archeologického výskumu k poznaniu architektonických zvyškov sakrálnej architektúry na príklade dominikánskeho kláštora v Banskej Štiavnici. In *Momumentorum Tutela* 22 edited by Kowalski, T. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky. s. 288-294

Miňo, M. 2012. „Hrad Čabrad' - História, súčasnosť, perspektívy.“ Pp. 118 – 123 in *Acta musei Scepusiensis 2010 – 2011*. Levoča.

Mitchel, R.K., Agle, B.R., and Wood, D.J. 1997. „Towards a theory of stakeholder identification and salience: defining the principle of Who and What really counts.“ *The Academy of management review* 22(4): 853-886.

Mohamad, M. 2015. „Risk Management Best Practices.“ Retrieved October 20, 2018 (<https://www.slideshare.net/PMILebanonChapter/risk-management-best-practices>)

Murin, I. 2016. „Generational Transmission in Local Culture: Case Exploration of European Research Priority in Central Slovakia.“ *Anthropological Journal of European Cultures* 25 (2): 57-72.

Murin, I. 2018. „Report from the study visit of partners to the RUINS project.“ *ACTA UNIVERSITATIS MATTHIAE BELII series Environmental Management* 20(1): 105-108. doi: [doi: doi.org/10.24040/actaem.2018.20.1.105-108](https://doi.org/10.24040/actaem.2018.20.1.105-108).

Mydin, M.A.O., Arminda, W., and Sani, N. M. 2014. „Fire Risk Assessment of Adaptive Re-Use of Historic Shop Houses for Sleeping Accommodations in Malaysia.“ MATEC Web of Conference. doi: <https://doi.org/10.1051/matecconf/20141701011>

Nezhyba, J., Heydenreich, C. et.al. 2006. *Když se bere společenská odpovědnost vážně*. Brno: Ekologický právní servis.

Ochrana, F. 2002. *Management methods in public sector*. Praha: Ekopress.

O'Reilly, K. 2012. *Ethnographic methods*. Abingdon: Routledge.

Osmanskí Turci na Slovensku. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* 1. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1995, 442.

Paolini, A., Vafadari, A., Cesaro, G., Quintero, M. S., Van Balen, K., Vileikis, O., and Fakhoury, L. 2012. *Risk management at heritages sites: A case study of the Petra World Heritage Site*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organizations. (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000217107>)

Pašková, M. and Kasper, J. 1989. „Kláštor – zámer a zás. na reštaurovanie.“ Bzovík, Archív KPÚ Banská Bystrica R 112.

Pašková, M. 1988. „Základné podmienky pre obnovu.“ Bzovík, Archív KPÚ Banská Bystrica T 167.

Segura, I., Molero, M., Aparicio, S., Anaya, J. J., and Moragues, A. 2013. „Decalcification of cement mortars: Characterisation and modelling. Icification of cement mortars: Characterisation and modelling.“ *Cement and Concrete Composites* 35: 136-150. .

Petrusek, M. 1993. *Teorie a metoda v moderní sociologii*. Praha: Karolinum.

Pfeffer, J. 1994. *Competitive advantage through people: Unleashing the power of the workforce*. Boston, MA: Harvard Business School Press.

Pinna, D. 2014. „Biofilms and lichens on stone monuments: do they damage or protect?“ *Frontiers in Microbiology*, 5(133): 133. doi:10.3389/fmicb.2014.00133.

Pivko, D. 2010. „Významné horniny používané ako opracované kamene v historických pamiatkach Slovenska.“ *Mineralia Slovaca* 42: 241-248.

Pivko, D. 2018. „Extraction methods in historical quarries in Slovakia and nearby areas for dressed stone products.“ *Acta Geologica Slovaca* 10 (2): 105-131.

Pomfyová, B. 2015: *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry. 1. zväzok*. Bratislava: FO Art.

Porter, M.E. 1985. *Konkurenční výhoda*. Prague: Victoria Publishing.

Porter, M.E. 1994. *Konkurenční strategie*. Prague : Victoria Publishing.

Porter M.E. 1998. *Competitive Advantage of Nations*. New York, NY: Free Press.

Pourtaghi, Z., Pourghasemi, H., Aretano, R., and Semeraro, T. 2016. „Investigation of general indicators influencing on forest fire and its susceptibility modeling using different data mining techniques.“ *Ecological Indicators* 64: 72-84.

Preserving our heritage, improving our environment. Volume I. 20 years of EU research into cultural heritage. Directorate: Environment Unit: Environmental Technologies and Pollution

Prevention. doi: 10.2777/17146. Retrieved October 20, 2018 (europa.eu.int/comm/research/environment/index_en.htm)

Proceedings of UNESCO Chair Programme on Cultural Heritage and Risk Management. 2015. „INTERNATIONAL TRAINING COURSE (ITC) on DISASTER RISK MANAGEMENT of CULTURAL HERITAGE Ritsumeikan University 2015.“ (http://www.r-dmuch.jp/en/results/dl_files/Proceedings_of_ITC_2015.pdf)

Přikryl R. and Smith B. J. 2007. *Building Stone Decay: From Diagnosis to Conservation*. London: Geological Society, Special Publications.

REPORT ON CURRENT STATE-OF-THE-ART ON MANAGEMENT OF MEDIEVAL RUINS AND BEST PRACTICES OF RISK ASSESSMENT. RUINS 2/2018. Retrieved February 2, 2019 (<https://www.interreg-central.eu/Content.Node/D.T3.1.1-Report-on-current-state-1.pdf>)

REPORT ON STUDY VISIT ON BZOVIK CASTLE. RUINS 1/2018. Retrieved February 2, 2019 (<https://www.interreg-central.eu/Content.Node/study-visit-report-fort-Bzovik---Slovakia-copy.pdf>)

Rhisiart, M. 2012a. „JPI Cultural Heritage and Global Change, Real-Time Delphi Study on the Future of Cultural Heritage Research.“, Paris: Centre for Research in Futures and Innovation, University of Glamorgan, UK with CM International University.

Rhisiart, M. 2012b. „JPI Cultural Heritage and Global Change, Report on Drivers of Change and the Future of Cultural Heritage.“ Paris: Centre for Research in Futures and Innovation, University of Glamorgan, UK with CM International University.

Rhisiart, M. 2012c. „JPI Cultural Heritage and Global Change. Futures Literacy Scenarios.“ Workshop: The Future of Cultural Heritage Research. A workshop to support the development of the Strategic Research Agenda. Paris: Centre for Research in Futures and Innovation, University of Glamorgan, UK with CM International University.

Ritchie, J. and Lewis, J. 2003. *Qualitative research practise: a guide for social science students and researchers*. London: Sage Publications.

Seale, C., and Rivas, C. 2012. „Using software to analyze qualitative interviews.“ Pp. 427 – 442 in *The SAGE handbook of interview research: the complexity of the craft* edited by Gubrium, J.F., Holstein, J., Marvasti, A.B., and McKinney, K.D. Londýn: Sage Publications. doi:10.4135/9781452218403.n30

Sloboda, D. 2009. *Charakter sídelnej štruktúry Slovenska ako predpoklad pre komunálnu reformu*. (<https://www.komunal.eu/sk/projekty/uzemne-clenenie/61-charakter-sidelnej-struktury-slovenska-ako-predpoklad-pre-komunalnu-reformu>)

Scheerer S., Ortega-Morales O., and Gaylarde C. 2009. „Microbial Deterioration of Stone Monuments-An Updated Overview.“ *Advances in Applied Microbiology* 66: 97-139.

Smith, L. and Akagawa, N. 2009. *Intangible Heritage*. London: Tylor and Francis Group.

Smith, L. 2006. *The Uses of Heritage*. London, New York: Routledge.

Solomon R.M., and Marshall G.W., and Stuart E.W. 2006. *Marketing očami svetových marketingových manažérov*. Brno : Computer Press.

Steinerová, M. and Makovski, D. 2008. *Koncept CSR v praxi. Průvodce odpovědným podnikáním*. Praha: ASPRA.

Stoffle, R. and Minnis, J. 2008. „Resilience at risk: epistemological and social construction barriers to risk communication.“ *Journal of Risk Research* 11(1-2):55-68.

Szelepchény Juraj. Retrieved October 10, 2019 (<http://tesarskemlynany.fara.sk//osobnost.html>)

TASR. 2019. Výberová chronológia požiarov pamiatok a historických budov počas desaťročia. Retrieved June 19, 2019 (<http://www.prehldsprav.sk/vyberova-chronologia-poziarov-pamiatok-historickych-budov-pocas-desatrocia/2758>)

Tesch, R. 1988. „The qualitative researcher and the computer.“ *International journal of qualitative studies in education* 1(2): 179 – 183.

Těšitel J., Mládek J., Horník J., Těšitelová T., Adamec V., and Tichý L., 2017. „Suppressing competitive dominants and community restoration with native parasitic plants using the hemiparasitic *Rhinanthus alectorolophus* and the dominant grass *Calamagrostis epigejos*.“ *Journal of Vegetation Sciences* 54(5): 1487-1495.

Stakeholder Analysis. Winning support for your projects. Retrieved August 23, 2019 (http://www.mindtools.com/pages/article/newPPM_07.htm).

Tofiło, P., Konecki, M., Gałaj, J., Jaskółowski, W., Tuśnio, N., and Cisek, M. 2013. „Expert system for building fire safety analysis and risk assessment.“ *Procedia Engineering* 57: 1156–1165. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2013.04.146>.

Tomaškin, J., and Tomaškinová, J. 2009. „Natural and Cultural Heritage in content of higher secondary education.“ *Acta Universitatis Matthiae Belii* 9(1): 73-85.

Turisová, I., Štrba, T., Sabo, P., Koróny, S., and Širka, P., 2016. „Analyses of floristic composition of the abandoned Cu-dump field Piesky (Staré hory Mountains, Slovakia).“ *Web Ecology* 16(1): 97–111.

Ulrich, D., and Lake, D. 1991. „Organizational Capability: Creating Competitive Advantage.“ *Academy of Management* 5(1): 77-92.

Ministerstvo Financí SR. 2006. „Usmernenie Ministerstva financií Slovenskej republiky k riadeniu a analýze rizík. „ *Finančný spravodajca* 40(1): 1-36. Retrieved November 11, 2018 (<https://www.mfsr.sk/sk/financie/financny-spravodajca/2006/>)

Vaňová, A. 2006. *Strategic marketing planning of territorial development*. Banská Bystrica: Faculty of Economics UMB.

Vaňová, A. 2010. „Creative economy and development of places (from marketing places point of view).“ In *Creative Economy* edited by Kloudová, J. Bratislava: Eurokódex, s. 59-84

Vaňová, A., Vitálišová, K., and Borseková, K. 2017. *Places marketing*. Banská Bystrica: Belianum.

Vyhláška 158/2014 Z. z. Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky z 22. mája 2014, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov.

Výročná správa stavu životného prostredia na Slovensku 2016. „Zmeny klímy.“ Retrieved March 3, 2018 (<http://enviroportal.sk/uploads/report/zmena-klimy.pdf>)

Warscheid, T., and Leisen, H. 2011. „Microbiological studies on stone deterioration and development of conservation measures at Angkor wat. „ Pp. 1-18 in *Biocolonization of Stone: Control and Preventive Methods, Proceedings from the MCI Workshop Series* edited by Charola A.E., and McNamara C., and Koestler R.J. Washington, DC: Smithsonian Institution Scholarly Press.

Work, E., and Gis, P. 2004. „Monitoring and risk assessment of monuments and archaeological sites in the Nemi basin , Colli Albani , Italy.“ EU-Project DEMOTEC-A Work package 2: Pilot GIS development Nemi Monitoring. Retrieved November 13, 2018 (https://perstoremyr.files.wordpress.com/2011/12/2004_039_vol1_nemi_report_screen.pdf)

Yates, T. J. S., Coote, A. T., and Butlin, R. N. 1988: „The effect of acid deposition on buildings and building materials.“ *Construction and Building Materials* 2 (1): 20-26.

Yearbook Fire and Rescue Corps 2004-2016. Bratislava: Ministry of Interior, Presidium of Fire and Rescue Corps in Bratislava and Fire, Technology and Expertise Institute of the Ministry of Interior in the Bratislava.

Yin, R.K. 2003. *Case Study Research: Design and Methods*. 3rd. ed. Thousand Oaks, CA: Sage.

Zelený, J. et al. 2010. *Environmentálna politika a manažérstvo organizácií. Diel šiesty:*

Environmentálna politika, manažérstvo a stakeholder manažment. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta prírodných vied.

Zubriczký, G. 2002. *Analýza rurálneho priestoru Slovenska z hľadiska rozvojových perspektív jeho osídlenia*. In: Regionálnogeografické štúdie 1. Bratislava, MAPA Slovakia, s. 67 – 120.

Žažová, H. 2017. *Stredoveké premonštrátske kláštory v slovenskej časti územia bývalého ostrihomského arcibiskupstva*. *Monasteriologica Slovaca I*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis.

Vecný register

- adaptácia, 111
areál, 23, 27, 28, 29, 36, 44, 62, 65, 107, 120, 105
bezpečnosť, 6, 106, 124, 127, 107, 143, 147, 170, 175
brána, 54
Bzovík, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 44, 52, 54, 58, 62, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 129, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 115, 120, 121, 124, 133, 139, 144, 145, 148, 149, 152, 160, 161, 162, 163, 169, 170, 172, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182
cestovný ruch, 143, 144, 150, 151, 165, 167
degradácia, 102
dotazník, 140
dvor, 17, 29, 33, 63
evakuácia, 108
funkcia, 65, 66, 99, 123
fyzikálne faktory, 115
hasenie, 125
hodnota, 109, 108
Hont, 6, 121, 124, 125, 144, 146, 147, 150, 152, 154, 156, 158, 159, 163, 164, 165
kameň, 20, 46, 65, 116, 146, 154
kaplnka, 29, 31, 34, 38, 54, 148
kláštor, 5, 12, 15, 16, 17, 19, 24, 26, 29, 31, 33, 34, 51, 52, 54, 56, 57, 58, 63, 122, 130, 145, 148, 169, 170, 175, 181
kostol, 14, 17, 23, 29, 32, 33, 34, 37, 55, 63, 158, 180, 183
krajský pamiatkový úrad, 112
kyslý dážď, 116
legislatíva, 6, 107
lokálne spoločenstvo, 6, 117, 118, 124
ľudské zdroje, 131
malta, 50
manažment obce, 7, 146
marketingová komunikácia, 144
materiál, 30, 36, 109, 115, 116, 117, 110, 114, 131
monitorovanie, 103, 105, 143
murivo, 32, 47, 48, 50, 58, 116, 117, 170
nástenné malby, 41, 64
nehnutelnosť, 98
objekt, 23, 29, 33, 53, 54, 55, 58, 60, 66, 67, 100, 106, 129, 105, 108, 114, 128, 131, 135
ochrana, 9, 102, 103, 106, 107, 110, 124
okno, 34, 44, 45, 169
opevnenie, 29, 31, 36, 37, 98, 100
partnerstvo, 7, 139, 144, 158
pôdorys, 14, 17, 29, 54, 62, 63
produkt, 144, 158
protiturecká pevnosť, 5, 17
riziká, 6, 106, 115, 122, 124
ruina, 24, 115, 144, 169
samospráva, 164
scenár, 6, 129
stakeholder, 132, 135, 136, 138, 139, 142, 176, 181, 187
stratégia, 152
strielňa, 36
SWOT, 144, 146
technický stav, 5, 98, 100, 102, 103, 107, 143
udržateľnosť, 8, 117, 120, 121, 125, 128
veža, 19, 23, 31, 32, 40, 41, 118, 129, 105, 169, 170
vlastník, 111, 112, 119
výskum, 98, 107, 110, 124, 120, 125, 131, 134, 140, 143, 172, 179
výzdoba, 42, 169
zasoľovanie, 115, 116, 117

Názov: KLÁŠTOR V BZOVÍKU – POSÚDENIE HODNÔT A PLÁN MANAŽMENTU
Autori: Ivan Murin (ed.), Ivan Souček (ed.), Peter Andráš (5), Dana Benčíková (7), Kamila Borseková (9, 10), Hana Chorvátová (1), Jana Jaďuďová (8), Zuzana Klasová (4), Iveta Marková (6), Martin Miňo (2, 3), Pavol Midula (5), Ivan Murin (7), Ivan Souček (7), Ján Spišiak (5), Ingrid Turisová (5), Anna Vaňová (9, 10)
Recenzenti: Francesca Bruno, Richard Hampl
Jazyková korektúra: Dana Benčíková
Náklad: 100 CD
Rozsah: 150 normostrán A4
Vydanie: prvé
Vydavateľ: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Edícia: Filozofická fakulta
Rok: 2020

ISBN 978-80-557-1719-7